

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF KYRGHYZ REPUBLIC

NATIONAL CENTRE OF MANAS STUDIES
AND ARTISTIC CULTURE

THE «MEERIM» INTERNATIONAL
CHARITABLE FOUNDATION FOR
SUPPORT OF CHILDHOOD AND MATERNITY

SARINJI, BOKOY JANYL MYRZA

THE 6-TH VOLUME OF
«EL ADABIATY» (PEOPLE'S LITERATURE) SERIES

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

АЙТМАТОВ Ч. Т. — башкы редактор
АКАЕВА М. Д.
АҚМАТАЛИЕВ А. А. — башкы редактордун
орун басары
ДУЙШАЛИЕВ К.
ЖАЙНАКОВА А.
КАРЫПКУЛОВ А. К.
КЕБЕКОВА Б. К.
КЫРБАШЕВ К. К.
МАКЕШЕВ А.
МУСАЕВ С. М.
САПАРБАЕВ К. С. — башкы редактордун
орун басары

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК
ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ
МАНАСТААНУУ ЖАНА КӨРКӨМ МАДАНИЯТТЫН
УЛУТТУК БОРБОРУ

ЭЛ АРАЛЫК «МЭЭРИМ» КАПРЫМДУУЛУК
ФОНДУСУ

САРИНЖИ, БӨКӨЙ ЖАҢЫЛ МЫРЗА

«ЭЛ АДАБИЯТЫ» СЕРИЯСЫНЫН
6-ТОМУ

Филология илимдеринин доктору, профессор
АБДЫЛДАЖАН АКМАТАЛИЕВДИН
жалпы редакциясы менен

Түзгөн — филология илимдеринин кандидаты
АИНЕК ЖАЙНАКОВА

Бишкек
«Шам» басмасы, 1998

ББК — 82.3 (2Ки)

С — 20

«Эл адабияты» сериясы
Көркөмдөгөн сүрөтчүсү Р. Исаков

С—20 **Саринжи, Бөкөй. Жаңыл Мырза:** эпостор / Баш сөзүн жаз. ж-а түз. А. Жайнакова, иллюстрациясы З. Мидинованыкы; Кырг. Улут. И. А. ж.б. — Б.: Шам, 1998. 452 б. — («Эл адабияты»).

ISBN 9967-10-004-4

«Саринжи, Бөкөй». «Жаңыл Мырза» — кыргыздарда күчтүү өнүккөн эпикалык поэзиянын кеңири белгилүү үлгүлөрүнөн. Элибиздин өткөндөгү турмушунун мүнөздүү жактары, үрп-адаты чагылдырылат. Эркиндикти жана көз каранды эместикти сактоо, гумандуулук, адилеттүүлүк үчүн баатырдык күрөш — чыгармалардагы башкы тема.

Патриархалдык түзүлүшкө таандык уруучулук-тууганчылык мамилелердин татаалдашкан көрүнүштөрү салттык сюжетке айланып, муундан муунга өтүп, элдик идеалды даңазалаган көркөм чыгармалар катары жашап келет. Китепке ар биринин экиден варианты берилди. Эпикалык салт кайсы айтуучуда кандай деңгелде сакталганын көпчүлүк окурман өзү талдасын.

4702300500

С----- 76-1998

ББК-82.3(2. Ки)

М 455 (11)—98

Басмага Манастануу жана көркөм маданияттын улуттук борборунун Окумуштуулар Кеңеши тарабынан сунуш кылынган.

Рецензент — ТОКОН КАЗИЕВ
Атайын редактору — КЕҢЕШ КЫРБАШЕВ

© Манастануу жана көркөм маданияттын улуттук борбору.

© Эл аралык «Мээрим» кайрымдуулук фондусу.

© «Шам» басмасы, 1998-ж.

ISBN 9967-10-004-4

ЭПИКАЛЫК САЛТ ЖАНА ЭЛДИК КӨЗ КАРАШ

«Эл адабияты» аттуу кыргыз эл оозеки чыгармачылыгынын сериясынын катардагы бул томдугуна «Саринжи, Бөкөй», «Жаныл Мырза» эпикалык поэмалары киргизилди.

Элибизде күчтүү өнүккөн эпикалык жанрдын коомдук-үй-бүлөлүк мамилелерин кеңири чагылдырган кенже формасына тиешелүү «Саринжи, Бөкөйдүн» эки варианты бар. Алар белгилүү акын-төкмө Алымкул Үсөнбаев менен Сулайман Конокбаевдин айтуусу боюнча сакталып калган. Бул материалдар 20-жылдары фольклор жыйноочу Каюм Мифтаков тарабынан жыйналган. Мындан башка, салттуу сюжеттик каркасты толук камтыбаган, эпизоддор түрүндөгү чакан текст Тил, адабият институтунун кызматкерлери тарабынан 1958-жылы Ала-Бука районундагы айтуучу М. Сатыбалды уулунан катталган. Ошондуктан бул томдукка «Саринжи, Бөкөйдүн» колдо болгон алдыңкы көркөм варианттары катары эсептелген А. Үсөнбаев менен С. Конокбаевдин материалдары жанаша берилди. С. Конокбаевге таандык Инв. № 806, 92 беттен турган, латын графикасына оодарылып машинкага басылган нуска оригиналдын ордуна жүрөт. «Сөз башы» деп берилгенден кийинки бетте: «1923-жылда, 23-июлда Талас кантону, Кең-Кол облусунда, Чырканак деген жерде Сулайман ырчы Конокбай уулунан жыйналган. Сулайман ырчы «Саринжи, Бөкөйдү» атасы менен бир тууган Сартпай ырчы Байжигит уулунан жаш убагында үйрөнгөн экен. Талас эли казакка жакын болгон себебинен бир аз казакка тартылып айтылган көрүнөт. 30. IV. 1927-ж.» деген маалымат бар, Эң аягында «оригиналга салыштырып окуп чыктым» деген жоопкерчилик менен коюлган кол да бар. (Кол тамгага караганда Ташым Байжиев болушу мүмкүн). С. Конокбаевдин бул материалы көлөм жагынан А. Үсөнбаевдин вариантына караганда бир топ чакан. Айрым эпизоддор кыскача баяндалып, кара сөз түрүндөгү кошумчалар менен байланыштырылган учурлар бар. Адатта, окуяны минтип кара сөзгө айландырып айтып берүү ык-масына айтуучунун поэтикалык мүмкүнчүлүгү чектелген учурларда орун берилет. Эгерде биз бул текст кагазга түшүрүлгөн ошол учурда информатордун сексенге жакындап, улгайып калган адам экендигин эскерсек, бул оюбуздун болжолу да туура чыкчудай сыяктанат. Мындагы окуянын мазмунуна ылайык бөлүштүрүлгөн темалар да информаторго эмес, катчыга таандык көрүнүш дешке болот. Анткени эпик — айтуучулардын салтында андай адат мүнөздүү эмес.

А. Үсөнбаевден жазылып алынган «Саринжи, Бөкөй» өзүнүн көркөмдүгү, кыргыз элинин тарыхый турмуштук окуяларын кеңири түрдө баяндагандыгы менен башка варианттардан өзгөчөлөнүп, буга чейин эле 2 ирээт китеп түрүндө коомчулукка тартууланган. Ал 1938-жылы айтылуу акын Мукай Элебаевдин жоопкерчилиги астында алгач жарык көргөн. 1958-жылы болсо, ушул эле басылыштын негизинде, бирок баш сөздөгү эскерүүгө караганда «... айрым жерлерине редакциялык мүнөздөгү бир аз өзгөртүүлөр киргизүү (кээ бир сөздөрдү, туюнтмаларды тактоо, кайталоолорду кыскартуу ж.б.) менен»¹ ...азыркы филология илиминин доктору, фольклорист Р. З. Кыдырбаеванын даярдоосу астында кайтадан басылган. Манастаануу жана көркөм маданияттын улуттук борборунун алдындагы кол жазмалар фондусунда түп нуска катары ушул экинчи басылыштын бир экземпляры сакталып турат. Кандайдыр бир себептер менен алгачкы кол жазманын түп нускасы калбагандыктан, эпостун азыркы басылышына библиографиялык алтын фондуга айланып кеткен биринчи басылышы алынды. Анткени биздин оюбузча ушунусу түп нускага алда канча жакын болуусу закон ченемдүү. Анын үстүнө учурдагы басылыштын талабы да мүмкүнчүлүктүн болушунча айтуучунун оозунан кандай чыкса, ошондой жарык көргөзүү болгондуктан биринчи басылышка кайрылуу ого

¹ Саринжи-Бөкөй, — Ф., Кыргызмамбас, 1958, 3-б.

бетер жөндүүрөктөй туюлат. Ырас, басылыштарды салыштыра келгенде сюжеттик жактан болобу, көркөмдүгү боюнчабы орчундуу бир кийлигишүүлөр байкалбайт. Ылайыгына жараша айрым бир кыскартуулар, так окулбай кетирилген механикалык каталар гана кездешет. Алымкулдун варианты көлөмү жана көркөмдүгү жагынан башка варианттардан бир топ өйдө турат. Анда кара сөз түрүндөгү текст аз катышып, окуя баштан аяк ыр түрүндө берилет. Арийне, өз мезгилинин шартына жараша чыгармадагы сүрөттөлгөн айрым эпизод, көрүнүштөрдү жаңылантуу, кээде саясатташтырып жиберүү да жок эмес. Ушу жерде эскере кете турган бир нерсе — айтуучунун кандай социалдык чөйрөдө жана кайсы мейкиндикте жашагандыгына байланыштуу анын материалына коңшу элдердин тийгизген таасири туурасында. Маселен, казактарга жакын Талас жергесинен жазылып алынган варианттарда казак сөздөрү (энди, турады, көрөдү, ой-бай ж.б.) жолукса, Ала-Букадан жазылып алынган үзүндүдө өзбек сөздөрү орун алып, айрым диндик жөрөлгөлөрдүн баса көрсөтүлүшү байкалат. (М: бачча, ону ж.б.). Демек, бир эле чыгарманын түрдүү варианттарында диалектилик көрүнүштөр менен катар айтуучуга мүнөздүү болгон неологизмдердин (телепон, салдат ж.б.) орун алышы да ошонун бир көрүнүшү. Буга Алымкул Үсөнбаевдин варианты ачык далил.

«Саринжи, Бөкөй» — эпосу кыргыз элинин башынан өткөн патриархалдык уруу түзүлүшүнө таандык үй-бүлө мүчөлөрүнүн мамилелерин, ошого байланыштуу адат-салттын тегерегинде жүргөн пикир келишпөөчүлүктөр тууралуу баяндайт. Тактап айтканда «Аталаштан алтоо болгончо, энелештен экөө болсун» деген коомдук турмуштук моралды үгүттөгөн патриархалдык-феодалдык түзүлүштөгү уруу мүчөлөрүнүн ар кызыкчылыктары үчүн келип чыккан карама-каршылыктарын чагылдырат. Ошон үчүн эпостун башкы каарманынын ысымы көп учурда «жалгыз» деген сөз менен алмаштырылып, синоним катары айтыла берет. (М: «Жалгызды ажыратып калууга», «Эң мурун жалгыз кеп айтат» ж.б.). Кыргыздын оозеки салтында эпикалык чыгармалар башкы каармандын ысымы менен гана аталса бул чыгарма бири- бирине кайрылышпаган, тең ата туугандардын атын чакырат. Демек Саринжи менен Бөкөй бири-бирин колдоп, ынтымакташуунун ордуна ата мурасына бирдей таңсык, бузукулукка бат кирип, чыныгы душмандарча бой тирешкен адамдар. Болгону — алар жеке кызыкчылыктары үчүн келишпес эки тарапка өтүп кетишкен. Ушундан улам «Саринжи, Бөкөй» эпосу чагылдырган коомдук түзүлүштө туугандар арасындагы ынтымактын ыдыраган, өтө эле бош абалда экендиги байкалат. Ал эми өлүм алдында жаткан Жамгырчы баарынан уруу ичиндеги биримдикти жогору баалагандыктан, атайы иниси Бөкөйгө кайрылып, аял, мал-мүлкүн, жалгыз баласын тапшырып керээз-кеңешин айткан эле. Бирок Бөкөйдүн бузуку жан-жөкөрлөрү аны тескерисинче Саринжиге каршы үгүттөп отуруп, тууган арасы ачылгандан ачыла берет. Буга эпосто берилген Бөкөйдүн мүнөзүнүн туруксуз тез өзгөрүп турушу, Саринжинин жаштыгына байланышкан ороюраак курч мамилеси себеп болот. Мындай алып караганда бул эки каармандын образдары тең жеткиликтүү иштелип бүтпөгөн сыяктуу. Адегенде ак көңүл көрүнгөн Бөкөй бат эле душманынын тилине кирип, ал эмне айтса ошого макул боло бергендиги реалдуу адам түшүнүгүндө ишенчиликтүү эмес. Саринжинин атасы Жамгырчыдан калган мал-мүлктү, бийликти ээлеп алганы аз келгенсип, кудалап койгон колуктусу Акберметти да алууга ниеттенген Бөкөй өзүнүн аялынан кутулуш үчүн аны өлтүрүүдөн кайра тартпайт. Ошол коомдук түзүлүштөгү Акчайым сыяктуу аялдардын тагдырынын ушунчалык катаал сүрөттөлгөндүгүнө караганда аларда эч кандай моралдык, материалдык укук жок экендиги талашсыз. Бирок Саринжинин колуктусу Акберметтин жаш болсо да кыраакылыгы, акылмандыгы, өзүнүн жары үчүн бардык кыйынчылыктарды көтөрүүгө ынтызарлыгы, алсыз да болсо чыркырап, Саринжинин таламын аягына чейин талашканы сыяктуу эпизоддор аял затынын алдыңкы активдүү өкүлү катары аны башка каармандардан өзгөчөлөнтүп, образдын сүймөнчүлүгүн арттырып турат. Акбермет

ошондой адамгерчилиги, аялга мүнөздүү боорукердик, кыраакылык өңдүү жакшы сапаттары менен чыгарманын сюжетинде баштан-аяк катышат. Ал кандай гана турмуштук кырдаал болбосун туура, реалдуу ой жүгүртө билет.

Турумтай учту жылуудан,
Тууганың көп, сен жалгыз,
Айрылдың Бермет сулуудан.
Жагалмай учту жылуудан,
Жалгыздыгың мен айтсам —
Көнбөдүң неге мурунтан...—

деп Саринжиге арман айтат. Эпостогу идеялык көркөм жүктү Саринжи менен бирдей салмакта бөлүшө алат. Ага караганда башкы каарман Саринжиде жаштык кыял, Акберметти аялсынтып, айтканына көнбөй көрсөткөн көпкүлөң мүнөзү, тескерисинче башына оордук келгенде душманчылык кылып отурган Бөкөй агасына башын ийип, жалдырап кайрылуусу өңдүү октум-соктум жүрүм-туруму менен али калыпка түшүп чыйрала элек каармандын элесин берет. Бирок анын жакшы атадан калган эч күнөөсүз жалгыз туяк экендиги, жаш өмүрүнө кабыргасы катыган тууган сөрөйлөрүнүн бузукулугу менен балта чабылып жатышы калыс, элдик көз караштан алып караганда өтө аянычтуу. Ошон үчүн аны жоготууга, жакын агасы Бөкөй менен болгон ынтымагын бузууга көп аракетин жумшаган Коңурбай, Жамакелердин оор жазаланышы — өтө логикалуу. Ички чыккынчы туугандарга караганда эпикалык салт боюнча сырткы душман эсептелген калмактын каны Күлдүрдүн (Гүлдүр) Саринжиге жасаган мамилеси адамгерчиликтүү сезилет. Ал Саринжинин башынан өткөн окуяны калыс, акыйкат териштирип, бир кездеги Жамгырчы менен болгон достук мамилесин актап, чоң көмөк көрсөтөт. Натыйжада Саринжи өчөгүшкөн туугандарынан өчүн алып, буйруктуу колуктусуна баш кошуп, атасынан калган мурасын ээлейт.

Мына ушинтип, акыры оң каармандардын жеңиши менен аяктаган «Саринжи, Бөкөй» поэмасы кыргыздардын башынан кечирген патриархалдык-феодалдык коомдогу ыдыраган адам мамилелеринин типтүү терс учурларын реалдуу камтыган элдик чыгарма. Бир мезгилдеги улуттук үрп-адат, каада-салт, жорук-жосундарды эпикалык чыгарманын фонунда муундан муунга кабарлаган белгилүү бир көркөм маданий факты катары баалуулугу зор. Мындан тышкары «Саринжи, Бөкөйдөгү» баяндалган окуялар жеке эле үй-бүлөлүк деңгээлдеги эмес, кыргыздардын башка элдер менен болгон тышкы саясий тарыхый турмушунан да кабар берет.

Бизге белгилүү «Манас» баштаган кыргыз эпосторунда кара кытай, калмак эпикалык душман эсебинде салттуу түрдө орун алган. Ал эми «Саринжи, Бөкөйдө» жогору жактан көрүнгөндөй, калмактар душман эле эмес, алардын башкы өкүлү Күлдүр кан Саринжинин атасы Жамгырчы менен жакшы мамиледе жашагандыгы жөнүндө айтылат.

Колдо болгон варианттарга, тагыраак айтканда андагы окуянын жүрүшү, катышкан каармандардын оң-терсинин аткарган милдеттерине караганда, түпкү теги бир сюжеттен тараган, салтка айланган тексти бар элдик поэма экендигинен эч шек калбайт. Өзүнө таандык, комуздун коштоосу менен аткарыла турган мотиви да бар. Ал обон айтылып жаткан окуянын мүнөзүнө, каармандын ички уйгу-туйгуларына жараша агылып-төгүлөт. Ушул сюжеттин негизинде 1939-жылы К. Эшмамбетовдун «Саринжи, Бөкөй», пьесасы чыккан.

«Жаңыл Мырза» — элдик поэмалардын ичинен баатырдык мүнөздөгү чыгарма. Башкы каарман эл бийлеген Жаңыл аттуу баатыр кыз болгондуктан анын ысымына «мырза» деген эпитет кошулган. Кыргыз элинин оозеки чыгармачылыгында аялдардын образдарына көп эле орун берилгенине карабастан Жаңыл сыяктанып өзүнчө көп варианттуу поэманын баш каарманына чейин көтөрүлгөндөрү сейрек. Абдырахманов Байымбет (Тоголок Молдо) — (инв. № 1511), Молдобасан Мүсүлманкулов (инв. № 497), Ыбырайым Абдырахманов (инв. № 413), Абдыкалык Чоробаевдин (инв. № 401) варианттары, Ы. Абдырахманов эл арасынан кагазга түшүргөн эки вариант (инв. № 414, № 1357) Кол жазмалар фондусунда сакталып турат. Бул эпос тууралуу кеңири айтылган илимий изилдөө да бар².

«Манас» эпосу баштаган элдик оозеки чыгармаларды тынбай жыйнап, ак ниети менен кызмат өтөгөн Ы. Абдырахманов колунан келишинче ар бир көлөмдүү чыгарманын бир нече вариантын, версияларын чогултуп, айрым учурда ар бир эпизодду өз ордуна жайгаштырып, өз вариантын түзгөн адам болгон. Ал «Манас» эле эмес, «Жаңыл Мырзага» да чоң эмгек жасаган³. Эл арасынан Жаңыл жөнүндөгү аңыз кептерди чогултуп, белгилүү манасчылар Сагымбай Орозбаков, Тоголок Молдо, Багыш Сазанов өңдүү көптү билген карыялардан сурамжылап, алардан укканын өзү айткандай, «Манастын» стилине салып ырга айланткан. Башкача айтканда «Жаңыл Мырза» кыялдан бүткөн жомоктук каарман эле эмес, белгилүү тарыхый доордо жашап өткөн реалдуу адам экендигине ишенгиси келген. Баатыр кыздын элесин ошол калыбында кийинки муунга жеткиргенге аракеттенген. 2651 саптан турган поэмасы 1967-жылы жарык көргөн. Анын мазмуну:

Жаңыл Мырзанын эли;
 Жаңылдын иштери;
 Алты шаардын Жаңылга баш ийиши;
 Кан Турсундун Жаңылдан өлүшү;
 Үлбүрчөк, Бургүйдун Жаңылдан өлүшү;
 Үчүкө, Түлкү;
 Үчүкө, Түлкүнүн Жаңылдан өлүшү;
 Казак, кыргыздын кеңеши;
 Аккочкордун чалгынга барышы;
 Жаңылдын колго түшүшү;
 Жаңылды Калматайдын алышы;
 Жаңылдын жолборс кармашы;
 Жаңылдын Калматайдан ичи муздашы;
 Жаңылдын кетиши;
 Жаңылдын акыркы өмүрүн камтыйт.

Ал эми Тоголок Молдонун «Жаңыл Мырзасы» 1960- жылы чыгармалардын жыйнагына кошулуп, А. Чоробаевдики 1957, 1966-жылдары, М. Мүсүлманкуловдуку 1983-жылы басылган. Бул томдукка көлөмдүү эсептелген кийинки эки вариант (М. Мүсүлманкулов менен А. Чоробаевдики) алынды. А. Чоробаевдин варианты такталган китеп түрүндө болгондуктан, аны бастыруу эч кыйынчылыкка турган жок. Ал эми М. Мүсүлманкуловдон катталган материал ар түрдүү кол менен, ар кандай сабаттагы адамдар тарабынан жазылгандыктан, айрым беттерди дааналап окуу, ордуна келтирүү татаалыраак болду. Анткени грамматикалык ката кеткен учурлар да өтө эле көп. Мисалы: доз (дос), анджян (Анжыян), кыргыстан (кыргыздан), оппол (Опол), саар (зар), ноюгут (нойгут), кара тигин (кара тегин), фери (бери//пери), кан саада (канзаада), вала (бала), айты (айтты),

² Кыдырбаева Р. З. Народно-поэтические традиции в эпосе «Жаңыл Мырза». — Фрунзе, 1960.

³ Ибраимов К. Ыбырайым Абдырахманов. Фрунзе, 1987, 136— 137-б.

шартылдав (шартылдап), тнар (тынар),эмез (эмес), изтебей койдуу (издебей койду) ж.б. деп жазылгандыктан анын баарын сноскага берип отуруунун мүмкүнчүлүгү да жок сыяктанды.

Катчынын сабатсыздыгынанбы же айтуучунун үстүртөн үзүл-кесил ошондой айтып бергениненби, чыгарманын башы да стилистикалык жактан өтө начар айтылган прозалык үч-төрт сүйлөмдөн турат. Ошол эле ой кайрадан ыр түрүндө берилгендиктен, прозалык кыстырынды кыскартылып ташталды. Башка мүнөздө эч кандай редакциялык кийлигишүүгө жол берилген жок.

Эми «Жаңыл Мырза» эпосунун өзү жөнүндө бир аз токтололу. Чыгармадагы сюжет кыргыздардын байыркы турмушунан алынган. Ал али урууларга бөлүнгөн бытыранды элди, ар бир урууну башкарган баатырлардын мүдөөсүн, милдетин көз алдыга тартат. Кыз болсо да эл үчүн күйүп-бышкан, эл башкарган Жаңылга «Мырза», «эр» деген ат куп жарашат.

Окуя адаттагыдай эле башкы каарман кыз Жаңылдын айланасында, анын катышуусу менен өтөт, кандайдыр бир деңгээлде тарыхый жашап өткөн реалдуу адамдын туулганынан өмүрүнүн маанилүү учурларына чейин камтылган биографиялык чыгарманы элестетет.

Бизге белгилүү, айтуучулар кандай гана эпикалык каарман болбосун аны реалдуу тарыхый адам катары кабылдашып мамиле жасашат. Варианттардын идеялык мазмуну боюнча алганда бул элдик поэманын милдети — кыздан чыккан уруу башчысынын өз элинин эркиндиги, бейкуттугу үчүн жүргүзгөн баатырдык күрөшүн даңазалоо. Өзүнүн эр жүрөктүгү, акылы менен бүткүл уруунун ишеничине татып, анын тагдырын аркалаган Жаңыл Мырза калмактарды жеңип, элине тынчтык, теңдик алып берет. Бирок чыныгы эпикалык баатыр катары ал кыргыз урууларынын ички конфликтерине да катышат, башкача айтканда анын күрөшү да эки тараптуу жүрөт. Жаңылдын нойгут уруусунан чыгышы, Лоб дайрасынын жээгин мекендеши, калмактардын мизин кайтарып, коңшу кыргыз урууларына ошо кездеги баатырдыктын салтын улап, кол кайтарып түрүшү — бардык вариантта бирдей. Кыз да болсо өз уруусунун намысын коргоп, жеке тагдырын, өмүрүн өлүмгө байлап кызматын кылат. Азаматтан калышпаган эр жүрөктүгү, көзгө атар мергендиги аялзатына таандык калыстык, боорукердик, ак көңүлдүк, туруктуулук өңдүү жакшы сапаттар менен бекемделип, образдын элдик мүнөзүн ого бетер арттырат. Ал бирде маанайы жарык, жылдызы жанган ургаачы катары:

Адамдан башка форуму,
Аялдан чыккан сонуну.
Адам айран калгандай,
Кыз Жаңылдын форуму⁴.

делип сүрөттөлсө, бирде:

Эки көздөн жаркырап,
Кызыл жалын көрүнүп⁵ —

чыныгы эпикалык баатырларча жоо менен беттешет. Анын эрдигине карата «Ургаачынын жолборсу» (Т. Молдо) деген жогорку элдик баа берилет. Негизги сюжеттик каркас традициялуу окуялардан турса да ар бир таланттын вариантында жекече өзгөчөлүк да байкалбай койбойт. Атактуу акын, элдик оозеки чыгармачылыкка өтө жакын Т. Молдонун «Жаңыл Мырзасы» баатыр кыздын туткундан бошонуп чыкканы менен аяктаса, Ы. Абдырахманов ошол эле сюжетти андан ары өөрчүтөт. А. Чоробаевдин вариантында болсо Жаңылдын туткундан бошонгондон кийинки калмактар менен болгон согушу, Шырдакбекке байланышкан бир топ окуялар кеңири сүрөттөлөт. А. Чоробаев элдик

⁴ Мусулманкулов М. Фонду инв. № 3078/497.

⁵ Ошондо.

оозеки чыгармачылык менен катар профессионалдык жазма адабият менен да сабакташ адам болгондуктан, анын вариантын автордук чыгарма катары караса болот. Эл оозунда кеңири айтылып келген Жаңыл Мырза, Шырдакбектин Боз жоргосу жөнүндөгү тарыхый уламыштар бир сюжеттик линияга салынып, элдин өзүнүн салтында социалдык түсү менен жогорку көркөмдүктө кайтарылып отурат. Окуянын башында эле бир ооз сөз үчүн келинин айгактап, төркүнүнө кетирип тынган төрө кемпир баласы Түлкү мырзага:

Алса Жаңыл алсын дейт,
Ат бастырып барсын дейт.
Эр Жаңылды алсын дейт.
Эр Жаңылды албаса,
Менден туубай калсын дейт.

Жаңыл Мырза жөнүндөгү алгачкы кабар ушундайча маалымдалат да, баатыр кыздын ата-теги, ал жөнүндө эл арасына тараган аңыз кептер тууралуу ачык түшүнүк алабыз. Ал бала күнүнөн эрдик көрсөтүп, эркин өскөн жоокер кыз.

Жаңылдын баатырдыгын дааналап көрсөтүүгө болгон далалат, ар бир айтуучуда ар кандай мүнөздө ишке ашкан. Айрым варианттардагы анын жолборс менен беттешкени — эрдиктин бир далили катары берилген. Эр азаматтан айрып алгыс күч-кубаты, айтылган сөзүнө бекемдиги эпикалык образдын салмагына салмак кошуп турган белдүү көрүнүштөрдөн.

Негизгиси — кайсы вариант болбосун Жаңыл Мырза деген атына заты жарашып, катылганды кайсаган кайраттуулугу менен сүйгүнчүктүү. Он алтыга чыкканда эле чыныгы баатырларча кырк жигит күтүп, кыздан чыккан кыраан атыгат. Ал канчалык эр жүрөк, өз күчүнө ишенген баатыр болсо да жаманчылыкка баргысы келбейт. Кыздын жүрөгү баатырдыкты да, сулуулукту да жактырат. Өзүнө ылайык жар күтүп, урууларды ынтымакташтыруу максаты да бар. Ал көңүлүндө жактырып калган Түлкү мырзанын кошунун издеп чыгышында уруулардын башын кошуп жакындаштыруу идеясы камтылган. Айкожодон бата алып, Кашкарды чаап караткан баатыр кызды адам катары урматтап, колун сураганга жарабаган Түлкүнүн кылык-жоругу Жаңылдын намысына тиет. Ар кандай төрөпейилдиктен адамдык нарк жогору турарын айгинелеген Жаңыл Үчүкө, Түлкүнү катуу жазалайт.

Элдик прогрессивдүү чыгармадагы маанилүү нерсе анын идеялык мазмуну эле эмес, аны ишке ашырып турган оң жана терс каармандардын ар кимисинин өзүнө таандык так белгилери болуш керек. Жаңыл Мырза сыяктуу эле бардык вариантта традициялуу катышкан ысымдар — Түлкү, Үчүкө, Калматай, Үлбүрчөк, Бургүй болуп эсептелишет. Булар да патриархалдык-феодалдык уруу коомунун мүчөлөрү болгондуктан ар кайсынысына өз атагын, абийирин сактоо кызыкчылыгы күчтүү, Жаңылга каршы позицияда турушкандыгы үчүн терс каармандар аталышат. Ал эми Жаңыл башында турган нойгут уруусуна таандык оң каармандар ар дайым элдин идеалына таандык жогорку сапаттарды, күлк-мүнөз, касиеттерди алып жүрүүчүлөр. Алардагы күчтүү касиет — Өз дооруна ылайык берилген патриоттук сезим, адамдык ар-намыстын бийиктиги.

Эпостун башкы идеясы эң алды эли-жерин коргогон баатырдыкты даңазалоо. Аял-эркек дебей мекени үчүн туулган азаматтын аты ар качан ардактуу. Алар айтканынан кайтпаган көк, жеңсе жеңишке татыктуу, жеңилсе майышпай утурумдук оордукка чыдаган балбан адамдар. Мына ушул баатырдык мүнөздөр М. Мусулманкуловдун вариантында да даана берилген. Жаңыл элин чогултуп, менин шакегимди ким колумдан чыгарып ала алса ошого баш кошомун деген убадасын жар салат. Абыл деген жигит атайын ат арытып Калматайдан келип, амал менен шакекти чыгарып кетет. Оозунан чыккан илебин жандырбаган Жаңыл Мырза жеңилгенин мойнуна алып, жигиттин артынан өзү барып, Калматайга баш байлатат. Ошондон баштап ал тагдырына моюн сунуп, колуна курал

кармабай, аялдык-энелик милдетин тогуз жыл аткарат. Бирок бир жолку көпчүлүктүн «жоокердик өнөрүндү көрсөт» деген өтүнүч-суроосу анын түпкүргө түшүп камалып калган жан дүйнөсүн ойготуп, адамдык ар-намысына бүлүк салат.

Ал адегенде:

Ойдон чыккан иш эле,
Салбагыла эсиме.
Тийиши жок сөз айтып,
Тийбегиле безиме.
Жаңыл атым жоголуп,
Катын атка конгон чак.
Кара бет, канкор аралаш
Капыр атка конгон чак.
Бала байлап колумду
Байкуш Жаңыл болгон чак —

деп баш тартат. (А. Чоробаев).

Акыры ал көзгө атар мергенчилик өнөрүн көрсөтүп гана тим болбостон, сагынып жүргөн эли-жерине, эркиндикке карай жол тартат. Баласына кайрылабы деген үмүт менен артынан кууп келген Абылга да, өзүнүн ичтен чыккан баласына да карабай, экөөнү катары менен жайлайт. Мындай жан кечтилик, өтө трагедиялуу чыгарылган бүтүм канчалык оор болсо да баатыр кыздын образына көлөкө түшүрө албайт. Эпостун түшүнүгүндө тескерисинче, Жаңылдын кайратынын бекемдигин, эрдигин ачууга кызмат кылат.

Эпикалык баатырдын баатырдыгы жеке эле сөөк өчтү душманына көрсөткөн келишпес мамилесинен көрүнбөстөн, өзүнө койгон талабынын катуулугу менен да ченелет. Өз башынын кызыкчылыгынан эл намысын ардак туткан Жаңылдын аракети чыныгы патриоттуулуктун таза үлгүсү катарында, эли-жерине арналган тунук мамилеси менен өз теңдиги үчүн жүргүзгөн ар-намыстуу күрөшү айкалышат.

А. Чоробаевдин вариантында да Жаңыл баласын атып таштап кетүүнү чечип, колу калтырагандыктан аткан огу тийбей калат. Бул жерде айтуучу Жаңыл Мырзанын баатырдыгын энелик мээрим менен салыштырмалуу көрсөтөт. Анын образы эпикалык каарманга караганда реалдуу эненин кейпине көбүрөөк жакындашат. Канчалык кайраттуу болсо да өз баласына кол сала албай, Чынасыл деген жигит аркылуу айлына алып кетет. Жаңыл балам бар деп ата-энеси, элине айтуудан уялып, кайыптан табылган бала катары багып алсын деп, тукуму жок туугандарынын жолуна калтырат. Ошентип, бул эпизоддо энелик жүрөк алдыңкы планда турса, М. Мусулманкуловдо эпостун негизги баатырдык духуна жараша боштондукка умтулуу, эли-жерине жетиш үчүн бардык нерседен аша кечүү өңдүү эр адамга таандык көктүк, керек болсо кара мүртөздүк сакталган. А. Чоробаевдин вариантына караганда чакан айтылган бул вариантта сюжет традициялык мүнөздө болуп, өзүнүн составында байыркы белгилерди да орошон пайдаланган. Бул көбүнчө башкы каарман Жаңылдын образынын айланасында орун алган. Айтсак, баатыр кыздын колдоочулары (жоо-жаракчан эки кызы бар), Кумайыктын табылышы, портреттик сүрөттөмөлөр чыныгы эпикалык планда апыртылып, жомоктук мүнөздө талкууланат. М. Мусулманкулов белгилүү манасчылардын бири болгондуктан Жаңылдын өзүнө, аны курчаган буюм-тайымдарына көбүрөөк эпикалык түр берүүгө аракеттенет. Айрыкча Жаңылдын Кумайыгынын тарыхы «Манас» баштаган кыргыз фольклорунда эле эмес, түрк-моңгол элдеринде да такталган мүнөздө кеңири айтылып жүргөн легендарлык окуяны эске салат. Кумайык элдик эпостордо, жөө жомоктордо дээрлик башкы каармандын жакын жардамчыларынын бири катары катышат. Бардык учурда ал куштан итке айланган

укмүштүү жандык. «Манаста» көк жорунун жумурткасынан чыккан кол башындай сүр күчүктү Манас менен Бакай таап:

Үч күн жатса талаада
Кайып багат дечү эле,
Эркек адам жолобой,
Ургаачынын тазасы
Зайып багат дечү эле.
Ал зайыптын ичинен
Айзакерден жаа тарткыч
Ыктуу багат дечү эле,
Жоонун айласын билген абыдан
Мыкты багат дечү эле —

деп, Каныкейге бактырат. (С. Каралаев «Манас»), Ал эми «Жаңыл Мырзада» Жаңыл өзү таап, өзү тарбиялайт. Ал жөнүндө М. Мусулманкулов:

Күчүктүн чыкпай жанынан
Жети күнү жатканы.
Жан кишиге билгизбей,
Үйгө киши киргизбей,
Сегиз күнгө жеткенде
Мойнуна тумар такканы.
Устага каргы жасатып,
Алтындан чеге какканы» —

дейт. Дайыма Жаңылды жандап жүргөн куу тайган Үчүке, Түлкүнүн Жаңыл колдуу болушуна да себепкер болуп, окуянын жүрүшүн ылдамдатат. Өз барк-баасын билген, өз күчүнө ишенген баатыр кыздын жүрөгү аялсынтып кордогон суук сөздү кечире албайт. Оройлукка ок менен жооп кайтарат.

Уруу башчыларынын Жаңылга жасаган мамилесинен кыргыз аялдарынын коомдогу жана үй-бүлөдөгү теңсиздикте, көз каранды, басынган абалда жашагандыгы сезилип, ага карата Жаңылдын тынымсыз каршылык көрсөткөнү аркылуу патриархалдык феодалдык түзүлүштүн терс жактары ачылат. Түлкү мырза Жаңылдын кабарын алыстан угуп, чындап эле жактырып калса да аны тарбиялап өстүргөн коомдун моралына ылайык кызды үстүртөн, кемсинтип карайт. Ал канчалык акылдуу, жүрөктүү ж.б. деп саналганда да уруучул коомдогу куру намыстын гана курманы болуп кала берет.

Ал эми «Жаңыл Мырза» качан болбосун эрдиктин, чечкиндүүлүктүн чыныгы үлгүсү катары жашоосун токтотпойт. Эл арасына кеңири тараган баатыр кыз жөнүндөгү легенда согуш мезгилинде профессионал акын- жазуучуларга да чыгармачыл шык берип, натыйжада жаштарды патриотизмге үгүттөгөн «Жаңыл» пьесасы (К. Маликов менен А. Куттубаев) жаралган. Ал өзүнүн аркалаган идеясынын тереңдиги, каармандарынын образдарынын ачыктыгы менен өзгөчөлөнүп, канча жылдар сахнада жашады.

Кыргыз элинин көркөм оозеки чыгармачылыгынын жогорку идеялуу үлгүлөрүнөн болгон «Жаңыл Мырза» менен «Саринжи, Бөкөй» өздөрүнүн жаралган мезгилдеринен бери карай эл үчүн өмүрүн арнаган ар-намыстуу баатыр кыз менен жеке кызыкчылык үчүн ынтымактан кетишкен ага-туугандын тагдыры аркылуу кыргыз элинин башынан өткөн оош-кыйыш мезгилдеги адам мамилелеринен кабар берет.

Адамзат болгон жеринде оң менен терстин, ак менен каранын кармашы ар кандай деңгээлде жүрө берет. Бирок ошол күрөштөрдө өз ордун таап, өз кызыкчылыгынан элдин мүдөөсүн жогору кое билген алдыңкы адамдар анча көп боло бербейт. Ал эми адам деген бийик даражаны алып, элинин бак-таалайын ойлогондор гана качан болбосун элдин көңүлүндө сакталып, кийинки урпактар үчүн үлгү катары айтылат. Бул жагынан алганда

Жаңыл Мырза эпикалык каарман болсо да ошондой милдетти түбөлүк аткарат. Чынында эле Жаңыл тарыхта болуп өткөнбү, анын башынан так ушул окуялар калыбы менен катышканбы, кеп анда деле эмес. Башкысы — «эл» — деп, башын жаздыкка койбогон уул-кыздардын болуп келгени жана дагы да боло бере турганы, элдин өзүнүн үмүт-тилеги мына ушуну жактырат. Ал эми «Саринжи, Бөкөй» «Жаңыл Мырзага» караганда негизинен турмуштук майда, жөнөкөй маселелерди камтыйт. Көрө албастыктын, ич тардыктын кесепетинен жакын-алысына карабай алдуусу алсызына баскынчылык көрсөткөн адам мамилелеринин жийиркеничтүү жактарын көбүрөөк тартат да, акыры адилеттик, калыстык утуш алат деген бүтүм чыгарат. Ошентип, негизи элдик көз карашты, бийик идеалды тартуулаган бул чыгармалар адам жашап турган ар бир коомдо өз маанисин жогото койбойт деген ишеним туулат. Эл милдетинин барк-баасын эске салуу менен бирге ар бир адам өз керт башынын да ээси болуп, адам деген аты үчүн күрөшө билиш керектигин үйрөтүп, кайраттуулукка, чечкиндүүлүккө туруктуулукка жол көрсөтүп турушат.

АЙНЕК ЖАЙНАКОВА

САРИНЖИ, БӨКӨЙ (А. Үсөнбаевдин айтуусу боюнча)

Мундуз уруусунан тарап, Булан аттуу кишиден туулган Жамгырчы деген кан болгон. Ал өзү Буландын улуу аялынан төрөлүп, кичүү аялдан Бөкөй төрөлгөн, мунун үч иниси болгон. Бөкөй Жамгырчынын аркасы менен башка бир жерге барып, кан болуп турган.

Жамгырчынын аялы Каныш көпкө чейин төрөбөй жүрүп, карыган кезде бир бала көрдү. Зарыккан кезде таптык деп атын Саринжи койду.

Уулу ондон ашкан кезде Жамгырчы ооруп калды. Алты ай төшөктө жатып, түк айыкпады. Иниси Бөкөй агасы Жамгырчынын айлына эч каттабады. Оорусу улам күчөй бергендиктен, өзүнүн киши болбосун билип, «мен өлгөндөн кийин Саринжи кантет» деген ойго келди. Муну тапшырып кетчү жакын тууганы жок болгондуктан, «дале болсо атасы бирге ини эмеспи» деп Бөкөйдү ойлоду. «Ал өзү келбегенден кийин, киши жиберип чакыртып алайын жана көзүмдүн тирүүсүндө жалгыз уулум Саринжини ошого тапшырайын» — деди. Илгертен бери бирге өскөн Курман деген үзөңгү жолдошун өз үйүнө чакырып, аны Бөкөйгө жибермек болуп сөз баштады.

Кашыма келчи, Курманым,
 Каргадайдан тең өскөн,
 Канча бир сөздү кеңешкен,
 Менин кадырым билген курбалым.
 Алты айдан бери кеселдеп,
 Капаны тартты бир жаным.
 Жалгызым ыйлайт буркурап,
 Мен жатканымдан турбадым.
 Жанында тууган болбосо,
 Жалгыздын иши ушу экен,
 Жанымды жаман кыйнадым.
 Кожо-молдо бакшыдан,
 Кара жиндүү тапчыдан

Калтырбай тегиз жыйнадым.
Айыгууга айла жок,
Мени алчудай кесел, чырмадың.
Алты айдан бери кабар жок,
Аталаш Бөкөй тууганым.
Чыгарган экен эсинен,
Эси жарым ит эле
Энеси бөлөк урганым.
Бөкөй уккан жокпу кабарды?
Атасы кесел, өзү жаш,
Менин артымда жалгыз баламды.
Өзүнчө Бөкөй келбеди,
Алып кел, Курман, сен барып,
Баягы энеси бөлөк арамды,
Арка менен чоң кылган
Агасы Жамгыр мен элем,
Чыгарган экен эсинен
Мендей калкасы тийген адамды.
Камынып, Курман, алып кел,
Башынан кара нээт жаманды.
Чым кара көк жооруду,
Менин чымындай жаным ооруду,
Алып кел, Курман, сен барып,
Аталаш Бөкөй боорумду.
Кайрат, кубат, күч кетип,
Кайран нурдуу жүз кетип,
Канчалык кылдым аракет,
Калктан таап издетип.
Кармаса калбас кеселге
Коюпмун жаным тиштетип.
Айжамалдуу нур кетип,
Ат баштап, акча-пул кетип,
Кезегинде мен турдум,
Айлыңды, Курман, гүлдөтүп.
Сүйлөөгө калды жарабай,
Чайналып булбул — тил кетип.
Колум менен алпарып,
Чоң кылдым эле Бөкөйдү
Билгенимди үйрөтүп,
Аркасы тийген Жамгырды
Көрбөдү Бөкөй бир келип.
Күйүп жүрөк зилденип,
Жаккан чырак өчүлбөйт,
Мага жаман кайгы, түн келип.
Эси болсо Бөкөйдүн,
Кабар укпай, келбейби?
Кайгырып жаткан агасын
Капалуу күндө көрбөйбү?
Жалгандан көзүм жумулса,

«Жатындаш акем боорум» — деп,
Жакшы ызаат менен көмбөйбү?
Жалгыздын иши бул болсо,
Жаратпасын мендейди.
Атасы бирге болсо да,
Акылы жок андайдан
Курман, жакын көрөм сендейди.
Күч алды кесел алууга,
Күйгөн отту өчүрбөйм,
Күн-түн жатам саргайып,
Бир киши жок жанымда.
Аз калды — деп, мен ойлойм,
Караңгы көргө барууга.
Туугандыкты ойлосо,
Бөкөй түрбайт беле жанымда,
Бейнетим бекер кор болду
Бейилин бузган залымга.
Атадан жалгыз өзүңсүң,
Кулунум, элге таарынба!
Курманга айттым бу сөздү.
«Камын» — деп эрте барууга.
Төрөптүр жалгыз энекем,
Туугандан жалгыз мен экем,
Жалганда жалгыз болгончо,
Жасалбай калмак жөн экен.
Жакшы эле, Курман, тийди эле,
Акылсызга көлөкөм.
Башыңда бакыт бар болсо,
Башка тууган көп экен,
Башыңдан бакты кеткенде
Балчык менен тең экен.
Кем эмес эле эч кимден
Менин көргөн турмуш, берекем.
Энелеш тууган жок болсо,
Эртелеп өлмөк жөн экен.
Тарбыя көрдүм Буландан,
Ал зарланып бала сураган,
Алып келгин Бөкөйдү,
Менин жүрөгүм кайгы муң алган.
Баламдан башка киши жок,
Колтуктап үйдөн чыгарган,
Өлгөн соң кайта келүү жок, —
Оозуңду кара чым алган.
Кеселдедим мен жаман,
Кемтик жерим жок эле,
Не бир кемеңгер чечен кыраандан...
Арманын айтып Жамгырчы:
Айлынан киши баргын — деп, —
Курман, сен айткан тилим алгын — деп, —

Акыл айтар балам жаш,
Мен ар азапта калдым — деп, —
Кайгырып жаным кеселден,
Мени кай түрлүү күнгө салдың, — деп, —
Кадырым билген киши элең,
Курман, камынып эрте баргын — деп.
Ажырадым дармандан,
Аз күн калды, кош айтам,
Жарык дүйнө-жалгандан.
Эртең менен жөнөгүн,
Айта көргүн Бөкөйгө
Кай күнү мында келерин.
Баласы эле түгөнгүр,
Кичи токол-энемдин.
Жан денеден куланса,
Көр оозун калпактай кара чым алса,
Айланып, Курман, көз жетпейт,
Айланып кайта келерин.
Арманда болуп күндө ыйлайт,
Менин зарыгып көргөн тирегим.
Бөкөйгө барып кеп айткын,
Арасын созуп көп айткын,
«Аркасы тийген Жамгырдын
Ажалы жетти» — деп айткын.
Келбей калып жүрбөсүн,
Кеңешкорум сен, Курман,
Келбей койбо — деп айткын.
Абалап учкан зар эле,
Бу кеселге кайсы дары бар эле?
Кептин жөнүн билелек
Кейиген жалгыз бала эле.
Черденди менин жүрөгүм,
Бир кызматын көрбөдүм,
Бир тууган Бөкөй бүлөнүн,
Жамгырдын жанын алмакка,
Салды го ажал жүгөнүн.
Кайрат кыл, ботом, Саринжи!
Кашыңда жоктур жөлөгүң,
Оюмда тилек бар эле
Орундалбай тим калды,
Ошо кылган тилегим.
Жаным кесел, балам жаш,
Жашооруп жаман жүдөдүм.
Аякка салды бул кесел
Бошотпос болот чидерин,
Калды жакын, Курманым,
Караңгы көргө кирерим.
Уктубу, Курман, кулагың?
Убайым тартып турамын.

Башыма кара түн түшүп,
Байкачы кантип чыдадым?
Канаты сынды чалгындан
Калкыңдын Жамгыр тынарын,
Кайгырып ыйлап отурат,
Менин кадыркеч Каныш ынагым,
Эртеңден калбай, Курман, сен
Бөкөйдүн билгин кабарын.
Тапшырайын баламды,
Мен дайындайын калаамды,
Жеткизбедин жараткан
Көңүлдө тилек санаамды.
Азын, көбүн мал айдап,
Алдына түшүп ээрчитип,
Кайнына алып барбадым,
Саринжи-жалгыз каралды,
Курусун кесел, кубат жок,
Алпербедим байбиче,
Эңкейип кызмат кылууга
Келиниң Бермет — балаңды.
Куда болуп, мал айдап,
Келиним алып келбедим,
Жалгыз перзент балаңдын
Жолдошун алып бербедим.
Ак боз бээ сойдуруп,
Ардактап кызык той кылып,
Ак өргөөсүн тиктирип,
Аземге башка койдуруп,
Көзүм менен көрбөдүм,
Кайгысы көп чунак жан,
Анан кийин өлбөдүм.
Акыл сурап, кеп уккан,
Агайын тууган элдерим.
Байлады менин багымды,
Кулатты минген тагымды,
Курутту кесел жанымды,
Ичиме салды жалынды,
Тапшырайын Бөкөйгө
Койнумда жаткан жарымды.
Кор болбосун, айтайын,
Кулунум, ботом-Саринжи.
Эртелеп, Курман, алып кел,
Айтайын ойдо барымды.
Курманга айтып бул сөздү,
Жамгырчынын арманы
Ушуну менен жабылды.
Анда кеп айтты минтип Курманың:
— Эсиңе түшкөн экен го,
Кейип турган кезиңде

Келбеген Бөкөй тууганың?
Башынан, Жамгыр, мен сенин
Айтканыңды бурбадым.
Келер бекен мен барсам,
Өзүнчө тынып чоң болгон
Акылы жарым урганың?
Калыптыр сөөк-сүлдөрүң,
Кабарын айтып барармын,
Кайран Жамгыр, дилдемин.
Таруудай келбес Бөкөйгө
Сенин кайгырып, минтип күйгөнүң.
Калтырбай айттың бүтүндөп
Көңүлүңдүн сүйгөнүн.
Себепкери сен элең,
Бөкөйдүн шонтип жүргөнүн.
Эртең менен жөнөйүн.
Эрке торуну минейин,
Эси жарым Бөкөйдүн
Бир кабарын билейин.
Арага нече конормун,
Аз күнү сыртта болормун.
Тил укса алып келермин,
Барбаймын десе, Бөкөйгө
Кандай жооп берермин?
Баласы эле ал Бөкөй
Кичи токол энеңдин.
Анжыяндын тарабы,
Алигече эстебейт
Жамгырчы сендей аганы.
Ойлосо боло Бөкөйүн,
Саринжи жалгыз баланы.
Курсагы тойсо кубанып,
Кудай уруп жүргөндүр,
Куйту өскөн Бөкөй арамы.
Убада берип Жамгырга,
Анык болду барары.
«Барамын» деп, кеп айтып,
Курман үйгө келди дейт.
Жамгырчынын сөзүнө
Жалкоолук кылбай көндү дейт.
Тан кылайып атканда,
Тараза жылдыз батканда,
Боз куурай башы кыбырап,
Боз торгой сайрап чулдурап,
Жакын киши болбосо,
Жайы кетип жатканда,
Жамгырдын ишин ким кылат?
«Келбей койгон Бөкөйгө,
Курман барат экен» — деп,

Уккандын баары дүң кылат.
Эрке тору жоргону
Азандан кармап алды дейт,
Алтын ээр сырдыгач
Көмкөрө ээр — добулбаш
Көмөлдүрүк узартып,
Куюшканын кыскартып,
Кур семирген түгөнгүр,
Секиндеп жолго туушалтып,
Азандан атка минди эми,
Бөкөйгө Курман барарын
Агайын тегиз билди эми.
Алты ай кесел болгондо,
Кабар албас Бөкөйгө
Камынып Курмач жүрдү эми
Арасы алыс нечен күн
Арага конуп нечен түн,
Ат булаарып суутмак,
Катуу жүрбөй, жай жүрүп,
Күн-түн тынбай жол жүрүп,
Келди Курман жууктап.
Барса Бөкөй бек экен,
Башында кара болсо да,
Баркы журтка кең экен.
Агасы Жамгыр кеселде
Атагы чыккан неме экен.
Энеси бөлөк болсо да,
Аталаш тууган дээр экен.
Бөкөйдүн турган калаага
Курман барды бешимде,
Барбаса Курман Бөкөйгө,
Анын жок экен Жамгыр эсинде.
Кан Бөкөйдүн кабарын
Сурады Курман талаадан.
Оозу эптүү шыпылдап,
Сөз үктү бир жаш баладан.
Курманга бала кеп айтты:
— Кулак сал, аке! — деп айтты.
Кан Бөкөйдүн тартибин
Токтоло түшүп көп айтты.
«Кан болгон Бөкөй иниц — деп,
Кабарын шондой билиң — деп,
Атын токуп, от жагып,
Мен анын кызматында жүрмүн — де;
Кырк жигитин ээрчитип,
Кырматып жүрөт Бөкөйүң,
Күндө жыйын, күндө мас,
Ырдатып жүрөт Бөкөйүң.
Алганы Акча жар болгон,

Айлыбызга кан болгон,
Алдына адам баралбайт,
Сүйлөшкө ар ким зар болгон.
Арак ичип алкынып,
Бала куштай талпынып,
«Баатыр» деген ат койгон.
Бөкөй канга айтылып,
Ак сарай деген тамында,
Кырк жигити жанында,
Чуулдатып, чуулатып,
Кесе берип ырдатып,
Сиздей жакыны тургай Бөкөйдүн
Бу кезде жасаган жок жадында *,
Жакын инин ошондой,
Ага, сиз сөзгө таарынба.
Издесең аны табасың,
Бүгүн барып көрөрсүң
Бөкөйдүн кубат-чамасын.
Көргөн жокпуз биз мурун
Бир тууган сиздей агасын.
Мыктылыгы ошондой,
Көрсөң айран каласың,
Барганда, аке, айтарсың
Билбеген сөздүн чаласын».
Сөз угуп Курман баладан,
Келип тапты Бөкөйдү
Айткан сарай калаадан.
«Кабар билбейт экен — деп,
Жамгырчы сындуу агадан».
Ойлонду Курман: түшпөйүн,
Аттан түшүп мен барып,
Арагынан ичпейин,
Алы кеткен Жамгырдын
Абийирин мен издейин.
Жамгырдын сөзүн айтайын,
Айнегинин сыртынан,
Ак тамынын тушунан
Кулагына угузуп,
Айланып кайра кайтайын.
Курман дагы ойлонуп,
Ичине акыл, ой толуп,
Жаткан экен Бөкөй кан
Сарайында той болуп.
Ат үстүнөн түшпөстөн,
Айтып Курман мындай дейт:
«Абалап учкан зарсыңбы?
Кайыңга окшош талсыңбы?
Атан эмес, нарсыңбы?
Акылман Жамгыр баатырдын

Аталаш жакын тууганы —
Адилет Бөкөй, барсыңбы?
Алты айдан бери кеселде,
Бир барып көрбөй Жамгырды,
Мүнөзүң катуу жансыңбы?
Кайрылбаган сендейдин
Ыгын таппайт Жамгырчы.
Таанып кой мендей Курманды,
Тамашаң арак-бозо экен,
Сага ким көп ичсе — дос экен.
Курупсуң Бөкөй жыргалды,
Чыгарып эстен койдүңбу,
Алып келип чоң кылган
Агаңыз Жамгыр тууганды?
Кас душманга тең болуп.
Көрбөй көзүм көр болуп,
Көөнүмө кайгы чер толуп,
Көп душманга тең болуп,
Калган экем бу кезде
Көп душманга тең болуп.
Анан Бөкөй ойлонуп,
Алды-артына толгонуп,
Агасы кесел деген соң,
Бөкөйгө кетпеген бейнет шор конуп
Ордунан Бөкөй түрдү эми,
Айбаттанып оңдонуп,
Жамаке менен Коңурбай,
Абыр, шабыр ат току,
Бабырабай бат току!
Кезеги келсе жорголоп,
Арам өлгөн Ак желке,
Эрте токуп, туура тарт,
Эл болуппуз биз бир жат,
Курмандын айткан сөзүнө,
Эми көр, Бөкөй — ыйламак.
Ыйлады Бөкөй муңданып,
Деп — алдына барып турбадык.
Ордунан түрдү кырк жигит,
Араңдан зорго ыргалып.
Ак желкени жетелеп,
Байкоңур менен Жамаке,
Басып келди эртелеп.
Агасынын кеселин
Айтымдан Бөкөй билди эми.
Каткырып жүргөн Бөкөйдүн
«Кан Жамгыр кесел» — деп угуп,
Кайгы ичине кирди эми.
Камынып Бөкөй аттанып,
Жамгырчынын айлына,

Жолдош алып жанына,
Жарышып Бөкөй жүрдү эми.
Ат ачкадан карышты,
Ашыгып жолго чабышты.
Ойлонду Бөкөй ошондо,
Агасын келип көрбөгөн
Бир туугандык намысты.
Арага конду нече күн,
Өткөздүм деп кайгырды,
Келчү күндүн кезегин.
Паанасы менен Жамгырдын
Башчысы болгон мен элем,
Башка калаа, көчөнүн.
«Көрөр бекен көзүм? — деп, —
Угамбы Жамгыр сөзүн — деп, —
Укпай кулак кер болуп,
Убайым тарткан өзүм — деп, —
Укпапмын анын кабарын,
Убайымын билбеймин
Уулу — жалгыз баланын,
Улугу болуп жүрүпмүн
Уругу башка талаанын.
Арада ыйлап кайгырып,
Көзүн көрбөй Жамгырдын,
Каламбы — деп айрылып».
Жакындап Бөкөй келгенде,
Кан Жамгырдын айлынан
Калдайган элди көргөндө:
«Кармаган кесел куу оору,
Алган экен чеңгелге.
Өлгөндөн кийин өкүрүп,
Бөлөк-бөтөн кишиче
Болгон экем шерменде.
Айлындагы карайган
Айбан малбы, элби? — деп. —
Бирок калың эл жатат,
«Кайран Жамгыр өлдү» — деп. —
Кабарын укпай кийин — деп, —
Кайгырганым жөнбү? — деп, —
Өз бир тууган иниси
Өзөк * кылар ошо журт,
Өлгөндөн кийин келди» — деп,
Ак желкени камчылап,
Ат үстүндө буркурап,
Көзүнөн жашы тамчылап,
Мурунтан кабар уксамчы,
Тирүүндө үйдөн чыксамчы,
Айтканын угуп акемдин,
Бир кумардан чыксамчы.

Колтугуна кол салып,
Эшикке сүйөп барсамчы.
Эки оз сөзүн эшитип,
Кош айтышып калсамчы,
Казылган мүрзө кара чым,
Колум менен салсамчы.
Ат үстүндө ыйлап Бөкөй кан,
Айлында турат далай жан,
«Ушул Бөкөй болот» — деп,
Алдынан чыкты эки адам.
Ал экөөнөн кеп сурап,
— «Тирүүбү Жамгыр?» — деп сурап,
Ыйлаган Бөкөй кеп сурап,
Жамгырдын тирүү барлыгын
Жандырып кайта көп сурап,
Эки адам айтты Бөкөйгө:
«Барбы?» — деп, күндө сураган
Сиз экенсиз жакыны,
Али айныбайт ордунда,
Акеңдин эс-акылы.
«Келдиби Бөкөй иним?» — деп. —
Улам сурап жатканы.
«Өлгөн жок, акең тирүү» — деп.
Анын дайнын уккан соң,
Кубанды Бөкөй күлүңдөп,
«Угуп калат экем — деп, —
Урматтуу Жамгыр тилин» — деп.
Аңгыча Бөкөй бастырып,
Айылга барып калды эми.
Атын алып Бөкөйдүн
Турган элдин баарысы
«Канча айтса — тууган экен» — деп,
Кайгыга көөнү жанды эми.
Эшик ача беришти:
Камчысын сүйрөп чыңырып,
«Кан Жамгыр» — деп, жүгүрүп,
Агасын келип кучактап,
Бөкөй калды жыгылып.
Анан Бөкөй кеп айтат:
«Ачпас айры» — кесеңден,
Чайга салган аселден *,
Үйүңүзгө түнөтүп,
Кеселге жардам болдубу?
Думана, бакшы, эшенден,
Айыктыңбы жан боорум,
Кармаган оору-кеселден?
Кармадым, аке, колүңдан,
Калкаң тийген талайга
Калкалуу элең тобумдан.

Айыктыңбы, жан боорум,
Тооруган кесел-оорудан?
Алтындай болгон көзүңдөн,
Айныганың жок бекен,
Акыл-насаат сөзүңдөн?
Жанымды курман чабайын,
Жатындаш сенин өзүңдөн.
Калкаңыз менен чоң болуп,
«Кан Бөкөй мен» деп — эсиргем.
Кетиптир этиң сөөгүңдөн,
Кубат учуп дениңден.
Канткенде алып калабыз
Касың — ажал, өлүмдөн?
Айнектей болгон эки бет
Айрылыптыр нурлардан.
Алты айдан бери кеселдеп,
«Ар убак келер бекен? — деп,
Арманың толду ичиңе,
Бир тууган иниң Бөкөйдү,
Бир көрүп кетер бекем?» — деп.
Мен келбейт белем укканда,
Кеселиңди билбедим.
Кейип келген иниңе
Акыл-насаат айтууга
Бар бекен кызыл тилдериң?
Атасы бөлөк кишиче
Ант урсун аке, билбедим.
Атабыз бирге — туушкан,
Агам Жамгыр кесел — деп,
Айлыңдан барып угузган,
Анчалык келбей коюуга,
Жок эле көөнүм суушкан.
Жатындаш, Жамгыр, боорум ай,
Колтугуңа кол салып,
Албадым, аке, колундан.
Айлыңдан калың эл көрүп,
«Ажырап калган экем» — деп,
Акылман Жамгыр боорумдан.
Укпапмын сенин алыңды,
Кыйнаптыр кесел жаныңды,
Аман-эсен жүрөбү
Ардагың жалгыз Саринжи?
Кайгырып Бөкөй кеп айтып,
Катуу ыйлады бу дагы.
Карап турган калың эл:
«Канча айтса тууган экен» — деп,
Көп адам жашып ыйлады,
Жүрөгү толкуп кайгырып,
Келбей жүргөн Бөкөйдүн

Өпкөсү ичке сыйбады.
Бөкөй келелегинде
Кепинин башка жаздаган,
Бүт жыйылып молдолор
Келмесин айта баштаган.
Тууган да болсо Бөкөйдү
«Душмандай жандын бири» — деп, —
Алдырбайын сырым — деп, —
Аяйын кайгы мунум — деп,
Кестей * белин буунуп,
Каздай мойнун койкойтуп,
Кайраттанып турду эле,
Бөлөк адам болгондо
Жамгырдын жашыбасы чын эле.
Канча бекем болсо да
Көңүлү башка бурулду,
Кан Бөкөйгө сүйөнүп,
Жамгыр чалкасынан жыгылды.
Анык тууган экени
Агайынга үгүлдү.
Көрүшүп ыйлап жатса да,
Жалгыз уулу Саринжи
Эшикте жүрөт, кирген жок,
Атасы менен Бөкөйдүн
Айтып жаткан сөздөрүн
Назарына илген жок.
Атанын сөзүн жактырбай,
Шыкаалап жүрөт тешиктен,
Угуп баарын эшиктен,
Күйгөнү кайсы атамдын
Кыркканы жүргөн экен го,
Көрө турган насиптен.
Саринжи сыртта жүргөнүн
Атасы Жамгыр биледи.
Кан Бөкөйгө кайтадан
Кайгысын айтып сүйлөдү:
— Айтайын, Бөкөй, арманым!
Агаң эле Жамгырчы,
Чыгарып эстен салгының,
Жашы келди он бирге,
Менин жалгыз эле балдарым.
Жаттым алты ай төшөктө,
Кетти, кубат-дарманым,
Киши жок тууган кайгырар,
Кимге айтам, Бөкөй, зарларым?
Көтөралбайм башымды,
Көтөрдүм «актын» барманын.
Албадын, Бөкөй, эсиңе,
Алты айдан бери бир келип,

Көрүнбөдүң көзүмө,
Кабарга келдиң уялбай,
Кайгырасың несине?
Көрдүңбү, Бөкөй, түрүмү?
Акыл айтар киши жок
Артымда жалгыз иниңи.
Арманым көп айтууга,
Алты айдан бери көрбөдүм,
Аталаш Бөкөй инимди.
Жалгыздык кезге көрүндү,
Жакын тууган болбосо,
Жат адам билбейт кимиңди.
Саргайып азып өңүнөн,
Саринжи ботом бүлүндү,
Ат бастырып келбестен,
Акыры, Бөкөй, тааныттың
Сен энеси башка зилиңди.
Кайгыра берип нетемин?
Калды жакын, жалгандан
Кайыр-кош айтып кетемин,
Каттабай коюп билдирдиң
Энеңдин бөлөк экенин.
Түшүрдү кесел тагымдан,
Кеттим мен кубат, каруудан,
Келип кабар албадың
Менин кеселде жаткан жанымдан.
Куткарбай турган көрүндү
Ушул кайгы жалыңдан.
Аталаш тууган болбосо,
Кайсы адамга таарынам?
Колумдан кармап, жетелеп,
Эшикке басып чыгалбай,
Кимисине зарылам?
Перзентим-жаш, мен-кесел,
Бөкөй, ушул кыйын баарыдан.
Кайгырган жеңең Каныштан,
Каттабай койдүң алыстан,
Кесел кармап кор болду,
Кеменгер Жамгыр даанышман.
Арманым айтсам абдан көп,
«Айлымдан Курман барган» — деп
Артып айтып турууга
Агаңда кубат-дарман жок,
Айттымбы, Бөкөй, барымды?
Каргадай болгон кулунум,
Кайда жүрөт Саринжи?
Жат кишиче келбедиң,
Жалгыз иниң таарынды,
Балалык кылып жаткандыр,

Угуп тур, Бөкөй, анымды.
Бир тапшырып кетейин
Дүнүйө-түгөл малымды,
Каргадайдан баш кошкон
Кадыркеч Каныш жарымды.
Алты канат ак ордо
Аркасынан капшырдым,
Акылман Жамгыр жан элем,
Мени, асылган оору, пас кылдың.
Алганым Каныш жарымды,
Адыр толгон малымды,
Мен алтын, күмүш зарымды,
Айры өркөчтүү нарымды,
Урулуу коргон, багымды,
Угуп тур, Бөкөй, барымды,
Баарын сага тапшырдым.
Калалуу дубал чарбагым,
Кайгырдым кесел — зарладым,
Менин каргадай туяк калганым.
Жалгандан көзүм жумулса,
Эсиңден, Бөкөй, чыгарбай,
Сыйлагын менин арбагым.
Жети канат ак ордо —
Жеңеңдин күткөн мүлкү эле,
Жергеси чаңдап тунарар,
Жетигиң акең көзү өтсө,
Жеңең ыйлап үн салар,
Жетимим ыйлап муңданар,
Ажалы жеткен Жамгырга
Алын сурап ким барар?
Керилген конуш сазымды,
Мага кетпеген кесел асылды,
Асылган кесел күч алып,
Түбү алып тынат башымды,
Атасындай жакшы бак
Менин артымда жалгыз жашымды.
Ажалым жетип, мен өлсөм,
Болормун мүрзө-казынды,
«Атаң Жамгыр өткөн — деп, —
Келбес жайга кеткен — деп, —
Жетилелек жубарымбек,
Тилимди албай неткен?» — деп,
Ыйлатпагын жетимди,
Бар элем Жамгыр бирөөчө,
Башымдан бактым кетирди,
Баламды, Бөкөй, кордосоң,
Акыретке барганда
Аталаш тууган болсоң да
Көрбөймүн сенин бетинди.

Абалап учкан зар эле,
Менин көөнүмдө кадик * бар эле,
Көрбөдүм кубанч бир ишин,
Жалгыз көтөрүп баккан жан эле,
Кайнатасы Карача,
Жалгыз кызы Ак Бермет —
Менин перзентимин жары эле,
Пендеден сындуу дебесең,
Бермет сындуу келиним,
Перизаттай бала эле.
Жалгыздын куюшканы калайлап,
Мен куда болуп, мал айдап,
Жекендей пакта байлатып,
Мен жергелеп малым айдатып,
Жетелеп төө, нар алып,
Мен кагаз теңге дагы алып,
Кайындатып жалгызды,
Куда болуп көрбөдүм,
Колуктусу Берметти
Өзүм алып бербедим,
Армансыз дүйнө болбойсуң,
Анан кийин өлбөдүм.
Алып келип келинди
Жалгызым үчүн той берип,
Жайнатып бүткүл элимди,
Мен барымда көрбөдүң,
Каныш, сен Бермет сындуу келинди.
Пейлимде тилек ушу эле,
Бербедиң, кудай өмүрдү,
Жаратпай калсын жалгызды,
Жакын кылды өлүмдү,
Жакшы бак, Бөкөй, баламды,
Жамгырчы журттан бөлүндү.
Кайда жүрөт, чакырчы!
Каргадай болгон куу түмшүк,
Менин угуп турсун кебимди.
Тапшырдым, Бөкөй, жалгызды,
Кор кылба жетим байкушту.
Сен төртөөсүң, ал жалгыз,
Жетимдин ашын ичирбе,
Жетимдин тонун кийгизбе,
«Кайрылар киши жок го» — деп,
Капалантып жүргүзбө,
Бозортпогун жалгызды,
Боздотпогун байкушту.
Бирөөдөн келтек жегизбе,
Жалгызым турса буркурап,
Менин жатканым мүрзө — кара жер,
Чамам жок угуп келишке!

Артылтып камчы чаптырба,
Жалгыздын көөнүн бас кылба!
Талатпагын жетимди,
Атасы бардан батынбай,
Баягы аңдып жүргөн карышкырга.
Көрүнгөн киши үрбасын,
Көзүнөн жашын төгүлтүп,
Көчөдө ыйлап турбасын.
Жалгандан көзүм өтсө да,
Жамгырдын сыйла бир башын.
Агайын сиздин элиңиз,
Артымда калган жетимди
Бөкөй, өз балаңдай көрүңүз!
Кайгырбасын Саринжи,
Биз тирүү эмес, өлүүбүз.
Карачанын Берметти
Кайындатып алпарып,
Алып бер жалгыз курдашын,
«Атасы болсо өлгөн» — деп,
Ар ким кастык кылбасын.
Ай жамалдуу, бото көз,
Алпергин курдаш өз жарын,
Айдап бер, Бөкөй, өз малын,
Арбагын сыйлап акеңдин,
Ал жетимге көз салгын.
А да жалгыз, мен жалгыз.
Жатындаш иним Бөкөйсүң,
Айткан сөзгө көнүңүз,
Каргадай ботону ыйлатпа,
Караңгы көргө жатса да,
Сизге ыраазы болсун көөнүбүз.
Атасынын бул сөзүн
Саринжи укту түгөлүн.
«Атам акылынан шашты» — деп,
Жактырбай жетим жүрөгү,
Жактырбаган жалгызың
Жалынган менен киреби?
Жамгырчы сындуу кишиге
Жакындап калган кезеги
Ажалдын нокто-жүгөнү.
Тили калган балдырап,
Көп сөзгө келбей шалдырап,
Качкан киши кейптенбей,
Кашына кирип барайын,
Көпкөрүнө азаптан
Жөнүмдү ачып калайын.
Алты айдан бери кесел — деп,
Ат бастырып келген жок,
Аркасы менен чоң болгон,

Акемдин жүзүн көргөн жок,
Болобу Бөкөй агайын?..
Кызылы качып сурданып,
Көөнүнө кайгы чырмалып,
Жалгыз, эшиктен кирип келди эми,
Салам айтып Бөкөйгө,
Сунуп колун берди эми.
Жалгыздын сөзүн укмакка,
Жакындап үйдү чырмашты
Баягы чогулушкан элдери.
Тизесин бүгүн отуруп,
Тирмейген жалгыз жаш бала
Тилин тартпай сүйлөдү,
Ал баланын сөздөрүн
Агасы Бөкөй сүйбөдү.
Көрбөйсүңбү, Саринжи,
Сакадай болгон дилдени *?
Атасын кагып жемелеп,
Арманын бала сүйлөдү:
— Айланайын, жан ата,
Сөзүмө кулак сал ата!
Сез сүйлөймүн мен дагы
Сиздин сөзүңүзгө карата.
Алтымыш алты жашында,
Аке, сен кесел болдуң жазында,
Келерге тууган жок экен,
Отурдум жалгыз башыңда.
Баягы айткан иниң бу Бөкөй,
Агалыгың эске алса,
Айылдан кабар жибербей,
Келбейби сиздей асылга?
Кайгырба, ата, мен үчүн,
Капалык тартып жашыба!
Биздин сүйлөөгө келди тилибиз,
Жардаган тууган калың эл,
Жалгыз деп ойлоп билиңиз.
Жалгызым ушул эмеспи,
Жан атам — кесел, мен бир жаш,
Жанында жалгыз жүрүбүз.
Жатып-туруп кайгырган,
Жиберип киши айлыңдан,
Айланам, аке, ушубу
Сиздин арзыган Бөкөй иниңиз?
Эртеден бери кеп уктум,
Энчилеп бердиң Бөкөйгө,
Эң эле сөздү көп уктум.
Каркылдап учкан боз өрдөк,
Кайрылып конот көл үчүн,
Канчалык кызмат кылдыңыз,

Калдайган калың эл үчүн,
Каргадай жалгыз балам деп,
Кайгырба, ата, мен үчүн.
Кайрылчу иниц бул болсо,
Башканы айтып нетейин?
Атаке, каттабайт беле сен үчүн!
Асмандап учкан каз-өрдөк
Айланып конот көл үчүн,
Акыл чачып, сөз айттың,
Агайын тууган эл үчүн,
Атадан жалгыз болгон соң,
Алың жок оору кеселдеп,
Арманда болбо мен үчүн,
Акылы болсо Бөкөйүң
«Аркасы тийгем акем» — деп,
Айылдан кабар жибертпей,
Келбейт беле сен үчүн?
Канткенде, ата, баш ием,
Калкасы тийген агасын,
Кадырын эстен чыгарып,
Качып жүргөн инице?
Энеси бөлөк токолбу?
Мунуңду кетти деп жатат зилине,
Баланын айткан бул сөзү
Бөкөйдүн тийди жинине.
— Мен үчүн, аке, муңданба,
Айылдан кабар жиберип,
Амалсыз келип турганга,
Арка болбойт жалгызга,
Агасына күйбөгөн
Тапшырба, аке, мендейди
Арам тууган урганга.
Мен элем сиздин балаң да,
Элдин тийбейт пайдасы
Эзелден жалгыз адамга.
Кызык кылып тилиңди
Мен үчүн сөзгө камалба.
Тапшырба, аке, мендейди
Ниети бузук каранга,
Энеси бөлөк арамга.
Амалы жок отурат,
Ачуусу келип Бөкөйдүн
Баланы туура чабарга.
Анда жалгыз мындай дейт:
Тапшырба, аке, энемди,
Акылы жок иницдин
Айтымына көнөмбү?
Тапшырып атам кеткенде,
Мен дүйнөдөн бир иш көрөмбү?

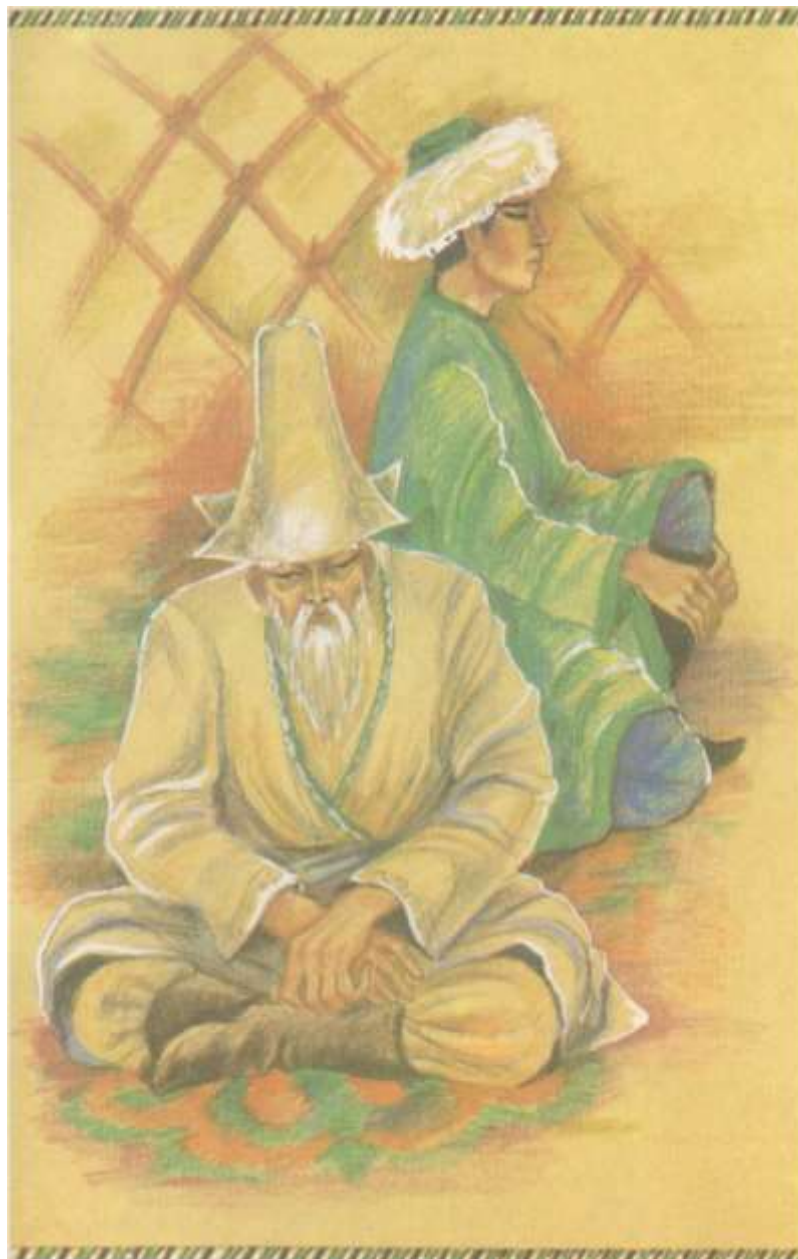
Тапшырып кетсең Бөкөйгө
«Атаңдын көзү өткөн — деп,
Каргадай болгон куругур,
Менин тилимди албай неткен» —
Бир күнү тартып алар малымды,
Ачуусу келсе бул иниц,
Таратып иет барымды,
Калкасы тиет дебегин,
Мына бу каттабаган залымди.
Кагылайын атаке,
Айткан сөзүн кылбасам,
Мунуң кыйып тынат жанымды,
Төгөт деп корком канымды.
Атаке, сенин алдыңда,
Мен айтып калам барымды.
Азыркы дүйнө сөз эмес,
Түбүндө ээ кылбайт деп,
Менин корком Бермет жарымды».
Буркурап жалгыз кеп айтып,
Атасына чаңырды.
Жалгыздын айткан сөзүнө,
Агасы Бөкөй таарынды.
Этек-жеңин кагынып,
Эстесе ойдон зарылып,
Айтып өттү көп сөзүн
Агасына жалынып.
Каларсың, ата, бир күнү
Казандай чымды жамынып.
Арачалар адам жок,
Акылы жок неме экен,
Мен качанга жүрөм жалынып?
Түп куйругу бир тутам
Тулпарлар кайдан жүгүрсүн?
Туушканың бул болсо,
Туу жалгызга ким күйсүн?
Турууга, аке, чамаң жок,
Менин туйлаганым ким билсин?
Жал-куйругу бир тутам,
Жароокер кайдан жүгүрсүн?
Жатындашым болбосо,
Жалгызыңа ким күйсүн,
Жалдырасам ким билсин?
Арманын айтып Саринжи,
Атасына зарылды.
Анда сүйлөп Бөкөйүң,
Саринжиге таарынды:
— Чочудум жетим сөзүңөн,
Келбей жатып жемелеп,
Кеп уктүңбү өзүмөн?

Кекендим, жетим, сен үчүн,
Агызармын жашыңды
Айнектей эки көзүңөн.
Бала баштан сүйлөйсүң,
Жубарым, сөздүн баасын билбейсиң.
Мен кызыкпайм сенин малыңа,
Кыйналам ыйлап ар убак
Мына бу кыямат кетчү чалыңа.
Төкпөсөм сенин каныңды,
Кыйбасам чымын жаныңды,
Албасам тартып малыңды,
Ар убак сыйлап жүргөмүн,
Мына бу агабыз Жамгыр канымды.
Ааламдан атаң өткөн соң,
Ээ кылбастан өзүңө,
Мен сенин талатармын шаарыңды.
Көңүлү бузук куу жетим,
Алат го — деп, айтасың
Тиги көрөлөк Бермет жарыңды.
Жыланча чагып мен сени,
Салбасамбы заарымды!..
Көрбөй жатып жубарым,
Көңүлүм мынча калыңды.
Агаңдын баркын сыйлабай,
«Арамдан» — деп, мени айттың,
Ушул сөздү неге айттың?
Башында тууган болсом да,
Каршы болдум жетимге.
Кайыр кош, Жамгыр мен кайттым,
Жубарымбек, ушул айткан сөзүңө,
Көрүнөрмүн көзүңө.
Балдыркан этиң каталек,
Балапан жүнүң түшөлөк,
Тийгизип айттың жиниме,
Тилек тилеп жүрчү элем,
«Тирүү жүрсөң экен» — деп,
Сендей агадан калган иниге.
Агаңды айттың «бузук» деп,
Мына жан агабыз Жамгырчы,
Жалпы агайын — бул элдин,
Жамандык кылдым кимиңе?
Жетимдин сөзүн көрдүңбү?
Кош аман бол, Жамгырчы,
Жетимдин жетемин акыр түбүнө,
Он бештен жашын чыгарбайм,
Кош аман бол, Жамгырчы!
Балаңдын айткан сөзүнө,
Байкачы, чыдап туралбайм.
Атасындай агасын

Ар-бир жаман кеп айтты,
Бул — жубарымбек уялбай.
Азырда башын кесүүгө,
Жамгыр, сени турам кыялбай.
Деп, Бөкөй шондо таарынды,
Каршылык сөз табылды.
Ордунан туруп, күүлөнүп,
Этек-жеңин кагынды.
«Жамгыр, сенин көзүң өткөндө,
Угуп койгун, уялаш,
Чаап алам шаарыңды,
Ушу сөзү барында
Түбү, тирүү жүрбөйт Саринжи.
Билбеди менин баркымды,
Бир далай сөз айтылды,
Арка болчу акең мен,
Арамдан болчу дейсиң сен,
Жамгырдан калган саркынды.
Бөтөгөңдү чокурмун,
Мурда укканың жок беле,
Менин Бөкөй деген даңкымды?
Кайыр кош, тууган, эсен бол.
Жакшылык менен көрбөймүн,
Экинчи, тууган, жалпыңды.
Жыйырмага жеткизбей,
Жамгыр, мен жыласкылам жетимди,
Алыстан келсем сен үчүн
Менин абийиримди кетирди.
Агайын, кантип көрөйүн,
Уялбай сенин бетиңди?
Жетимдин айткан бир сөзү
Менин сөөгүмө өтүлдү!»
Агасын сыйлап буркурап,
Алыстан келген Бөкөйдү
Адамдыктан кетирди.
Ачууланып арбайып,
Ант ичкендей саргайып,
Кайраттанып күүлөнүп,
Каргадай болгон балага
Кайта-кайта сүйлөнүп,
Кан Бөкөй турду ордунан
Кырып ийчү түрдөнүп.
Аттанар болду иниси
Жамгырга да жаккан жок,
Жаш баланын бул иши.
Бөкөй катуу өпкөлөп,
Кетмек болду кайрылбай,
Саринжи менен Бөкөйдүн
Арасы шондон айрылды ай.

«Сөөгүмө жеттиң — деп, —
Жубарым, сөз менен үрүп кеттиң» — деп,
Жамгырдын колун бек кармап,
Күүлөнүп Бөкөй жөнөдү.
Кой десе болбой, кеттим — деп,
Кан Жамгыр калды муңданып,
Бөкөйдүн кызыл өңү сурданып,
Ачууланып болбостон,
Ар бир түркүн кырданып,
Таарынып Бөкөй кеткенин
Акеси Жамгыр билди дейт,
Башка адам жетип келгенче,
Бөкөй барып атка минди дейт.
«Зор болсо, өлөт экем» — деп,
Жетим ичинен ойлоп, күлдү дейт.
Кой десе Бөкөй болгон жок,
Баладан жаман сөз угуп,
Агасы Бөкөй оңгон жок.
Ар ким келип «кой» десе,
Бөкөй ачууланып койгон жок.
Аттанып Бөкөй жөнөдү,
Баладан жеме сөз укса,
Бөкөй башка адамга көнөбү?
Агасы Бөкөй таарынып,
Айлынан кетти, келеби?
Башынан жалгыз болгон соң,
Душмандан жаман бейли бар,
Жалгызга туугандын кайсы кереги?
Таарынып Бөкөй кеткенде,
Баласын Жамгыр чакырды,
Баштан аяк Жамгырчы,
Жалгыз уулу жетимге
Баштап айтты акылды:
— «Балалык менен кетирдиң,
Балам, сен баатыр Бөкөй жакынды.
Алар-төртөө, сен — жалгыз,
Өчүгүп жүрүп төрт урган,
Сени өлтүрүп койсо макулбу?
«Артымда бала калды» — деп,
Айтымда — кубат, сөз эле,
Тууганың Бөкөй таарынттың,
Кулунум, туяксыз калса макулбу?
Жатындаш тууган сенде жок,
Балам, бирге жүрөр артыңан.
Ары жетилелек жаш элең,
Айттым эле Бөкөйгө,
Парзантым, сенин зарпыңан.
Таарынып Бөкөй кетти го?
Балам, сенин айткан сөздөрүн

Бөкөйдүн сөөгүнө жетти го?
Кайгырып Бөкөй таарынып,
Кайрылбас болуп кетти го.
Балам, сага Бөкөйдөн башка — тууган жок.
Балам, сени кудай экөө кылган жок.
Агаңа сүйлөп кеп айтып,
Санаасына салдың чок.
Кантет элем, кайрат кыл,
Эзелден жалгыз болгон соң,
Кулунум, эч бир кылар арга жок.
Абалап учкан зар эле,
Агаң бир турган калаа эле,
Сурабассың эч кимден,
Балам, адырың толгон мал эле,
Урушу жок, жаңжал жок,
Ак Берметти алып келсе — деп,
Балам, менин көөнүмдө тилек бар эле.
Менин көзүм өткөн соң,
Азын-көбүн мал айдап,
Карача көздөп жөнөгүн,
Апкелип бер жолдошун
Тетиги алтымышта энеңин,
Барам десе кошпогун,
Балам, беш жолдоштон бөлөгүн.
Жан күйөр алгын беш жолдош, —
Жалгыз, сенин жөлөгүң:
Тамырың алгын бир жолдош,
Тагаңды алгын бир жолдош
Жээниңди алгын бир жолдош,
Бөлөңдү алгын, беш жолдош,
Башкадан кошпо эч жолдош!
Беш жолдошту, ала көр,
Берметке эрте бара көр,
О дүйнө кеткен акеңдин
Орунун басып кала көр.
Эртерээк, балам, жөнөгүн,
Жамгырчы акең орунун
Жаш Берметти алып төлөгүн.
Жан жолдош ошол келини,
Тетиги жашы кайткан энеңин.
Кылагар көзүм кылайтып,
Кыямат кетип барамын.
Алагар көзүм алайтып,

Акырет кетип барамын.
Абайлабай кетирдиң,
Алыстан келген агаңын,
Бала да болсоң, жалгызым,
Башчысы болгун калаанын.
Орундабай мен кеттим,
Оюмда тилек талабым.
Кетпедим көрүп жалгандан
Келиним Бермет жамалын.
Кеби жаман болду го
Жанагы кеткен Бөкөй агаңын?»—
Деп, ошентип, Жамгырчы,
Арманын айтып ыйлады,
Ага-инисин жыйнады,
Тили келбей сүйлөөгө,
Оозуна сыйбады.
Жанынан чыкпай отурат

Баягы жакын — Курманы.
«Атамдын алы кетти» — деп,
Алдында жалгыз чыңырды.
Ары жалгыз, ары жаш,
Менин ким көрөт муңуму.
Алкымда тили токтолуп,
Жамгырдын аяк-башы сунулду.
Денесинен жан кетип,
Сүйлөбөй тили буулду.
Ак бетинен нур кетип,
Бозоруп өңү кубулду.
Бошоп дене шалдырап,
Кулап Жамгыр жыгылды.
Тагдырда ажал ушундай,
Таштады Жамгыр бу күндү.
Каруусу калбай жан кетип,
Калайыгы түңүлдү,
Каргадай болгон жетими:
«Кантемин?» — деп жүгүрдү.
Атадан бала айрылып,
Азап тарткан бүгүнбү?
Алып койду Жамгырды
Ак ордонун бурчуна.
Денеден жаны чыккан соң,
Темтеңдебей тынчыды.
Аташкан жары өткөндө,
Алганы анын ак Каныш,
Ак бетине кол салбай,
Агарган өңдөн кан тамбай,
Азаптуу күндө турсунбу?
Жабылып эли күрчады,
Жамгырдын ак үй — ордосун,
Артында ага, ини жок,
Адам жалгыз болбосун.
Кармаган касты ажалдын
Көз жетет жанды койбосун.
Алыс, жакын туушкан:
«Ааламдан Жамгыр өттү» — деп,
Ар жерге кабар үгүзган.
Айлына кабар жиберсе,
«Барбаймын» — деп таарынып,
Кабарчыга айтыптыр
Кан Бөкөй сындуу туушкан.
Уккан эл түгөл келишти
Агайын жыйын чогултуп,
Асыл Жамгыр атасын
Алып барып көмүштү.
Алганы калды кайгыда,
Атасын көөмп болгон соң,

Колуна кызыл туу кармап,
«Ырысым атам өттү» — деп,
Жетим ыйлап түштү айлына.
Эки саат өкүрдү,
Эшигинин көзүнө.
Эшиктен эл ыйлады,
Баланын айткан сөзүнө.
Калдымбы жалгыз зарлоого,
Кагылайын атаке,
Калдыңбы жатып бир күнү
Кара топурак чаңдоодо?
Арманда жалгыз — сыздоодо,
Алар — төртөө, мен — жалгыз,
Аразат * калдым кыстоодо.
Мени көчүрбөй Бөкөй өлтүрөт,
Көк терең кең сай кыштоодо,
Көк жалым ата, калдыңбы
Көрүнбөс топурак сыздоодо?
Атасы Жамгыр өлгөндө,
Ызатын берип элдерге,
Күн эсеп — алты ай толгондо
Өлгөн журттан көчүшүп,
Өрүштөн барып конгондо
Кан атам, көзүң өтсөчү,
Жашым жыйырмага толгондо.
Азыр мен жетелеме тайлакмын,
Жеталбай калдым болжолго.
Ай эсептеп, кыш өтүп,
Жыл маалына толгондо,
Керилген кең саз түзүндө
Атасына аш берди
Жалгыз, ат чаптырып күзүндө.
Тууганы Бөкөй барган жок,
Ал түрбады элдин ичинде.
Таарынган кеги кетелек
Алып келбесе Бөкөйдү
Айтып сөзгө түшүнтүп,
Бир күнү айлына анын жетелеп.
Таарынып жаткан тууганга,
Бөкөйдүн жөнүн кенешип,
Акыл салды Саринжи
Атасы менен бирге өскөн
Баягы айлындагы Курманга.
Курманды жалгыз бар — деди.
Агасы өлсө, келбеген
Аталаш Бөкөй урганга.
Курман, сен кан Бөкөйгө барып кел,
Өйдө-ылдый айтып түшүнтүп,
Өзүн мында алып кел.

Алып келсең Бөкөйдү,
Жамгырчынын ордуна
Жакшы кылып алалы.
Бийлесиң Бөкөй чоң болуп,
Мына бул биздин шаар-калааны.
Кайгысын ичтен кетирип,
Жооп сурап Бөкөйдөн,
Жолдош алып беш киши,
Анан Ак Берметке баралы.
Урушу жок, жаңжал жок,
Тынчтык менен алалы.
Ак Берметти алып келген соң
Айылдан куумак оңой иш,
Андай күйүшпөй турган аганы.
Апкелгин Курман теңиңди,
Бөкөйгө айт билген кебиңди.
Тууган болуп агарып,
Апкелелик тынчтыкта
Ак Бермет сындуу келинди.
Азыр алдырбасак Бөкөйдү,
Арадан тозуп көп айтып,
Араздык каршы жаман сөз,
Көбөйө турган көрүндү, —
Деп, жалгыз айтты Курманга,
Бармак болду бу Курман
Таарынып кеткен урганга.
Эртең менен аттанып,
Бөкөйгө Курман жөнөдү,
Жанагы чатак кылат дебесе,
Түбү жок эле Бөкөй кереги.
Бар деген соң, баш ийди
Бармактай жалгыз Саринжи —
Жамгырдын жалгыз төлөгү.
Айылдан чыгып аттанып,
Айтайын деп бир сөздү,
Курман ар нечен сүйлөп даттанып:
«Бөкөй — бизге агайын,
Арак ичип алкынып,
Кечинде куптан болгондо,
Бөкөй сүйлөчү эле талпынып,
Обдулуп күчөп турганда,
Бөкөйгө мен барайын,
Жамгырдан тарта сөз кылып,
Аны мен далай кепке салайын.
Эс-акылдан танбасам,
Эритчү элем сез менен
Андай эси жоктун далайын.
Бөкөйдү сынап көрөйүн,
Тилимди алса ээрчитип,

Агасынын айлына
«Бир боорум» — деп өкүртүп,
Айлына алып келейин.
Атасынан кем көрбөйт,
Айланайын Саринжи,
Менин асылдан калган мөрөйүм».
Эрке тору атына
Эртелеп токуу салды дейт,
Эрегишкен Бөкөйгө
Эстүү Курман барды дейт.
Жалгыздын сөзүн кылды дейт,
Жатар кезек — куптанда
Жакын келип үйүнө
Курман сүйлөп дабыш кылды дейт.
Сүйлөш деген дабышка
Үндөн бирөө чыкты дейт!
Курмандын айткан дабышын
Тыңшап баары укту дейт,
Атын бирөө алды дейт,
Ачты эшикти бир киши,
Анда, Курман үйүнө кирип барды дейт.
Кан Жамгырдан айрылып,
Капаланып турганда
Анда Курманга Бөкөй мындай дейт:
Кабар келсе барбастан,
Кайгырып жүргөн тууганга.
«Салыңкы, Курман, кабагың,
Дүнүйөдөн көчкөнсүп,
Пикирлешип бир жүргөн,
Билимдүү Жамгыр адамың.
Кайгысын тарткан түрдөнөт,
Карасам, Курман, түрүңдү
Калган жетим баланын.
Ээси болуп ким турат,
«Эшиттим Жамгыр өлдү» — деп
Ээн калган калаанын?
Энди, Курман, сүйлөчү,
Сен көргөн иштин тамамын.
«Жамгырчы акең өлдү» — деп,
Кабар келди барбадым.
Кабарын, Курман, билесиң,
Жаман айтып Бөкөйгө,
Жалгыз жетим жүбарым,
Көөнүмө кайгы салганын.
Көк жалым Жамгыр акемди
Ошондо мен көрөйүн деп баргамын.
Көп эле журт билесиң
Көңүлүм шондо калганын.
Баланын айткан сөзү үчүн

Айлыңарга барбадым.
Бир тууганым Жамгырга
Бир кетмен топурак салбадым.
Эрегишип жетимге,
Ичимде жүрөт арманым.
Аке менен бирге өскөн
Акылдаш, Курман, киши элең,
Айтчы көргөн барларын.
Жалгандан акем көзү өттү,
Көрбөй жатып Бөкөйгө,
Жубарымбек Саринжи
Адам укпас бир далай,
Мага айтпадыбы өсөктү.
Калаасын чаап алмакмын,
Калкына бир күн бармакмын.
Талпынып үйдөн учалбай,
Табалбай турам кезекти.
Өлтүрмөкмүн балаңды,
Өрттөмөкмүн калааңды.
Жамгырдан калган дүйнөгө
Мен салмакчы элем талааңды.
Уялбай кантип көрөмүн,
Улуунун баркын билбеген
Каргадай жетим арамды?
Шеригиңден айрылып,
Кайгырып жүргөн экенсиң.
Курман, сен айтчы, оюңда санааңды.
Аталаш тууган мен беле
Акылман Жамгыр өлдү эле.
Ысыган көөнүм сууткан
Барбадым кабар келди эле.
Эзилип барган жүрөктү
Эстарта элек жубарымбек,
Муздатканы жөн беле?
Агабыз менен бир жүрүп,
Ар бир ишти көрдүңүз,
Айрылыпсың шериктен,
Курман, эмне мында келдиңиз?
Келген иштин жөнүн айт,
Жамгырдан уккан кебиң айт.
Жалгыз калган баланын
Жарабаган жөнүн айт!»
Анда Курман кеп айтат,
Бөкөйдүн айткан сөзүнө
Кайтарып жооп эми айтат:
— Менин кайгылуу бекен кабагым?
Бу кезде караңгы болду заманым.
Кайраты жок айтарга
Каргадай жетим баланын.

Эли болдук бу кезде
Ээсиз шаар-калаанын.
Эсиңден, Бөкөй, чыгарбай,
Эмдигиче жүрсүңбү,
Эки ооз айткан сөздөрүн
Эркелеген баланын?
Эрегишип балага,
Эсиң жок, Бөкөй, өзүңдүн,
Экинчи жүзүн көрбөдүң
Эсил Жамгыр агаңын.
Кайгысы ичте турабы?
Кан жамгыр тактан кулады,
Акыл айтчу бала жаш,
Айласын кандай кылалы?
Эзилбей кантем, Бөкөй, мен?
Элимдин кетти тынары,
Эркелеп барып кеп айткан,
Жат кишинин уулу эмес,
Ал — жатындашың чырагы.
Сен таарынып кеткен соң,
Кайда кетти Бөкөй? — деп,
Кайран Жамгыр тууганың
Кайта-кайта сурады.
«Келдиби» — деп, өзүңдү
Кеткенден кийин эстеди.
Жатындаш Жамгыр сени эстеп,
Жашооруду көздөрү,
Жаныңа жаман баттыбы,
Жаш баланын сөздөрү?
Эсинен сени чыгарбай,
Улам сурап турду го,
Жалгандан жаны көчөрдө,
Жарык оту өчөрдө,
Сүйлөөдөн тили балдырап,
Сүйлөөргө түк тил келбей
Эки көзү жалдырап,
«Жатындаш иним барбы» — деп,
Жамгырчы колун сүндү го.
«Барбы Бөкөй?» — деп сурап,
Баласын эстен чыгарып,
Кайта-кайта көп сурап,
Жатындаш сени сурады,
«Жакын иним Бөкөй» — деп,
Жамгырчы жатты кыйналып,
Жалгандан жанып кыялбай.
Эркелеп айткан баланын,
«Эки ооз сөзүн үктүм» — деп,
Экинчи кайта барбадың,
Эси жок, Бөкөй, уялбай.

Кайран акең Жамгырчы
Өлгөн кезде келбедин,
Азын-көбүн ызатың
Колуң менен бербедиң.
Капалуу болуп сен жүрсөң,
Каргадай болгон Саринжи
«Акемди апкел» — деп ыйлайт,
Амалсыздан келгемин.
Коркутпа, Бөкөй душманча,
Бир тууганың Жамгырды
Колуң менен көмбөдүң.
Акыл сурап эл барган,
Айбаты менен элди алган,
Арманда болбой мен кантем,
Акылдашып бир жүргөн,
Айрылдым Жамгыр көк жалдан.
Кайрат сурап эл барган,
Кадыры менен элди алган,
Кайгыланбай мен кантем?
Кадырлашып бирге өскөн,
Касты өлүмгө тарттырып,
Калбадымбы ажырап,
Кайраным Жамгыр көк жалдан ?!
Жатындашы сен түгүл,
Жат душмандар ыйлады.
Жамгырчы сыңдуу уулга
Башынан, Бөкөй, белгилүү
Акылың жарым ини элең,
Акырет кеткен Жамгырга
Аталаштын бири элең.
Акылың жарым болбосо,
Сен касташкансың ким менен?
Акеси оору, өзү жаш,
Абайлабай сүйлөгөн,
Каргадай жетим Саринжи
«Катуураак сүйлөп койду» — деп,
Каттабай койсоң макулбу,
Эки ооз айткан тил менен?
Агаң ушул деген соң,
Айткан чыгар эркелеп,
Өлтүрөр болсоң эртең бар,
Бир жетимди желкелеп,
Сага айтпай жалгыз кимге айтат?
Өз айыбың билбестен,
Өлтүрөм дейсиң жетимди,
Ошон үчүн мен айтам,
Бөкөй, акылың жарым, келте — деп
Сен ээ болот дечү эле,
Ээн калган калаага,

Башчы болот дечү эле,
Артымда жетим балага.
«Минтип сүйлөп койду» — деп,
Качып жүрсүң чыдабай,
Болор-болбос жарага.
Эсиңе алсаң арбакты
Барып, Бөкөй, бата оку,
Сен, баатыр Жамгыр агаңа.
Эсиңе алсаң Жамгырды
Эрегишип жүрсүңбү,
Эс тарта элек жетимдин
Эки ооз айткан сөзүнө?
Кан Жамгыр жаман айткан жок,
Акылың болсо, Бөкөй, сен
Кайгырасың несине?
Ошондо Бөкөй ойлонуп,
«Мунум уят экен» — деп,
Бөкөйдүн бир акыл кирди мээсине.
Ойлонуп Бөкөй баарысын,
Кошо ыйлады уккан соң,
Курмандын кайгы, наалышын.
«Курмандын сөзү макул» — деп,
Мурункусун унутуп,
Эми Бөкөй эске алды. —
Жамгыр кандын айлына
Бөкөй арбагын жоктоп барышын.
Анда Бөкөй мындай дейт:
— Каршы алып, ойлоп жүрүпмүн,
Каргадай жетим баланын,
Кумаке, сенден эшиттим
Бир талай сөздүн кабарын.
Өлгөн кезде барбастан,
Өзүм жүрдүм каттабай,
Эми мен кай жол менен барамын?
Унутпаймын арбагын
Уялаш Жамгыр аганын.
Кумаке, сенден сөз угуп,
Бүркөлдү менин кабагым,
Акылын, Курман, өзүң тап,
Айлына баштап барардын.
Анда Курман мындай дейт:
— Акылын табам өзүм — деп,
Ашын берип, ат чапты,
Атасынан ажырап,
Али да жетим Саринжи
Ала элек жаштан көзүн — дел,
Эсиңден бүтүн жоголсун,
Эрегиштиң ким менен
Бөкөй, эби келбес, кесир — деп,

Сенин таарынганың билбестен,
«Таап кел, Бөкөй өзүн» — деп,
Атадан жетим жаш калып,
Оозунан сени түшүрбөй,
(Ой, курусун, туугандык!)
Отурат ыйлап безилдеп.
Балага акыл кеп сүйлөп,
Баштан аяк көп сүйлөп,
Байкачы, Бөкөй, туушкан,
Ашын берип койсо да,
Ан үчүн капа ойлонбо,
Бөкөй, бара турган кезиң! — деп.
Курмандын сөзүн «макул» — деп,
Бармакка Бөкөй камынды.
Элин жыйнап чогултуп,
Баштады Бөкөй дабырды.
Жамгырды эстеп көп ыйлайт,
Жатындашы болгон соң,
Бөкөй кантип кылат сабырды?
Ээрчимек болду Курманга,
Эми бармак болду го,
Эки жыл өткөн ортодон,
Эскирип кеткен тууганга.
Эстүү Курман көп сүйлөп,
Эритти Бөкөй төрөнү,
Эбин таппас жан болсо,
Эрегишип таарынып,
Экинчи Бөкөй келеби?
Элүүдөй киши ээрчитип,
Эр Курманды башчы алып,
Эртеси Бөкөй жөнөдү.
Кайгысын ичтен кетирип,
Калаасын көрүп Жамгырдын,
«Агаңдын айлы тиги» — деп,
Ат бооруна түшүрүп,
Бөкөйдү апкелди Курман өкүртүп.
Өкүрүп келди чуулдап,
Өксөп, ыйлап Саринжи,
Эшикте турду зырылдап,
Бөкөй аттан кулады,
Кыйын экен бир тууган,
Эки жыл өтүп кетсе да,
Бөкөй жаны өлгөндөй ыйлады.
Жаш баланы кучактап,
Жанын жаман кыйнады.
Эсине түштү ошондо
Эр Жамгырдын арбагы,
Ыйлай берип Бөкөйдүн
Кеткендей болду дарманы.

«Канча айтса тууган экен» — деп,
Калбастан түгөл ыйлады,
Караган элдин барлары.
«Байрактан калган желегим,
Баатырдан калган жөлөгүм,
Зооттон калган кыягым,
Акемден калган туягым,
Ар көргөнсүп бир ишти,
Алыстап жүрдү кыялым.
Артында калган жаш бала,
Айланайын, чырагым.
Кабарга келбей мен болуп,
Касташкан душман эл болуп,
Качып жүрдүм, келбедим,
Кагылайын акемди
Колум менен көмбөдүм.
Керек болсо жанымды
Жамгырчы үчүн бербедим.
Жатындаш жакын акемден
Жаш калган жалгыз эрмегим.
Жолборстон калган белегим,
Жоо болуп жүргөн мен эдим,
Аман жүрүп жетилсең,
Артымда жарак-көмөгүм.
Кармаган кылыч ак болот,
Менин канат-куйрук, жөлөгүм.
Кайратысың, Саринжи,
Картайган Каныш энеңин,
Калтырбай уктум Күрмандан
Канчалык сөздүн дарегин.
Алакан жайып дуба окуп,
Окуду Бөкөй куранды,
Куран окуп, кол жайып,
Бата кылып болгон соң,
Жанына келип жалгызы
Мына эми агасына айтканы:
— Эсилим Бөкөй жан ага,
Эрегиштиң балага,
Эки жыл өтүп кеткен соң,
Эми келип турасың
Ээн калган калаага.
Жатындаш сенден башка жок,
Жалгыздын жаны садага!
Жат кишиче келбестен,
Жакшы эле жүрдүң талаада.
Айыптар болгон өзүмбү,
Аке, сен оймоксуңбу көзүмдү?
Айтайын арман сөзүмдү.
Чабар кылыч сеники

Сунган моюн меники.
Кыямын десең, жан мына,
Төгөмүн десең, кан мына,
Талатам десең, мал мына,
Таркатам десең, зар мына.
Арачалар киши жок,
Өчүккөн жооң мен болсом,
Аке, өзүм келдим алдыңа.
Айласыз экен жалгыздык,
Атадан жалгыз калдым а!
Өлтүрсөң кармап өзүмдү,
Баатыр агаң Жамгырчы,
Бөкөй, баласыз болуп калды да.
Мен келдим, аке, алдыңа,
Мени кармап өлтүрсөң,
Бек агаңыз Жамгырчы
Перзентсиз болуп калды да.
Эрегиштиңби өзүмө?
Уялбай, аке, таарындың
Эркелеп айткан сөзүмө.
Ажалы жетип акемдин
Өлгөнүндө келбедин.
Азын-көбүн ызаттап,
Көмгөнүмдө келбедин.
Артында калган жетимдин
Алы-жайын көрбөдүң.
Асыл Жамгыр эл-журтун
Жыйнаганда келбедин.
Бир туугандык экенин,
Жакшы болсоң, Бөкөй, сен
Менин жардамчы кубат жетегим.
Айтат белем бу сөздү?
Арманым айттым «акем» — деп,
Болбосо атасы башка бөтөнүн.
Баатыр, Бөкөй, келиңиз,
Башчысы кеткен элиңиз,
Атасы өлгөн, өзү жаш,
Биздин капалуу болду көөнүбүз,
Агадан калган дүйнөнү
Таратып элге бөлүңүз.
Арманы көп мен жалгыз
Агаңдан калган ини эле,
Атабыздан айрылып,
Ачык эмес башымда
Армандуу кара түн эле.
Атам кесел болгондо,
Айткан сөзүм көтөрбөй,
Агабыз, кеттиң таарынып,
Ал-абалым көрүүгө,

Бөкөй, сенден башка ким эле?
Агаңдан калган бул элге?
Жүргүзгүн, аке, өкүмдү,
Капалантып карайтпай,
Ачыңыз, Бөкөй, бетинди.
Айыптар болсом эми өлтүр,
Мендей агаңдан калган жетимди!
Көп өзөн толгон мал калды,
Көк жалым акем көзү жок,
Көп айтам, Бөкөй, арманды.
Арка болчу акемсиң,
Менин айткан сөзүм жалганбы?
Баштан-аяк Бөкөйгө
Баланын айткан жообу,
Акылы жарым, көөнү бош,
Бөкөй ага кантип чыдады?
Алдында зарлап отурса,
Аганын жалгыз чырагы.
Обдулуп Бөкөй бакырып,
Ордунан ыргып турады.
«Кулунум» — деп кучактап,
Бөкөй арманын айтып кулады.
Кучактап алып жалгызды
Агасы Бөкөй мындай дейт:
— Кечээ, мен Жамгырчы акем өлгөндө,
Жүзүн көрүп, кеп угуп,
Калбайт белем келгенде.
Бир ооз сөзгө таарынып,
Бир тууган өлсө келбестен,
Мен, болгон экен шерменде.
Келбедим Жамгыр ашына,
Турбадым кемегенин башына.
Кеткеним сөзгө таарынып,
«Келбей калдың, акем» деп,
Каргадай жалгыз жашыба!
Атаң Жамгыр дөөлөтү,
Кулунум, айланып консун башыңа.
Эсил * барда таарынып,
Эми келдим кашыңа.
Акылдашып иш кылсаң,
Аларсың мени башыңа.
Атасы өлбөй бир жүргөн
Адамзатта киши жок,
Ан үчүн, иним, жашыба!
Кан Бөкөй айтып сүйлөдү,
Кайран Жамгыр бир тууган,
Бир күнү калтырды жалган дүйнөнү.
Пендеге болот ырыскы,
Иним, бешенеге чийгени.

Бөкөй шонтип жатканда
Бетин жыртып тул калган,
Басып барды жеңеси,
Баягы туу көтөргөн үйдөгү
Кашына келди жеңеси.
Аял да болсо «кайним» — деп,
Айтып турган кеңеши:
— Алдыңда турган жаш бала, —
Кайним, агаңдын жалгыз керээзи.
Эс тартып жалгыз чоңойсун,
Кайним, сен болгун элдин ээси.
Кабар берсек келбедиң,
Сен бир тууган жакын агаңа.
Каралдымды ыйлатпа,
Кайним, болсун жаным садага,
Эстүү деп сырттан жүрчү элем,
Эсиң жарым шекилди,
Эркелеп айтса көтөрбөй,
Кайним, сен эрегиштиң балага.
Көргөндө жандын медери!
Көңүлүнө так салба,
Кайним, көк жалдан калган жеңени.
Жетелеп жүрүп жакшы бак,
Жетилелек немени.
Ак үйүм кызыл тулданды,
Мендей алганы ыйлап тул калды.
Арбагын сыйлап жакшы жүр,
Кайним, сен акырет кеткен тууганды.
Капшытка туум сайылды,
Кайниме айтпай, кимге айтам,
Капалуу көңүл жайымды?
Акылды жыйып ээлеңиз,
Агаңдан калган айылды.
Аз да эмес, көп да эмес,
Агаңдын азырак капка айлы бар,
Менин ар сөзүмдүн дайны бар.
Балалык кылса иниңди,
Кайним, жаман жолдон кайрып ал.
Жалгыздын туула элек кезинде,
Бел куда болгон бек акең,
Карача деген кайны бар.
Карачанын Ак Бермет,
Иниңдин кадыркеч алчу зайбы бар.
Акеңдин эсте арбагын,
Аракет кылып эртелет,
Жалгыздын өз кайнына бармагын.
Кошумчалап жөнөткүн —
Колуңдан келген жардамың.
Перзентим жалгыз кантейин

Бергени ушул Алланын?
Калтырбай кайним, түгөл ук
Жеңеңдин айткан арманын.
Башчысы болгон элимин,
Инисисиң бир тууган
Менин акырет кеткен теңимин.
Кудайдан сурап отурам
Жалгыздын узак өмүрүн.
Эртерээк алпер иниңе
Энесинин эрмеги
Менин эстүү Бермет келиним,
Бир көрсөм деп көзүм төрт,
Узак кылса өмүрүн.
Кайним, сен болосуң башчысы
Менин кайгылуу калган элимин.
Камына жибер эртерек
Алып келсин Берметти
Менин алдымдан чыкпас шеригим.
Жалгыздын көрсөм үзүрүн
Жаратканга жалынам
Кечирээк бер — деп, өлүмүн.
Баланын көрбөй кубанчын,
Ачалбай кеткен агаңыз
Арманда болгон көңүлүн.
Анда Бөкөй кеп айтат:
— Таарынып кеттим башында,
Балаңдын бир ооз сөзүнө,
Бөлөк эмес, тууганмын,
Жеңе, сен кайгырасың несине?
Ырас, эртерээк келсе келиниң,
Эненин шерик өзүнө.
Деп, Бөкөй кайтарды сөздүн жообун.
Агасынын айлына
Акылман Бөкөй түрдү эми,
Туш-тушка элди чаптырып,
Тууганын түгөл жыйды эми,
Атасынын ордуна
Агасы жакын Бөкөйдү
Эл башчысы кылды эми.
Бөкөйдүн капалуу ичи агарып,
Калаасын бийлеп түрдү эми.
Бир күнү жалгыз чакырды
(Баягы атасы менен бирге өскөн)
Акылдашы Курманды.
Курманды кел деп чакырды,
Жалгыз Курманга салды акылды:
— Тууган болуп турганда,
Эртең жооп сурап бер,

Кумаке, сөзгө алгын Бөкөй баатырды!
Менин туура көрсөң кебимди,
Туйгунум атам үйдө жок,
Туугандан бир күн бөлүндү.
Акылдашып Бөкөйгө,
Агайын болуп турганда,
Мен алайын Бермет теңимди.
Жалгыз эле жөнүбүз,
Ээрчитип барып Бөкөйдөн,
«Кайнына барат инин» — деп,
Жооп сурап бериңиз. —
Деп, акыл салган баланы,
Айтканыңа «макул» — деп,
Саринжини ээрчитип,
Бөкөйгө Курман барганы.
— Ассалоом алейким,
Адилет Бөкөй бегибиз,
Куттуу болсун Бөкөй кан,

Агадан калган элиңиз.
Каргадай болгон жетимиң
«Кайныма барсам экен» — дейт,
Иниңе жооп бериңиз.
Мен жалган сөздү кошподум,
Жаныңа келип карасам,
Жатындаш тууган экенсиң,
Түбү Жамгырга сен да окшодуң.
Энең бөлөк болсо да
Аталаш тууган экенсиң,
Бөкөй, сен эр Жамгырга окшодуң.
Кан болдуң Жамгыр айлына,
Иниси ордун басты» — деп,
Сенин ич кубанды дайыңа.
Энеси жалгыз бир үйдө,
Эрмек болсун келини,

Жалгызды эртерээк жибер кайнына.
Анда Бөкөй сүйлөйт Курманга.
Кубанып Бөкөй кеп айтат,
Акелеп жалгыз алдында
Жооп сурап турганда,
Көч алды болсун кара нар,
Өзүңө койдук ыктыяр,
Өлгөндөн калган жалгызым,
Өзүң билип, өзүң бар. —
Деп, агасы Бөкөй айтты эми,
Жооп алып Бөкөйдөн,
Саринжи үйгө кайтты эми.
Башында атасынын кеби бар:
«Абалап учкан зар — деген, —
Балам, алыста кайның бар, — деген,
Жан күйөрдөн беш жолдош,
Жаныңа кошуп ал» — деген.
Таңдайында мактаган,
Кой жорго деп сактаган,
Эгей жаак, куран төш,
Буура көкүл, кулжа сан,
Атасы тирүү чагында
Жалгызга арнап берген көк жорго,
Аргымак чалыш буудандын
Ошондой асылы жарайт көп жолго.
Буйнат * болгон күүндан,
«Каргадай балам жетилсе,
Энчилеп минип жүрсүн» — деп,
Жамгыр камдаган экен мурунтан.
Каалаган аты көк жорго
Каралама мал эмес,
Казанаттан туулган.
Буйнат болгон шамалдан,
Алтай жайы оттосо,
Камчы саптай жал алган.
Эрге ылайык жакшы аттар
Насипке бир жаралган.
Акылы терең атасы
Көчкөн эле замандан.
«Менин жөнөр күнүм жуук — деп, —
Жооп берди баргын — деп, —
Биздин акебиз — Бөкөй улук» — деп.
Жылкычыга кеп айтты:
«Талаадан кармап жетелеп,
Жөнөгөнчө суут» — деп.
Талаадан кармап алышып,
Таркатып майын агызып,
Кымыз ичип кыйкырып,
Кыр-кырда жаткан жылкычы,

Кыйкырышып жарышып,
Кургатып терин багышып,
Кулжадай ичин катырып,
Көкүлүн ороп түйүшүп,
Көп күндөн бери минишип.
Сууткан жорго бууданды
Жакын көргөн акеси,
Дагы бир күн Саринжи
Чакырып алды Курманды.
Жөнөйүн деп Курманга.
Карачы кандын элине,
Кадыркеч Бермет теңине,
Сараладан санды айдап,
Көк аладан көптү айдап,
Тоюна бээ — бор алып,
Бөкөйдүн берген кырк жылкы,
Муну да бүт, кошо алып,
Атанын сөзүн кубаттап,
Атасы бөлөк киши албай
Кай жерде —
Жекжааты менен дос алып.
Кашындагы беш жолдош,
Өзү катар бала алып,
Эсептебей мал алып,
Карача кандын шаарына
Камынды жалгыз жүрмөккө.
Анда энеси байкуш кеп айтат:
«Эселден калган кулунум,
Эртерээк келгин» — деп айтат.
Кайгырып Каныш кеп айтат,
— Кагылайын жалгызым,
Капалантып көп жүрбөй,
Кечикпей кел — деп айтат.
Күндүздай болгон кара чач,
Күнүгө жууп тарармын,
Айланайын, жалгызым,
Күнүгө жолуң карармын.
Күнү катын, душман көп,
Менин эркелетер балам жок,
«Эс-акылың кандай?» — деп,
Алымды сурар адам жок.
Көз талганча жол карап,
Сени мен жараткандан сурармын.
Аман-эсен барып кел,
Ак Бермет жарың алып кел.
Аңгыраган чоң үйдө
Мендей жалгыз кемпир карып дээр.
Алдырба арың душманга,
Адамда кылар айла жок,

Бешенеге сызганга.
Арасы кыйла алыс жол,
Асылым жалгыз, аман бол.
Кечигип кетсең келбестен,
Кемпирге түшөр далай шор.
Башында мыкты болсом да
Падышам кетип, болдум кор.
Сени бакайлаган * душман көп,
Өзүңө-өзүң мыкты бол.
Энеси берди батасын,
Эсине алды Саринжи
Эр Жамгыр сындуу атасын.
Алып кел деп жоргону,
Алтын ээр сырдыгач,
Көмкөрө ээр добулбас
Ыйлап турат буркурап,
Каныштын көзүнөн чыгып кандуу жаш.
Эс кирген башчы сенде жок,
Ээрчиген балдар баары мас.
Мас деп айтат жаштыкты,
Баарысы көөдө — жаш бала,
Жаныңда жолдош шеригиң;
Кайныңа бар да эрте кел,
Карыганда апаңдын
Кайгылуу кылба көңүлүн.
Жоргосун кармап токутуп,
Көмөлдүрүк узартып,
Куюшканын кыскартып,
Кош олонун бек тартып,
Жалгызы атка минди эми.
Жайнатып малды көп алып,
Карача кандын шаарына —
Кайнына жалгыз жүрдү эми.
Бөкөй менен Саринжи
Тууган болуп кеткенин
Жамаке, Коңур билди эми.
Камынып жалгыз кайнына
Жөнөймүн — деп жатканда
Бай Коңур менен Жамаке
Далдага бекем кирди эми.
Бөкөй менен Саринжи
Бир тууган болуп алды — деп,
Жамаке менен Коңурбай,
Экөөбүз кеңештен куру калдык — деп,
Арасын душман кылууга
Айласы мунун барбы? — деп,
Булар тууган болду чыңалып,
Арасын душман кылууга,
Айласын кандай кылалык?

Беш жолдошун ээрчитип,
Берметке жалгыз жөнөдү.
Акыл таап бир сөздөн
Арасын мунун бөлөлү,
Акыры алар ажырап,
Ак Берметтей сулууну
Бөкөйгө алып берели.
Акылдашып экөөсү
Ак кыядан тозмокко,
Өзүн жолдоштукка кошмокко
Коңурбай бузук жөнөдү.
Эл жүрчү жол менен жүрбөстөн,
Ал талаага салды эми,
Ашыккансып Коңурбай,
Алдынан чыгып барды эми.
Ачкадан атын кууратып,
Аптыгып келе жатканда
Коңурбай алдынан чыгып түрдү эми.
Саринжи менен Бөкөйдү
Душман кылып ачмакка,
Коңур жеринен пейлин бурду эми.
Жалгызга Коңур кеп айтат,
Жалгандан жасап көп айтат:
— Айланайын жалгызым,
Акырет кеткен акеңдин
Артында жетим, байкушум!
Атанын толгон кетигин,
Каргадай жалгыз жетимим,
Алтын айдар *, чок белбоо —
Асылдын жалгыз баласы
Алты атанга зар жүктөп,
Алды толо мал айдап,
Алыска барат — карачы,
Нээти калыс, пейли ак,
Алдынан чыгып жолукту
Коңурбай сындуу агасы.
Бар экен жалгыз, балдарым,
Ишиңдин бир чаласы:
Алысырак жерде эле,
Кайнатаң Карачанын калаасы.
Күмүш айдар, чок белбоо,
Күлүстөндүн уругу
Күтүрөтө мал айдап,
Күйөөгө бара жатканда,
Кез келди Коңур улугу,
Мен да бөлөк эмесмин
Жамгыр кан, Бөкөй уругу.
Беш жолдошуң бар экен,
Бешөө тең боз баш бала экен,

Эч нерсе билбес жан экен,
Эскиден жолдош албаган,
Башчы менен барбаган —
Балалыгың бар экен.
Калкыңа кеңеш салбапсың,
Калыңды санап ким берет? —
Мендей бир картаңдан жолдош албапсың.
Карача кандын шаарына,
Башчы менен барбапсың.
Калыңын мунун ким көрөт?
«Башчысы кайсы, кайда деп?» — деп,
Кайнатаң Карача кандан тил келет.
Айдап барган малыңды,
Атаңа санап ким берет?
Берметтин жүзүн көрөсүң,
Жооп кайрар кишиң жок
Жолоочу мисал келерсиң,
Берметтин жүзүн көрөрсүң,
Жаш балдар жооп бералбас,
Жаман болуп келерсиң.
Беш жолдошуң тең экен,
Өзүң катар неме экен,
Эсептеп малды саноого
Мендей бир эски жолдош жөн экен.
Алдынан чыгып жалгыздын
Айтты минтип Коңурбай.
Нээти адал, пейли ак
Жүрүңүз, Коңур, биргелеп,
Иниңдин сөзү үшундай:
— Агасың, бирге жүрүңүз,
Арып калса өз атың
Кабарды минтип билиңиз;
Эски жолдош табам — деп, —
Элге кантип барамын?
Кызматын көрүп бир барып,
Саринжи жетим баланын.
Картаң жолдош алам — деп,
Калкка кайдан барам — деп,
Картайып калган жолдошту
Кайсы элден таап алам? — деп.
Пейлиңди бузбай бирге жүр,
Атадан калган жетимди
Алып барып, келиңиз,
Алыста калды элибиз,
Бөлөк-бөтөн эмессиң,
Бир тууган эле жөнүбүз.
Коңурбай анда кеп айтат:
— Жүр десең бирге барармын,
Бир туушкан адаммын,

Кабарсыз кетсем Бөкөйдөн
Каарына калармын.
Ажалдан мурун өлөрмүн,
Азабымды көрөрмүн.
Анда жалгыз мындай дейт:
— Өлтүрөм десе Бөкөйдүн,
Колунан сурап алар жок,
Мага кошо күйчү адам жок;
Жүрүңүз бирге, агайым,
«Эски жолдош барбы?» — деп
Элге кантип барайын?
Бөлөк-бөтөн эмессиң,
Бир туугансың — агайын.
Анда Коңур мындай дейт:
— Барайын жалгыз, кайныңа,
Жеттим сөздүн дайнына,
Бармак болду Коңурбай,
Карача кандын айлына,
Токумун бүт шыпырып,
Атын кое берди дейт,
Аралап малга келди дейт.
Кайкы жалдуу, сур айгыр
Кабыргасын ачпаган,
Карт семирген кур айгыр
Ошону кармап минди дейт,
Бекем токуп, бек тартып,
Далай-далай кепти айтып,
Өзүм көргөн жолго — деп,
Ишимди бүт оңдо — деп,
Нээтине жараша
Ат куйругун түйдү дейт.
— Күйөө сынын бузбастан,
Каадаң менен келе бер;
Мен жүргөн кара жол менен.
Даакылуу тайды таштабай,
Тамам баарын кыйкырып,
Айдады Коңур талаага,
Мурун жетти Коңурбай
Карача турган калаага.
Калаага мурун кирди эми,
Чаңдатып жылкы мал айдап,
Кабар салып кыйкырып,
«Жалгызы келе жатат!» — деп,
Жалпыга кабар берди эми.
Уккандын баары бүлүнүп,
Улуу-кичүү жүгүрүп,
Келин-кесек, кыз-кыркын
«Келе жатат күйөө» — деп,
Кабарына сүйүнүп,

Күйөөнүн жүзүн көрмөккө
Алдынан тозуп келди эми.
Кайнатасы Карача
Кабарын укту келет — деп,
Алтымыш чатыр, алты өргөө,
Ак сазга тикти бөлөктөп,
Жалгыз балам Саринжи,
Жамгырдан калган белек — деп,
Калаанын ичин тазалап,
Карача калды бүлүнүп,
Каргадай жалгыз келери
Калбадыбы билинип.
Ак Берметтен кем көрбөйт,
Кайнатасы Карача
Катуу көөнү сүйүнүп.
Айылда балдар чогулуп,
Аттарын кармап алышып,
Көчөнүн чаңы буралып,
Көпчүлүгү жарышып,
Көкбөрү тартып чуулдап,
Талашып кармап алышып,
Кабарын булак укту эми.
Кан күйөөсү келет — деп,
Карайган топ, калың эл
Каршыдан тозуп чыкты эми.
Көкбөрү таштап алдына,
Атка чапкыч мыктысы,
Ар нерсеге ыктуусу
«Байге берет жездем» — деп,
Барган балдар келишип,
Жезденин берген байгесин
Ортого салып бөлүшүп.
«Амансызбы, жезде!» — деп,
Ат үстүнөн көрүшүп,
Аттарынын терлерин
Кар суусундай төгүшүп,
Барган балдар кубанып,
Кайтты булар жездеден
Ат тери кайтып бууланып,
Алтымыш келин, кырктай кыз,
Алар да чыкты чубалып.
Ак Берметтин теңи — деп,
Аялдын баары кубанып,
Алдынан тозуп барды эми.
Көк жоргонун үстүнөн,
Көк жалдын уулу жалгызды,
Көтөрүшүп алды эми.
Этегин жерге тийгизбей,

Ак кийизге салды эми.
«Кан күйөөсүн көтөр» — деп,
Калаага тиккен өргөгө
Кадырлашып барды эми.
Келин-кыздар чуулдап:
«Келди күйөө бүгүн!» — деп,
Келин-кесек дуулдап,
Апкелип үйгө киргизип,
Төшөк салып төрүнө
«Күйөөсү ушул экен — деп,
Ак Берметтей периге»
Али кабар уккан жок,
Кайнага, балдыз, жеңелер,
Кашында жүрөт топурап, —
Ак Бермет үйдөн чыккан жок.
Отурду жалгыз ошондо,
Беш жолдошу жанында,
Коңурбайдын тилеги —
Айласын тапса булардын
Ортого бир сөз салууда.
Эки көзү төрт болуп,
Ичи күйүп өрт болуп,
Карача кандын Ак Бермет
Камынып турат барууга.
Кабарлашып жүр-жүрлөп,
Саринжиге али да
Теңтушу Бермет келелек.
Тегеректеп алышып,
Аялдар жакын күйөөгө
Саринжиге барам — деп,
Айткан жок Бермет бирөөгө.
Кабарын угуп «келди» — деп,
Ак Бермет сулуу ойлонду,
Алыстан келген балага
Барбаганым жөнбү — деп.
Анан Бермет ойлонуп,
Аккуудай басып толгонуп,
Жандаган жакшы жеңесин,
Жашынан бери бирге өскөн
Көңүлү сырдаш немесин
Көрөлүк деп жатышат,
Көк жалдын жалгыз керээзин.
Ире-шире болгондо,
Таранчы талга конгондо,
Көз байланып калганда,
Караңгы жерди чалганда,
Камынды Бермет ошондо
Жеңесин коштоп жанына
Саринжиге барганга.

Каркырасын сайынып,
Кундуздай болгон кара чач
Далысына жайылып,
Үлпүлдөп үкү тагынып,
Булуттан чыккан ай мисал
Бууланып беттен шаң уруп,
«Көрүнбөйлүк жанга» — деп,
Ак Бермет чыкты камынып.
Бермет менен шуруну
Аябай бойго тагынып.
Кайырма жака жаннатын *
Желбегей тартып жамынып,
Тотудай баккан Ак Бермет
«Баралык — деп, жалгызга
Жеңе, калбасын күйөө таарынып».
Үйдөн чыкты үлпүлдөп,
Нурдуу бети жаркылдап,
Чолпондой көзү жалтылдап,
Купа * баскан шурусун
Аркасында шаркылдап.
Айылдан чыкты Ак Бермет
Айдыңдан учкан ак каздай
Акырын басып жаркылдап,
Бал комуздай керилип,
Басарына эринип,
Атадан жетим калган — деп,
Кабарын угуп Ак Бермет
Жүрчү эле көөнү бөлүнүп.
Жанына кошуп жеңени,
— Жаш калды — деп, үкчү элек,
Жүр күйөөнү көрөлү.
Кандай бала болду экен,
Каргадай болгон немени. —
Айлынан чыгып буластап,
Ак Берметтин келгенин
Ал жерде бирөө көргөн жок.
Ак өргөөнүн сыртынан,
Акырын келип шыкаалайт,
(Үстүнө Бермет кирген жок).
Ак өргөөнүн тушунан
Шыкаалап сырттан карады.
Акылга кенен Ак Бермет
Абыдан көрдү баланы.
Көргөн жерде Берметтин
Көңүлүнө бек жакты.
Анда Бермет мындай дейт:
— Туш-тушунан карасам,
Туйгун сыны бар экен,
Туулган жалгыз бала экен,

Акылы артык даанышман,
Ачылган бактым бар экен.
Жан-жанынан карасам,
Жагалмай сыны бар экен.
Жалгыздыгы болбосо,
Жакшынакай бала экен,
Жаш калды ден укчу элек,
Тирегинде бар экен,
Жанындагы беш жолдош
Өзү катар жан экен,
Эскирип кеткен бир картаң,
Ушуларды баштап келген жан экен.
Ошо картаң жолдоштун
Ичинде бузук бар экен,
Бузукуну байкабай
Башчы кылып апкелген
Жалгыз балалыгы бар экен.
Аркардын ак таңындай түрүлүп,
Берметтин көргөндө көөнү сүйүнүп,
Ак бетинин актыгы
Пияланын агындай,
Нак ортоңку кызылы, —
Ак тооктун канындай,
Бетинин сырткы ажары
Арчалуу от-жалындай.
Айжамалдуу бото көз,
Адамга сонун ширин сөз —
Ак Бермет жөнү мамындай,
Ак сакал болгон Коңурдан
Берметке бир муң табылды ай.
Анда Бермет кеп айтат:
Жанымдагы жеңем — деп,
Жашымдан катар бирге өскөн
Сырымды билген немем — деп,
Жеңесине сыр айтты —
Бермет сыр айтканда муну айтты:
— Ак үйдүн көрдүк сыртынан
Алыстан келген немени,
Акылын тапчы, жеңе, сен!
Каргадай болгон жетимди,
Кандайча сынап көрөлү?
Ичинде бузук жүрөт — деп,
Балдыз болуп биз сырттан
Учурашып беш-алты ооз,
Сүйлөсөк кантет сүрөттөп?
«Амансызбы, жезде» — деп,
Балдыз болуп сүйлөйүн,
Акылы болсо күйөөнүн
«Балдыз эмес ушу» — деп,

Берметтигим билет — деп,
Ушу жерден сынайлы,
Берметтигим билбесе
Анда акылы жарым болгону.
Жеңеси турат кетүүгө
Балдыз болуп жездеlep,
Башка адамдын бириндей,
Бермет кеп сүйлөдү жетимге:
— Ачпас айры кесенби,
Чайга салган аселди,
Алыстан шарың укчу элек,
Ак Берметтин өз теңи,
Аманбы, жезде, эсенби?
Элден кийин калыппыз,
Эбин таап кирелбай.
Чоңойгон мындан чоң болбойт,
Ала-Тоо менен тең болбойт.
Ак Бермет болсо бой жетти,
Алигиче бир келбей,
Жезде, бул ишиңиз жөн болбойт.
Кичине десем чоң экен,
Чоңойгончо келбеген
Жездемин түк акылы жок экен.
Балдыз менен жезденин
Айтар сөзү шол экен.
Бел айлана бергенче
Белдей кырчын тал экен,
Беш атаңдан бер жакка,
Бешененде бакты бар,
Белгилүү жездем жан экен.
Беш жолдошуң бар экен,
Бешөө тең боз баш бала экен,
Баарыңарга аксакал,
Куда башы тон кийген
Бир жолдошуң бар экен,
Айтты-койду дебеңиз,
Жезде, артыкча убайым жебеңиз,
Ичинде бузугу бар чал экен.
Сагызганча чуңдап,
Өзү күйтү киши экен,
Балалык менен апкелген
Жездемдин башында кыйын иш экен.
Түрү бузук, пайдасыз,
Түбүндө душман ушу экен.
Кандай балдыз дебеңиз,
Биз үчүн кайгы жебеңиз,
Үстүңө басып кире албай,
Кийин келген немебиз.

Саринжи бул сөздү угуп, анын балдыз эмес, Берметтин өзү экенин билди. Бул мен үчүн күйүп, душманымды таанып жатат, бирок Коңур мага ага сөрөй. Берметтин сөзүнө ал уялып калды. Коңурдун көңүлүн алайын — деп, Саринжи Берметке катуурак тийип, муну айтты:

Ак торгой келип уялайт,
Адырга бүткөн куурайды,
Абайлабай сүйлөсө,
Адамдын көөнү сынбайбы?
Азилдин кызы Ак Бермет
Адептүү, эстүү сен десем,
Келбей жатып кармашкан
Мындайда уят — парда ачкан —
Акылсыз Бермет түрбайбы!
Аялсыз, бойдок өтсөм да
Коңур, албасам кантет мындайды?
Карала торгой уялайт,
Капталга бүткөн куурайды,
Карача кандын кызы эле,
Кадырлуу Бермет деп жүрсөм —
Капшыттан келип кармашкан,
Кайнаганы билбестен,
Калкты уялтып парда ачкан,
Кадырды билбес түрбайбы!
Кайталык, Коңур, айылга,
Катынсыз бойдок өтсөм да
Кантип алам мындайды?
Жаман го айткан бул кеби,
Кайнагасын душман — деп, —
Башка балдыз эмессиң,
Кулдук уруп жүгүнөр
Акесин көрүп бузук дейт.
Бул Ак Берметтин неси — деп, —
Басчы, Бермет, үнүңдү,
Келтирбе менин жинимди,
Келтирсең, Бермет жинимди
Кесип салам тилиңди.
Билбей Бермет, жатасың
Аларың жалгыз келгенди.
Жакшы көрүп турсуңбу,
Тирүү жүрбөй өлгөндү?
Уялбастан сүйлөдүң,
Учурап жаңы көргөндө
Койчу, Бермет, урганым,
Коңурбай менин тууганым,
Кошо келген акеңди
Душман го — деп турганың,
Келбей жатып кеп айтып,
Кишинин баарын сындадың.
Быягына калганда

Бермет, ургаачылык кылганың.
Душман эмес Коңурбай —
Кайнагаң болот, сыйлагын,
Каймана балдыз сен болуп,
Мынча жаның кыйнадың.
Жалгызга жакын жан болсоң,
Акыреттик жар болсоң.
Жаныма келчи, курбалым,
Урушкан киши кейиптенип,
Үйгө келбей турганың...
Бейлице жакпай калдыбы,
Бул эмине кылганың?
Бекерге Бермет, өткөзбө,
Балалык жаштык жыргалын.
Бөлө сүйлөп кеп айтпа,
Бөтөн жок, баары тууганым. —
Коңурбайдын жөнү үчүн,
Агасын сыйлап Саринжи
Ак Берметке кеп айтты,
Ачууланып көп айтты.
Анда Ак Бермет ойлоп мамындай,
«Илбирсче изин көмөйүн,
Ишенер бекен жалгызга
Мен Берметиң эмес — деп,
Башкача жооп берейин.
Байкап калды, жубарым!
Дагы балдыз болуп көрөйүн». —
— Айланып өрдөк конбосо,
Айдың чалкар көл эмес,
Адамга жаман сүйлөчү
Жезде, акылсыз бала сен эмес.
Абайлап, жезде, айтыңыз,
Артылып камчы чапкандай,
Ачууланып айткандай,
Аларың Бермет мен эмес.
Кайрылып өрдөк конбосо,
Карайган дайра көл эмес.
Капшытка келген балдызга
Кайраттанып айткандай,
Катарлап камчы чапкандай,
Менин калп жеримди тапкандай,
Калың айдап, мал берген
Кадимки Бермет мен эмес.
Кантесиң, жезде, абайла!
Бул сөзүңүз эп эмес.
Өргөөнүн турам сыртында,
Аларың Бермет сулуу кыз
Өзүнүн конуш журтунда.
Көк жалдын уулу, жездеке!

«Ушул Бермет экен» — деп,
Көрүнгөнгө жулкунба.
Ак кайың, терек кырчында,
Картаңды бузук — деп айтсам,
Кайраттанып турсуң да,
Көңүлдү кайгы-муң кылба!
Көрөм — деп келген балдыздын
Көңүлүн, жезде, сындырба.
Балдызы менен урушуп,
Байкабай айтып бир сөздү
Уккан элге дүң кылба.
Ак Бермет апам келе элек,
Ачууланып сүйлөдүң,
Жезде, улам текеп-өйдөлөп.
Кадыркеч Бермет мен эмес,
Анчалык какшык айтпа керелеп. —
Ак Бермет жана мындай — деп,
Айткан сөзүн ойлонуп,
Асылы жалгыз Саринжи
Акыл ойлоп — толгонуп,
Абайлабай сөз айтат:
— Ар сөздүн жөнүн билбейсиң,
Алыстан келген биздейдин
Арасын бөлүп сүйлөйсүң,
Чынында Бермет сен болсоң,
Көңүлүңдө сүйбөйсүң.
Кайманача качасың,
Кашыма неге келбейсиң?
Аңырлар учат асмандап,
Аңкасаң дарыя-көл мында,
Атадан калдым мен жашта.
Ак Бермет, сен деп келдим да,
Анчалык сөздү узартпай,
Айтышпай, Бермет, кел мында.
Каркылдап учат каз-өрдөк,
Карды ачса кумдуу көл мында.
Кайгырган жалгыз баламын,
Кадыркеч, Бермет, сен үчүн,
Калың айдап келдим да,
Кары-жашка баа бербей,
Кармашып сөзгө жаа бербей
Кантесиң, Бермет, кел мында. —
Жанагы сөздү уккан соң
Бермет жаман шашты, уялып,
Эшик ачып жеңеси,
Кирип келди буралып:
— Күрбүлүк менен айткан сөз,
Кулагыңда калбасын,
Кубалап үйгө киралбай,

Кур эле айткан далбасым.
Бар экен улуу агаңыз,
Көңүлүбүз — жибек, жанабыз.
Эркелеп өсүш чоңойгон,
Эңсеп жүргөн балабыз. —
Кайтарып жооп каарына
Жаман көрүп Коңурбай,
Отурсунбу кошулуп,
Келини келсе жанына.
Кечип кой, баатыр, күнөөмдү! —
Сырттагы айткан сөздөрүн,
Кечиргин — деп тиленди.
Жанына келди жалгыздын,
Башка сөз токтоп түгөндү.
Энди ойлоду эки жаш —
Эркиндеп ойноп-күлөрдү.
Эшиктен кирди созулуп,
Кабыргалап чымчышып,
Өз теңине кошулуп,
Колтукташып кол салып,
Кошулду Бермет теңине.
Ак Бермет сулуу периге,
Коңурбай жүрөт кайгырып,
«Кайдан билди кургүр?» — деп,
Берметтин айткан кебине.
Берметтин сөзү ырас го,
Башынан Коңур чогулткан,
Бир далай сөздү көөнүнө.
Кан Бөкөйгө сөз тапса,
Кара нээт Коңурбай
Кайтмакчы шашып элине.
Күйүп кетип Ак Бермет,
Түшүнгөн болчу жөнүнө.
Жанын курман кылбайбы,
Жанында жалгыз бегине.
Оюнан чыкпай, Саринжи —
Ойлоп жүргөн жүрөгү,
Оюнда теңи табылып,
Берметтин орундалды тилеги.
Бел куда болгон атасы —
Берметтин ушул күйөөсү
Баркына жетпес жан болсо,
Башканы Бермет сүйөбү?
Эки теңтуш баш кошуп,
Эзилишип жүрөгү.
Эшикке чыкты Коңурбай
Жаман көрүп ал жүрөт,
«Менин сырымды кайдан билди?» — деп
Душман эмес тим эле,

Тууганды душман — деп айткан.
Бул Ак Берметтин тили эле.
Ак Бермет үйгө киргенде
Кыз да болсо сүрү бар,
Коңурбай сыртында батпай жүрдү эле,
Эңсеп жүргөн эки жаш
Баш кошушкан түн эле.
Каалаган жалгыз Саринжи,
Кашындагы Ак Бермет,
Карачанын жалгыз кыз,
Капаста тоту, гүл эле.
Каш карайып күн бата
Кайталык — деп, үйүнө,
Ак Бермет жеңесине кеп айтты.
Акырын чымчып алдыртан,
«Кетели эми» — деп айтты.
Жеңеси анда мындай дейт:
— Кагылайын, чырагым,
Калды жакпай ушу сөз —
Кайталы деген жообуң,
Каңгырып жалгыз калбайбы,
Каалаган курдаш ынагың?
Кетели десең — кош айтыш,
Келген издеп балага,
Кеп билбеген кишидей
Кетпейлик таштап талаага,
Эңсеп келген Саринжи
Эбин тапсаң изденер
Өзүң турган калаага.
Акылдашып сүйлөшүп,
Айтып көрчү коштошуп,
Менин айлансын жаным, садага!
Дайнын айтпай биз кетсек,
Талаада калып турбасын,
Капаланып калбасын,
Каалап келген курдашың.
Арага нечен конушуп,
Атайы келген издешип,
Алтыным, сенин бир башың,
Ай караңгы туюк жол,
Балалык кылып бастырса,
Калааны баккан сакчылар
Башка адамдай кылбасын.
Баргыла десе кетелик,
Бала да болсо Саринжи
Сен барып, баш кошо турган муңдашың.
Жеңенин сөзүн макул — деп,
Ак Бермет анда ойлонду,
Жеңе, бул сөзүңүз акыл — деп.

Жеңесине сүйөнүп,
Эшикке чыгып Ак Бермет
Күлүп-жайнап жаркылдап,
Күмүштөй тиши жалтылдап,
«Күйөөңдү бери чакыр» — деп, —
Башкалар жөнүн билбесин,
Балдыз, жеңе чуулдап,
Ушуну да сөз кылып,
Уккандар айтып жүрбөсүн». —
Жеңеси кирди чакырып:
«Жүрчү эшикке, чырак» — деп,
Кетсем — деп, үйгө кеталбай,
Курбүңүз күтүп турат» — деп,
Эшикке чыгып, кош айтыш,
Унчукпай кетсек уят — деп, —
Эшик ачып жамынып,
Алып чыкты жеңеси,
Саринжи жалгыз баланы.
Ошончо эстүү киши экен
Бермет — Карачанын карагы.
Ак Бермет менен Саринжи
Акылдашып турганда,
Жанына бирөө барабы?
Анда Бермет кеп айтат:
— Кош айтышкан жеңебиз,
Жакшы жатып, жай уктап,
Биз эртең менен келебиз.
Кашыма турбай кетти — деп,
Капаланба, төрөбүз,
Эми биз үйгө кетебиз...
Кош аман бол, колүң бер,
Көңүлүң бизге туурабы?
Ата-энеден жоопсуз,
Ылайык эмес Берметтин
Бүгүн мында турганы.
Бел куда болгон атаңыз
Берметтин пейли сүйгөн курбал
Кош аман бол, колүң бер,
Бул сөзүм сизге туурабы?
Балалык пейлиң козгосо,
Калаага барсаң бастырып,
Каракчылар тозбосо
Кабарын сакчы билчү эле,
Карайган сазда каз-өрдөк,
Караңгыда чуулдап,
Кишини көрүп боздосо
Баары тең дабыш салчу эле.
Калааны баккан сакчылар
Ким болсо кармап алчу эле,

Карача кандай атаңдын,
Алдына айдап барчу эле,
Улукка минтип суратып,
Уят кылып салчу эле,
Калааны сырттан бакчу эле,
Каалганын көзүндө
Кара кулпу салышып,
Кайтаруучу жатчу эле.
Калаага кирсең бастырып,
Урулуп акыр жез мамы,
Байлагын бекем жоргону,
Кашымда турат апаппак
Кайнатаң Карача турган ордону,
Кийизин аппак кылдаган,
Аялдан чыккан иштүүлөр
Алыстан көрүп сындаган,
Үй кырчоосу жибектен,
Бермет-шуру бастырып,
Чачыгын чаян чырмаган,
Баш чалгычы жибектен,
Баканы болот, сары жез,
Түндүгүн түртүп тиреткен.
Алтын эшик, каалга
Ачкычы нагыз болоттон,
Үзүгү манат * түрдөгөн,
Кайнатаңдын ак ордо,
Кара аламан кирбеген.
Жүк бурчу — бакан ачалуу,
Купасын * чапкан дилдеден,
Туурдуктун башына,
Туташ баркыт чийдиген.
Аялдан уста жыйдырып,
Кол өнөрүн бүлдүргөн.
Оймочу оюп түр салган,
Оң капшытта — керебет,
Ага кайната — энең тынч алган.
Ак чийге жибек чырматып,
Чачыкка алтын курчаган.
Алтын эшик — каалга
Ачып үйгө киргенде
Оң капшытка бут салба,
Турнаны алган каргадай,
Көзү көргөн паранда *
Алынбай куру калбады ай.
Текөөрү болот — темирден,
Колдо жүрүп семирген,
Туурга конуп түнөгөн,
Башкасы колго алчу эмес,
Атадан бөлөк бүлөдөн,

Алты түлөк ак туйгун,
Атаңдын эрмек кылган кушу бар.
Кош коңгуроо, жеке сан
Тийип койсоң шаңгырап —
Адамча сүйлөп балдырап,
Ага тийсең, Саринжи,
Өзүңдү бир уятка калтырат.
Ак тукаба көшөгөм,
Атилес, шайы төшөгүм.
Акылың болсо табарсың,
Жалгыз, айткан сөздүн кезегин.
Барамын десең коркпогун,
Сен да атамдын баласы,
Бул шаар — сенин өз элиң,
Оюңда болсо барарың —
Кош, аман бол! — деп айтып,
Колунан кармап көп айтып,
Жеңеси колдон жетелеп,
Жүрүп кетти Ак Бермет
Ыраазы болсо сөзгө — деп.
Жанындай сүйгөн адамын
Ак Бермет кетти үйүнө
Алда нечен ойлонду
Саринжи сөздүн түрүнө.
«Айлымдан келген беш бала
Асылайын кимиңе?
Жалгыз да болсом барайын,
Жаным болсо тириде.
Сынап айткан Берметтин
Жыгылбайын ийнине
Үйгө кирип Саринжи
Жамбашын коюп төшөккө
Уктап көзүн жумган жок,
Уйкуга пейил кылган жок.
«Жалгыз да болсом барайын,
Жараткан болсун жардамчы,
Жалгызмын менде тууган жок».
Эл уйкуга киргенде
Ээрин сыртка чыгарып,
Элирген аты көк жорго,
Эшикте турат чыңалып,
Жалгыздыгын билди эми,
Жанына жолдош албастан,
Жалгыздап атка минди эми.
Суулугун көктүн чалдырып,
Сугарып атын кандырып,
Көк жоргого камчы уруп,
Көчө менен салдырып,
Алган жок жолдош кашына.

Барбасам уят болом — деп,
Берметтин айткан назына.
Деп, ошентип, Саринжи
Уюлгутуп камчы уруп,
Кирип барды ошондо
Ак Бермет айткан өрдөктүү
Карача кандын сазына.
Чуулдаша каз-өрдөк
Төмөнүрөк барыптыр,
Балырга башын салыптыр.
Жүргөнү суу, кургак жок,
Булар да уктап калыптыр.
Каз-өрдөк добуш салбаса
Кабарын мунун ким билет?
Кыйкырык салса чуулдап,
Адамды өрдөк бүлдүрөт.
Андан өттү токтобой.
Калааны бакчу сакчылар
Кашына барса түк билбейт,
Калыптыр уктап үргүлөп.
Каалганы кайтарган
Кара кулпу салышкан,
Калаага киши киргизбес
Милдетин булар алышкан.
Акылы көп айтылуу
Асылдын уулу Саринжи
Бала да болсо даанышман
Жан калтага кол салып,
Аябай акча алды эми,
Акырын түшүп түрттү эле
Бирөө тура калды эми.
Чочуп кетип баладан
Кыйкыра турган болду эле,
Колуна теңге-пул берип,
Кыйкыртпай басып калды эми.
Колуна акча тийген соң
Коргонуна киргизип,
Ат байлачу акырды
Кошо барып бул сакчы
Аралап барып билгизип,
Эптегин — деп, Сарижи
Карача кандын үйүнө
Кетиңиз, аке, киргизип,
Аяктын жөнүн өзүн тап
Кызматыма болгун шат,
Кабарың билсе бир киши
— Кайнатаңыз Карача
Эртең башымды кесет кызылдап.
Коркуп калган коргончу

Кайра басып жөнөдү
Акырын барып Саринжи
Ак ордого келди эми.
Бурама тээк баскычын,
Өзүнүн теңи Ак Бермет
Каттырып койгон ошо күн
Каалганын ачкычын.
Эшикке кулпу салбаган,
Өзү аял болсо да
Берметтин өзү ушундай пендеден.
«Ачкычын таап киралбай,
Калбасын жалгыз элеңдеп.
Уйкусу жок энем — деп,
Кабарын билсе энекем
Кыйнай берет баарысын»,
«Ким экен? Жүзүн көрөм!» — деп.
Түрүндө көк, эр эле,
Жалгыз үйдө жаталбайт,
Саринжи бүгүн келер — деп,
Жаздыкка коюп жамбашын,
Уктабай Бермет отурган
Төрөсүн күтүп элеңдеп,
Жанына жакын барган жок,
Ак Бермет айткан баарына,
Келди жалгыз ошондо
Керектүү кыздын жанына.
Ак тукаба көшөгө
Ачып колун сунду эми,
Чочуп кеткен кишиче
Ак Бермет ыргып турду эми.
«Караңгыда кол салып,
Кайсалаган ким» — деди.
Ак Берметтин сөзү ушул
Саринжиге бет алып,
Жаштыктын сөзүн сүйлөдү.
— Түндө жүргөн кимсиң — деп, —
Жүрөгүң жок жансыңбы?
Калтырап денең түрсүлдөп,
Жумушу жок эч кимде
Эмине ишке жүрсүң? — деп, —
Айтчы мага жайыңды,
Сен кишисиңби дайындуу?
Кайсы адамсың? Жөнүңдү айт!
Кара аламан билчү эмес,
Менин кан атам турган айылды. —
Ачуусу келип сурданып,
Ала турган туйгундай,
Көңүлү толкуп кырданып,
Саринжи туруп мындай дейт:

— Айттыңбы, Бермет, баарыңды!
Көтөрө бербе шаарыңды,
Артык көрбө адамдан,
Аялуу, чымын жаныңды,
Ак Бермет көргөн жок белең,
Айдап келген малымды?
Антташкан сөздү унутпа,
Мен, сенин алар теңиң Саринжи.
Тааныбайсың теңиңди,
Уктум, Бермет, кебиңди!
Сыртынан мактап коркуткан
Көрдүм го сенин көлүңдү.
Карагай найза сакчылар,
Калааны багып жатчулар,
Араладым элиңди.
Каалганы кайтарган
Баары тең таягы бар бадачы,
Бүзулган эски төрткүлдөй
Атаңдын шаар калаасы.
Урулуп акыр, жез мамы!
Уялбайсың мактоодон, —
Устанын чапкан жыгачы.
Алтын эшик дегениң —
Ак теректин калканы,
Ачкычы жок бош турат,
Кыз башы менен калп айткан
Кабарың Бермет дечү эле,
Ушундай сөздү айтабы?
Биринчи айткан жериңиз —
Балкылдаган саз — дедиң. —
Ичи толгон каз — дедиң,
Чуулдап дабыш салат — деп, —
Сакчылар кармап алат — деп. —
Ойлондум эле анда мен:
«Буга кантип адам барат?» — деп.
Саздагың чалчык чака экен,
Каздарың-жылан, бака экен.
Уялсаң, Бермет, бул сөзүң —
Укканга жалган калп экен...
Жалган экен сакчы — деп,
Жардашып жүргөн киши жок,
Дарбазаны кайтарган
Киши менен иши жок.
Көрдүм, Бермет баарыңды,
Көңүлүм сенден таарыңды.
Көрсөм баары жалган сөз.
Көтөрүп айткан шаарыңды.
Жата бер, Бермет, жай алып,
Тааныбай — «кимсиң?» — деп айттың

Мен элем — сени алар анык Саринжи.
Тилегиң сенин башка экен
Кайра тартты ошондо
Саринжи кайраттанып, түрдөнүп,
Этегинен бек кармап,
Экинчи Бермет кеп айтат,
Балапан тоту үндөнүп:
— Балалыгың бар окшойт,
Байкабай жатсам мен сени,
Басып кетип барасың,
Менин айтканымдан сүрдөнүп.
Капаланба, бегибиз,
Кантер экен деп айткан
Курдаштык, наздык кебибиз.
Салынган төшөк, куш жаздык —
Мунаса * болбой келиңиз!
Көтөрбөдүң назымды,
Сынадым сиздей асылды,
Кетирмек турсун мен сага,
Кыламын курман башымды!»
Көтөрүлгөн жүрөгү
Баланын кайта басылды...
Агарып булут таң атып,
Жаштык чери жазылды.
Жамынтып үйдөн колтуктап,
Алпарып атка мингизип,
«Аман бол!» — деп, кош айтып,
Жөнөттү жалгыз асылды...
Кайтып келди Саринжи
Арнап тиккен өргөгө,
Аксакалы Коңурбай,
Калды чочуп баары тең
Кайда бардың дей албайт
Саринжидей балага.
Ошо күнү кечинде,
Күн түш оогон кезинде
Ак Берметти алып келишип,
Аралашып эки асыл,
Учурашып-көрүшүп,
Олжого жеңе баттар күн,
Күйөө-кыз бирге жатар күн,
Алты бакан курар күн,
Аял-эркек биригип,
Кыз оюнга чыгар күн,
Жаштыктын көөнү жыргар күн,
Жаш балдар чыгып ырдар күн,
Кыз-келиндер чогулуп,
Кыңшылашып күлөр күн,
Таң атканча уктабай,

Тамашада жүрөр күн.
Келин-кыз үйгө толор күн,
Кенен оюн болор күн,
Арнаган ордо ак үйгө
Жеңелер төшөк салар күн,
Жетелешип күйөө-кыз
Жеңгетайлык алар күн.
Ойноп-күлүп, тамаша
Көргөндүн көөнүн шат кылып,
Төшөк салып өргөөгө
Саринжи менен Берметти
Алпарышып жаткырып,
Жанында келген беш жолдош
Ошо күн башка бөлүнүп,
Коңурбайды карасаң,
Кошулган жок буларга,
Колуна тийсе бирдеме
Ойлонуп жүргөн башында
Бузуктук ишти кыларга.
Ак Бермет менен Саринжи
Ак үйгө жатып калды эми,
Келин-кыздар тарашып,
Үй-үйүнө барды эми.
Атына чөптү жаңыртуу,
Башкасы уктап калса да,
Баатыр Коңур уктабай
Эки асыл жаткан өргөөгө
Акырын басып барды эми.
Кирерде жүрөк батынбай,
Эңкейип карап эшиктен,
Шыкаалап жүрөт тешиктен,
Айылдан жалгыз чыкканда
Акыл кылып бир сөздү
Коңурбай, алдынан чыгып кезиккен.
Эңкейип Коңур караса,
Уктап балдар калыптыр,
Кучакташып тиги экөө,
Коңурукту салыптыр.
«Коңурук тартат, билбейт» — дейт,
Коңурбай кирип барыптыр,
Ак Берметтей сулуунун
Алтын айдар чоктугун *
Алты түймө чачында
Түгөл кесип алыптыр.
Үйдүн ичи булаңгыр,
Арзыган иши ошо экен —
Коңурбай бузук бүкчүңдөп,
Чоң кисеге * салыптыр.
Көңүлү мунун тынды эми,

Көөнүндөгү бул ишин
Ошол күн кабыл кылды эми.
Жан-жаныбар укташып,
Жалгыз киши билген жок.
Кара атты минип кайкалап,
Калаадан чыкты чалкалап.
Кан Бөкөйдү бет алып,
Караңгыда жүрдү эми.
Коңурбай түндөп жөнөдү,
Колуна тийди кереги,
Билген жок мындай болгонун,
Жамгырдын жалгыз белеги,
Ортодо бузук сөз айтып,
Ошондойдон бузулат,
Бир туугандын себеби.
Арага нече жол жүрүп,
Ат чарчатып мол жүрүп,
Убакты болжоп кезинде
Күн төмөндөп, бешимде
Алтын чайнек чайды алып,
Күмүштөн кылган пияла
Алдына келип турганда,
Бөкөйдүн алган жары эле
Ордунан туруп буластап,
Оолжуп чайды сунганда,
Тамак бышып, чай ичип,
Ортосуна алып турганда,
Оңбогон бузук Коңурбай
Олжо тапкан немедей
Жетип калды тууганга.
Кубанып Коңур кеп айтат:
— Бөкөй, кулагың салгын — деп айтат,
Агасына кеп айтат,
Коңурбай ар түрлөп курап көп айтат:
«Көптөн бери көрүнбөй,
Каттай албай калдым — деп,
Ары балаң, ары иниц,
Бир туушкан жанмын, — деп,
Кечиккеним себеби —
Ага деп кыйнап болбостон,
Агаңдан калган Саринжи
«Кайныма кошо баргын!» — деп.
Кошо бардым кайнына,
Колум менен өткөздүм,
Куда башы мен болуп,
Курчалган элдин дайнына.
Карача канга кеп айттым,
Кайран кудаң Жамгырдан
Калган бала — деп айттым.

Берметиңдин күйөөсү —
Жакшы болсоң, Карача,
Бу да сенин перзентиң!..
«Жаш калган жетим бала, — деп.
Жакшы атасы кана?» — деп,
Жактырбай жатат иниңди
Ак Берметтин жүрөгү
Бирге бардым кайнына,
Карача кандын айлына,
Качан уккан Ак Бермет
Кан Бөкөй, сенин дайныңы?
Агасы деп сени айтып,
Жанына келбей Ак Бермет
Жалгызыңдан айныды,
Улуу Бөкөй агасы,
Уккан экен дайныңы.
Бу жерде бышык болсо да,
Кайнына жакпай акылы,
Калаасына кирген жок,
Жалгыз, ай талаада жатыры.
«Арка чачым түйбөйм — дейт,
Атасы жок жетимге
Ак Бермет сулуу тийбейм, — дейт.
Агасы Бөкөй алсын, — дейт,
Айдап келген бул малын,
Айлына айдап барсын» — дейт.
Жактырбады жетимди,
Шайымды жаман кетирди.
Угуптур, Бөкөй, ордунду,
Урматтуу Жамгыр баласы,
Кайран жалгыз кор болду.
Тийбейм дейт Бермет келиниң,
Сизди каалайт көңүлү!
Угуп тур, Бөкөй, кебимди.
Адилет, Бөкөй, каныбыз,
Айтканга кулак салыңыз.
Ак Бермет эмес — пери экен,
Кабарың угуп сыртыңан,
Каалап жаткан Берметти
Кан Бөкөй алса жөн экен.
Адам катары көргөн жок,
Агаңдан калган немени.
Карачанын Берметке
Кан Бөкөй, сизсиз кереги,
Келбесин дейт бөлөгү.
Келинге тийди керегиң,
Ушул сөз анык болбосо,
Уялбай кантип келемин?
Айткын деп жанды койгон жок,

Атасы жок жетимге,
Айныгандын себебин,
Берейин Бөкөй колуңа,
Келиндин берген белегин,
Белек берип чаптырды —
Берметке зарыл керегиң.
Башка жерде кыз жокпу?
Иниңе алып бериңиз.
Жакшы экен Бермет сулуу кыз
Алыңыз, Бөкөй, бегибиз.
Аялдын пейли тар деген,
Капаланып жүрбөсүн
Кашыңда Акча теңиңиз?
Адам талып жыгылат,
Ак Берметтин түрүнө.
Айттык канча койгун — дей,
Ал кыз тийбейт иниңе.
Ылайык сизге жар экен,
Ырыскың абдан бар экен.
Кашыңда түрчү жан экен,
Карача кандын Ак Бермет —
Кан Бөкөй алчу жан экен.
Калың айдап биз барсак,
Каалабай койду жетимди,
Жалгыздын каңтарган — шору бар
Белек берип жиберди,
Белекти Бермет бербесе
Бу жерге Коңур келеби?
Берметтин пейли сенде экен,
Жактырды Бөкөй төрөнү,
Куттуу болсун курдашың,
Кубанды, Бөкөй бир башың.
Катын алам дегенге
Капаланып жүрбөсүн
Кашыңда Акча муңдашың?
Болбостон Бермет жиберди,
Барып кабар салгын — деп,
Көрбөсөм да Бөкөйгө
Кумар болуп калдым — деп,
Кубаттап айтам мен дагы,
Курдашың Акча төрөбөйт,
Ак Берметти алгын» — деп,
Коңурбай сүйлөп бүттү эми.
— Уктум, Коңур, кебин — деп,
Кулагың салгын кан Бөкөй —
Каргадайдан баш кошкон
Мен элем курдаш теңиң» — деп,
Алган жары Акчайым
Ордунан тура калды эми,

Айтмак үчүн бу дагы:
«Коңурбайдын Берметке
— Барып келген жөнүн, — деп.
Байкоомдо Коңурдун,
Айтып келген сөзүнүн
Баарысы жалган-төгүн — деп.
Алам — деп, баатыр аптыкпа,
Ак Бермет сизге келин — деп.
Ак Берметти алам — деп,
Ан үчүн пейлиң сүйбөсүн,
Көрбөсөм да билемин,
Берметтин сизге тийбесин.
Иниңе душман кылмакка,
Ойлочу ушул Коңурбай
Ортодо бузуп жүрбөсүн...
Коңурбай сөзү жалгандыр,
Акеңден калган жаш бала
Жүр десе кошо баргандыр.
Алыскы жерден жол жүрүп,
Атка үрүнүп жаш иниң
Ак Бермет менен экөө тең
Уктап жатып калгандыр.
Чачында алтын түймөсүн
Чарт кесип, уурдап алгандыр.
Улуксуң, Бөкөй, ойлочу,
Ушунун сөзү жалгандыр.
Күндөштүктөн кеп айтпайм,
Күйгөндүктөн деги айтпайм,
Күнүлүк кылып жатат — деп,
Бөкөй ойлонбосун жүрөгүң.
Көрбөдүм перзент бир бала,
Орундалбай тилегим,
Сулуулардан кем белем,
Көтөрөргө балам жок
Кайгылуу күндө жүрөмүн.
Кан Бөкөй, баатыр, өзүң бил,
Бузуку тилге кирбегин.
Акеңден калган бир жетим,
Артыңда сүйөнч, тирегиң.
Кирбегин бузук тилине,
Айлыңда жатып кызыкпа,
Ак Берметтин түрүнө,
Келиниңди алам — деп,
Кантип кастык ойлойсуң
Каргадай жалгыз иниңе?
Жалгыздын зайбын сен алсаң,
Айыкпаган сөөк өчтү
Жаман болор түбүңө.
Ортодо бузук кеп айтса,

Ошого Бөкөй эрибе.
Ак Бермет сулуу көргөндүр,
Агаңдын жалгыз баласын.
Кашында күрдаш — тең турса,
Кантип Бермет кааласын
Калкында сиздей агасын?
Келди бузук мында деп,
Кебине кирип ошонун
Бөкөй, келинин кантип аласың?
Акылың бар көрүңүз,
Айтып келген бу сөздүн
Баштан-аяк чамасын.
Келиниң алып уялбай,
Кетирбегин тентитип,
Акемдин жалгыз баласын.
Ичимде көп арманым,
Ал армандын жөнү ушул,
Бир бала деп зарладым.
Бир перзенттин зарпынан,
Ээрчибей бала артыман,
Кайгырды менин жүрөгүм,
Кайратым жок, күчүм жок,
Бир бала — деп жүрөмүн.
Акылман, Бөкөй өзүң бил,
Азгырган тилге кирбегин.
Жалгыз уулун ыйлатып,
Сыздатпагын акеңдин,
Көрдө жаткан сөөгүн.
Акчайым айтып бул сөздү,
Анда Бөкөй мындай дейт:
— Коңурбайдын сөзүнө,
Жалганчыраак неме эле
Башынан бери ишенбейм,
Сөз айтып келген өзүнө.
Акчанын сөзү макул — деп,
Аламын десем катын көп.
Аял да болсо бу байкуш,
Калыс сүйлөп жатат — деп.
Коңурбай, туруп ордуңан,
Жакын жүргөн жолдошуң
Жамакени чакыр — деп.
Жактырса Бермет чын айтып,
Бул сөзүнө макул — деп.
Жалган болсо бул сөзүң,
Башыңды алам, баатыр» — деп.
Бөкөйдүн айткан сөзүнөн
Коңурбай тура калды эми,
Жамакеге барды эми,
Өзүнүн айтып иштерин

Түшүндүрүп алды эми.
Башынан экөө бир киши,
Кеңеши бар бузмакчы
Саринжи менен агасын,
Ажыратсак — деп жүрчү,
Бул экөөнүн арасын.
Сүйлөштү, кабыл болду — деп,
Ойлогон тилек санаасын.
Алып келди Коңурбай
Жамакени ээрчитип,
Бөкөйдүн жакын кашына.
Анда Бөкөй кеп айтат:
— Коңурбай кошо барганбы,
Кудалыктын башына?
Айтып келди далай кеп,
Айталбаймын макул — деп.
Агайын көөнүн муздатып,
Арасын ачмак сөзүбү?
Айтканына ишенбейм,
Башынан жалган сүйлөчү,
Жамаке, сизсиз инибиз,
Жалганбы сөзү, чын бекен,
Кабарын эрте билиңиз.
Каалаган Бермет күйөөсү,
Кан Жамгырчы туягы
Каргадай жалгыз инибиз.
Бөлөк эмес — агайын —
Жамаке, жөнүн билип кел,
Жалган айтса Коңурдун
Токтотпой башын алайын,
Ырас болсо айтканы
Калың элден тандатып,
Жалгызга катын табайын.
Келин да болсо Берметтен
Качат белем, албайм — деп,
Мен болсом жаккан кереги,
Жамаке, эрте барып кел,
Жалган-чынын көрөлү.
Ырас болсо ушу сөз
Кызматыңа, Жамаке,
Кызыл жорго сеники,
Кыз Бермет сулуу меники.
Анык болсо ушул сөз —
Кыяңкылык сөз айтса,
Тетиги кыз алган Акчайым жердики.
Каалаганы чын болсо,
Кара жорго сеники.
Калп болсо, Бермет бул сөзү

Кадыркеч Акча чын айтат,
Тиги кашыңда Коңур — жердики.
Тур, Жамаке, барып кел,
Бермет менен сүйлөшүп,
Өз оозунан кеп угуп,
Чапчаң кабар алып кел.
Берметтин сөзү чын болсо,
Белеги түймө — бул болсо,
Жакшы деп Коңур көп мактайт,
Жактырса Берметти алалы,
Ырас бекен угуп кел,
Коңурбайдын кабары.
Жайгарарбыз ыйлатпай,
Жалгыз жетим баланы.
Жан-дили менен ылдамдап,
Камынып шондо жөнөдү,
Дайындаган Жамаке,
Өзүнүн жакын адамы.
Минген атын чарчатып,
Эки конуп, үч конуп,
Бир далай жерге барганы.
Атын ачка кууратып,
Атынан аккан терлерин
Соорусуна кургатып,
Жамаке кайта салды эми,
Берметке барып келгенсип,
Өзүнөн угуп ишенгенсип,
Убакты болжол күнүндө
Бөкөйгө жетип барды эми.
Кызыл жоргону алдым — деп,
Кыз Берметке бардым — деп,
Коңурдан бетер көбөйтүп,
Кыйкырыкты салды эми:
— Башыңда бар дөөлөтүң,
Ашыңда бар шербетиң,
Адамдан артык келбетиң,
Айтканы ырас экен — деп,
Айлыңда жатса каалаган,
Сизди, жактырган сулуу Берметиң.
Кара жорго меники,
Каалаган Бермет сеники,
Күйгөнүнөн Акчайым,
Күнүлүк кылып жаткандыр,
Каршылык дагы сөз айтса,
Акча казаты жетти — жердики.
Акчайымды өлтүр, төлөнөт
Карача кандын Бермети,
Кан Бөкөй сиздей эрдики.
Айлында жатса жактырып,

Ак Бермет сулуу тийди — деп,
Абийир биздей элдики.
Ак Бермет сулуу кеп айтты,
Алуу-коюу жөнүнөн
Абдан мага көп айтты.
Тийбеймин дейт балага,
Көчмөндү долу немедей,
Жатат иниц Саринжи
Көчө-бою талаада.
Берметти көрүп талдым мен.
Акылдан айран калдым мен,
Айтканындай бар экен,
Айнек беттүү, чолпон көз,
Сиздей арстанга ылайык жар экен.
Кайттым угуп кубанып,
Калем каштуу, бети айдай
Кан Бөкөй алсаң Берметти
Кашыңда турса буралып,
Ак Бермет келсе бу жерге,
Акчайым сулуу дечү элең,
Ак Берметти көргөн соң
Акчаны айдайсың өзүң чыгарып» —
Жамаке сүйлөп турганда
Дагы берген белек — деп,
Зымырат * көздүү бир шакек
Жамаке алып жанынан,
Бөкөйдү көздөп сунганда
Акчанын жаны чыдабай,
Ордунан тура калды эми.
Жалган сөздү чын кылып,
Агайын-тууган ортосун,
Ачуу кылып турганга.
Коңурбайдын сөзүнө
Ишенбеген Бөкөйүң
Жамаке айтса эриди.
Акчайым анда мындай дейт:
— Ишенгендей болду — деп,
Кан Бөкөйдүн көңүлү.
Калыстан киши жибербей
Барып кел деген Жамакең
Коңурбайдын шериги,
Алам деп жаткан Берметиң
Айтканы жалган — туурабы?
Адилеттүү кишилер
Шундай ишти кылабы?
Инисинин зайыбын
Агасы тартып алмагы —
Илгертен жок иш — ырасми.
Бузуктун кирбе кебине,

Сулуу алмак бар болсо,
Бөкөй сенин көөнүңдө
Карыган кезде талпынып,
Келиниңе теминбе,
Кетирер болдуң башымды
Айыбы жок өлүмгө.
Азырак мага кезек бер,
Ак Берметтин жөнүнөн
Азырак сүйлөп берүүгө,
Согончогу канабай
Көрбөдүм перзент — баланы,
Унуттуң Бөкөй уялбай
Көзү өткөн көк жал агаңы.
Ыйлатып кантип бөлөсүң
Өзүнө теңтуш баланы.
Акыры буздун ортосун
Эки бузук, арамы.
Туубасам да тутунган,
Эмчек сүтүм бербесем,
Элик сүтүн бердимби
Мечитке таштап кеткенде
Баламдай багып чоңойткон,
Коңурбай, бузук, мен сенден
Пайдалуу иш көрдүмбү,
Арага чагым жеткизип,
Акыры сенден өлдүмбү?
Белек деп бердиң Бөкөйгө
Уурдап келген белгиңди,
Ушулардын сөзүнө
Уялбай, Бөкөй, ишендиңби?
Ичимде көптүр арманым,
Арманым ушул кудайга,
Айыпсыз Бөкөй өлтүрсө,
Апалап ыйлап чыңырып,
Өлтүрбө деп кучактап,
Өзүмө келип жыгылып,
Артымда перзент калбадың.
Кайсы арманым айтайын,
Калбады перзент — туягым.
Өзүмдөн бала жогунан,
Өлмөк болуп турамын.
Өзүнөн бала болбосо,
Өлгөндө өчтү чырагың.
Каргадайдан тең өскөн,
Каалап алган жарыңа,
Ушубу, Бөкөй, кыларың?!
Бузуктардын сөзүнө
Бурулуп, Бөкөй, ишенип,
Булардын кылган зыянын...

Түк бир оңбос Коңурбай,
Айыпсыз өлгөн жанымды,
Ак жерден салдың жалынды,
Али да болсо кой, Бөкөй,
Өлтүрбө, мендей жарыңды.
Кумар болсоң сулууга
Темирден чокой киейин,
Теректен таяк алайын
Элди аралап барайын,
Элден сулуу табайын!
Сулуу таап келейин,
Суктанба, Бөкөй, келинге,
Атын Ак Бермет коюп берейин.
Армандуу мени өлтүрбө,
Ажалым жетсе — өлөйүн,
Бирок арт жагымда калган жок,
Апа — деп, ыйлар мерейим *.
Кан эмессиң — түлкүсүң,
Келиниң алсаң уялбай,
Уккан элге күлкүсүң.
Өлүп калса айлам жок,
Өлбөй тирүү соо болсо
Кайта келсе ордуна,
Катынын алган жетимдин
Түгөнбөгөн мүлкүсүң.
Кан эмессиң — камансың,
Кайсыныма тартынам?
Менин эми эле башым аларсың!
Бардык кандан жамансың,
Тең өстүк, Бөкөй экөөбүз,
Акылың кыска адамсың.
Келиниң алсаң уялбай,
Келече болуп каларсың.
Агасын Бермет сүйөм — деп,
Алары жалгыз турганда,
Арбак уруп кетпесе,
Айтты экен кантип — Ак Бермет,
Айлында сага тиём — деп,
Каалаймын, Бөкөй, сүйөм — деп.
Калын айдап, той жүктөп,
Кашында турса курдашы,
Кара басып калбаса —
Кантип Бермет айтты экен
Картаңына тиём — деп?
Жалгызга жок мият * деп,
Жадымда менин жок эле
Бөкөй, ушундай ишти кылат — деп,
Али да болсо коюңуз,
Эл укса мунуң уят кеп.

Атасы бөлөк киши эмес,
Алсаң тартып зайыбын,
Айласы жок жалгыздын
Агаңдан калган чырак — деп.
Дүнүйөнүн жалганы,
Түгөнгөн экен дүйнөнүн,
Мендейге берчү балдары,
Колумда баккан Коңурбай,
Түбү башым кандады.
Өлгөнүмө кайгырбайм
Өчтүң шамым, жанбайсың,
Өзүмдөн туяк калбады.
Коңурбай барып келди де,
Уурдап келген топчуну
Белегиң деп берди де,
Кагылайын тууган эл,
Каргадай болгон жетимге.
Кайгырчу болсоң, турган эл!
Жетим, сенин жөнүң талашып,
Жеңең Акча өлдү де.
Жалгызга айткын ушуну,
Жакынга бузук иш салган,
Жамаке менен Коңурбай
Эки арамдын бузугу.
Каргадай болгон жетимге,
Кагылайын турган эл,
Айта көргүн ушуну!
Күчүнө толуп чоң болсо,
Жамаке менен Коңурбай
Экөөн кармап алсын де,
Акча энеме тийсин — деп,
Кабат мууздап салсын де.
Баламдай көргөн Саринжи
Жеңесинин намызын
Ушулардан алсын де!
Айтып болдум барымды,
Ак эмес, жалган сөз айтып,
Төгөр болдуң канымды.
Кудай берсин жазасын,
Көпсүнүшүп кор кылган
Силердей бузук залымди.
Алалын таппай өлтүрттүң,
Алган эрим сой десе,
Алдымда турган бала жок,
Айтамын кимге зарымды.
Алган жарың мен элем,
Ал эми, Бөкөй, кайыр — кош
Атаңа аш бер жанымды!»
Акчанын угуп сөзүнө

Ачуусу келип Бөкөй кан —
Айтты бир аз өзүнө:
— Кийүүңө сенин жарашпайт
Кызыл кымкап-шайымды.
Көп кайнатып түгөттүң,
Кызыл каптал чайымды,
Уктуңбу Акча, жайымды?
Чай кайнатып, ичерге
Айылда жатсам жактырган
Алайын деп турамын
Ак Бермет сулуу айымды.
Көп кайнатып кор кылба,
Кара каптал чайымды.
Кием деп Акча ойлонбо,
Менин карала кымкап — шайымды,
Билдиңби, Акча, жайымды?
Калкымда жатсам каалаган
Камынып жатам алмакка
Карача кандын Бермети
Каалаган сулуу айымды.
Ак Берметке ылайык
Акча, кийген жибегин,
Ачууланып кеп айттың,
Муздады сенден жүрөгүм,
Калды, шордуу, ашыкпа,
Казылган көргө кирериң.
Кантип «кой» деп айтамын,
Каалаган кыздын тилегин?
Күндөштүк кылып кеп айттын,
Күнүлүк кылдың, билемин.
Күндөй сулуу Берметке
Күйдүбү сенин жүрөгүң?
Артыңда перзент калган жок,
Аялдан туубас сен болдуң,
Ойлочу кантип жүрөмүн?
Кылычың алып камдангын!
Кызыталак, Коңурбай,
Али башын кеспейсиң,
Тилин тартпай сүйлөгөн
Кашымда Акча бүлөнүн!
Кан Бөкөй башын ал десе
Коңурбай токтоп турабы?
Кылычын кындан суурду,
Акчаны көздөп умтулду,
Арманда өлдү байкуш — деп,
Аял-эркек жардашып,
Карап турган калың эл
Катуу буга күйүндү.
Кылычы колдо жалаңдап,

Коңурбай жакын келгенде
Анык өлгөн экем — деп,
Акча жандан түңүлдү.
Оо, дүйнө, деп чыңырып,
Баласыз күн ушу — деп,
Байкуштун чыккан добушу
Талай жерге угулуп.
Түк оңбогон, Коңурбай,
Баладай бактым өзүңдү,
Сен өлтүрдүң өзүмдү —
Деп, эки ооз сөз сүйлөп,
Чыңырып Акча жыгылды.
Акчанын башы кесилди,
Ак Берметти алам — деп,
Акылсыз Бөкөй эсирди.
Жалган сөздү чын кылып,
Аялын актан өлтүртүп,
Жамаке менен Коңурбай
Бөкөйгө кылды кесирди.
Айрылды Бөкөй жарынан,
Төргө төшөк салар жок,
Төрөм деп басып барар жок,
Убакты чайын кайнатып,
Тамак берчү адам жок.
Ушул иш кыйын баарыдан,
Кадыркечин өлтүрүп,
Качан Берметти алганча
Калды Бөкөй каңгырап,
Кандай жан оокат берет? — деп,
Кан башы менен жалдырап.
Жамакени чакырып,
Ак Бермет качан келет? — деп,
Аңсап жаткан ошо кыз,
Мени качан көрөт? — деп.
Эртерек ылдам чапчаңдап,
Батырак болмок керек — деп,
Жамаке анда кеп айтат:
— Ак Бермет мага сөз айткан,
Анык Бермет өзү айткан:
Белегимди бер деген,
Калмактын каны Гүлдүргө,
Кан Бөкөйүң сүйлөшүп,
Кырк солдат сурап алперсе
Экөөң баштап ээрчитип,
Ак кыянын алдында
Астыртан тозуп кел деген.
Атам болбой жатыры,
Айныба, балам, мындан — деп,
Айтканына макул — деп.

Алтымыш төөгө жүк жүктөп,
Алыстан келген жетимди
Алдап-соолап алпарам,
Ак кыяга мен деген.
Ыйлаган болуп каламын,
Жанымдагы жолдошум,
Жабылып уруп келтектеп,
Жалгызды байлап бер — деген.
Анык көөнүм Бөкөйдө,
Мени ошол Ак кыядан бөл — деген.
Акылын тапсаң экөөңөр
Мен Бөкөйгө тең деген.
Жамаке анда дагы айтат:
— Калкымда Бөкөй бегибиз,
Катының Акча өлгөнгө
Кайгырбасын көөнүңүз.
Алперебиз аз күндө
Ак Бермет сиздин теңиңиз.
Азыр менин колума
Калмактын каны Гүлдүргө,
Кагаз жазып бериңиз.
Гүлдүр канга барайын,
Кырк солдат сурап алып бер,
Кыз Берметтин сөзү ушул,
Эртерек чапчаң барайын.
Чакырды Бөкөй, кат жаз — деп
Өзүнүн катчы молдосун,
Чапчаңдатып бат жаз — деп.
Элге тынчтык бербеген
Элден бузук чыкты де.
Күнү-түнү тынчитпай,
Жүдөттү жаман журтту де.
Жакын иним болсо да,
Уят кылып куртту де.
Жамаке менен Коңурга
Кошуп берсин кырк солдат,
Гүлдүр кан сындуу мыкты де.
Уштатып * берем баланы,
Улук падыша — Гүлдүр кан,
Баланы айдап барганда,
Токтотпой ассын даргага.
Зыяны тийди ушунун
Бул жерде элдин баарына.
Ушуну айтып дайындап,
Кат жаздырды Бөкөйүң,
Гүлдүр деген канына.
Кагазды алып колуна,
Жамаке чаба жөнөдү,
Коңурду кошуп жанына.

Таң агарып атканда,
Тараза жылдыз батканда
Элдин баары кыбырап,
Төшөктөн туруп жатканда
Боз куурай башы шуудурап,
Боз торгой тынбай чүлдүрап,
Ак Бермет менен Саринжи
Төшөктөн түрдү зыңгырап.
Ойгонуп турган Ак Бермет
Оң далысын сыйпаса
Алтын айдар чоктук жок,
Алда кандай болду деп,
Ичине түштү кайгы-от.
Түймөмдү ким алды? — деп,
Түндө уйкуда жатканда
Ким алып кетип калды? — деп,
Жанындагы Саринжи —
Жамгырдын жалгыз чырагы
Айтайын деп теңине,
Ак Бермет ойлоп турабы...
Саринжини токто — деп,
— Алтын айдар чоктугум,
Ким алды? — деп сурады,
Алынды түндө чоктугум.
Арка жакы чачымдан
Алты түймө гавхардан *
Айтамын кимге жоктугуң.
Уктаган түнкү түн алды, —
Бирок уурдап муну ким алды?
Кыркып алып кеткен бейм,
Аңдып бизди байлаган
Сурачы жалгыз бар бекен?
Жок болсо алып кетти го,
Кечеги тууганым деген кайнагам;
Кайнага мында жок болсо,
Түймөнү кыркып алды го,
Түнү-күнү чапкылап,
Айлыңызга барды го.
Алып барган түймөлөр
Абдан жаңжал салды го.
Кайнага жөн алган жок,
Көңүлүн башка бөлдү го.
Алып барып түймөнү
Бир кишиге берди го.
Түймө алган киши тынч жатпайт.
Душман болот түбүндө.
Жалгыз, өз башыңа келди го.
Алдырган түймө-чоктугун
Ак Берметтин сөзүндө

Коңурбайдан көрдү го.
Ак Бермет айтып бүткөнү.
Алды деп ошол акеңиз,
Уурулуктун этегин
Саринжиге жүктөдү.
Саринжи анда мындай дейт:
— Ак Бермет, бир аз сүйлөдүң,
Акең эле Коңурбай
Келгенде пейлиң сүйбөдүң.
Уялып кеткен немени
Ууру нагыз ушу — деп,
Жоготуп өзүн түймөнү,
Кайнагаңды ууру — деп,
Кадырын Бермет билбедиң.
Ичи күчүп жаталбай,
Түймөңдү түндө алгандыр,
Аралашып жашыңдан
Айылдаш ойноп жүргөнүң.
Тууганың акең алды — деп,
Туура эмес, сенин бул кебиң.
Коңурбай менин тууганым,
Уурдап алган ошо — деп,
Уурулукка булгадың.
Кечеги сенин сөзүңөн
Кетип калды таарынып,
Ак Бермет мындай кылбагын.
Сыртыңдан кумар, зарлаган,
Зыркырап түндө жаталбай,
Түймөнү кыркып алгандыр,
Сырдашып өскөн урганың.
Саринжи түк кейибейт,
Жоголгон чоктук жөнүнөн.
Алган жок жалгыз мойнуна,
«Айлыңда бирөө алды» — деп,
Кайта жалгыз Берметтин
Өзүнө жүктөп койду да.
Эшикке чыкты бул экөө
Айтып бүтүп буралып.
Анда Бермет жалгызга
Бир сөз айтты чыңалып:
— Агаңыз жөн кеткен жок,
Бир сөз айтам көнсөңүз,
Айткын деп жооп берсеңиз.
Атадан жалгыз экенсиң,
Айлыңа кантип кетесиң?
Душманың абдан көп экен,
Тууганың эң аз экен,
Жакын тууган дегениң
Жатып атар кас экен,

Аңдыганы шолордун
Асылым, сиздей жаш экен.
Алып барган түймөнү
Агаңыз Бөкөй албасын,
Арачы түшөр тууган жок,
Кастык ойлоп өзүңө
Алган жарың Берметтен
Ажыратып салбасын.
Ортобузду бөлбөсүн,
Түймө алпарган Коңурбай
Бермет берди муну — деп,
Кан Бөкөйгө бербесин.
Кайнатаңдын шаарында
Калкыңа барбай туруңуз,
Барсаң тууган — баары жоо
Башыңыз капа көрбөсүн.
Картайып кеткен энеңди
Алдыралык бу жерге,
Жатындаш тууган жок экен,
Жалгызым, сага күйөргө.
Кайнатаң берет тактысын
Кандай дейсиң, жалгызым,
Капасы жок кайыңда
Ойноп-күлүп жүрөргө!
Тууганым деген Бөкөйүң
Душман болсо жолуңдан,
Тууганың жок болушар,
Жалгыз, эчтеме келбейт колуңдан.
Кайнатаң берсе тагын мин,
Каалаган нагыз тилеги —
Кадыркеч Бермет жарыңдын,
Калкына барсаң болбостон,
Кайгысы күндө көбөйөр
Каргадай жалгыз жаныңдын».
Анда жалгыз мындай дейт:
— Ак Бермет, анык кеп эмес,
Сени мен алып кетем деп келгем.
Мени, алып калсаң жөн эмес.
Айтканыңа көнүүчү,
Албай жатып тизгинин
Аялына берүүчү
Акылсыз эркек мен эмес.
Кайнатамдын шаарында
Кантип карап жүрөмүн?
Кабыл эмес, Ак Бермет,
Ушу кылган тилегиң.
Кан Бөкөйдөн качтым — деп,
Кубатым жетпей шаштым — деп,

Кулунчак жалгыз жашмын — деп,
 Уруусу башка бөлөк эл,
 Уялбай кантип жүрөмүн?
 Башка падыша болгончо
 Барып ошол Бөкөйдүн
 Бадасын жайып, мал багып,
 Үйрөтүп торпок минемин.
 Бу, кайнатамдын калаасы,
 Ар бир түркүн сөз айтып,
 Берметтин алдаганын карачы!
 Башкасы душман болсо да,
 Кан болуп калкын сураган
 Кашында жетим жалгыздын,
 Кан Бөкөй болот агасы.
 Аялга берип бийлигин,
 Алтын так минип турганча
 Айылга болом бадачы.
 Ажалы жеткен киши өлөт,
 Жалгызмын деп чочубайт,
 Жамгырчынын баласы,
 Тууганда жалгыз мен⁶ экем,
 Жалгызга душман көп экен.
 Калгын мында дегенче —
 Камынсын атаң, кабар айт,
 Кайгырып ыйлап жаткандыр,
 Качан келет балам — деп,
 Картайган Каныш энекем.
 Атаңа айт, Бермет, кабарды,
 Топуратып, той союп,
 Жыйнасын шаар калаанды.
 Жөнөткүн деп, — кебиң айт —
 Саринжи, Бермет балаңды.
 Кашында жолдош киши жок,
 Кайгырып энем бир үйдө
 Башына түштү караңгы —
 Деп, ошентип, Саринжи
 Турбаймын — деди — калааңа.
 Өзүң билгин, жалгыз, деп,
 Айтты Бермет ошондо:
 — Айлансын жаным — садага,
 Калгын — деп, сага кеп айттым,
 Жалгыздыгың жөнүнөн,
 Капаланба, Саринжи,
 Берметтин айткан кебинен.
 Атама кабар салайын,
 Аттанып эрте кетелик,
 Кайнатаңдын элинен.

⁶ Мене.

Ак Бермет анда ойлонуп,
Атасына айтты кабарды —
— Кечиктирбей жөнөтсүн
«Чыккан кыз чийден тышкары»,
Акыры бөлөк болгон соң
Саринжи, Бермет балаңды.
Кайтарсын — дейт, күйөөңүз,
Калгын — деп, канча кеп айтсам,
Жактырган жок жүрөгү.
Арасы бөлөк болгон соң
Асылган менен турабы?
Кабарын укту кызынан,
Карача кандын кулагы.
Кайтам — деп жатат, деген соң —
— Берметтен башка балам жок,
Атасы келип жалгызга
А да: «Кал» — деп сурады.
Ыктыяр эмес, Саринжи,
Түбү мында калууга,
Калалбаймын бу жерде
Кайната, мага зарылба.
Албады тилим балам — деп,
Ан үчүн бизге таарынба.
Алтымышта апабыз
Ак үйдө жалгыз отурат,
Адам жок башка жанында.
«Келиним качан келет?» — деп.
Кейип энем кайгырып,
Кемпирдин күнү не болсун,
Жалгызынан айрылып.
Барып-келип туралы —
Акылман жалгыз жетимдин,
Атасына айткан жообу.
Калбасына көз жетип,
Жөнөтмөк болуп буларды,
Калаага кабар салды эми,
Калкын жыйнап алды эми.
Тор бээ кармап сойдуруп,
Тууган жыйып той кылып,
Кыйык байлап аттырып,
Кызыл манат үй сайып.
Суутуп күлүк чаптырып,
Эңишке балбан чыгарып,
Эки апта * берди кызык той.
Элдин баары кубанып,
Отуз күнү ойнотуп,
Кырк нөкөрдүн баштыгы,
Кыйбат Бермет сулууну
Кырк күнү күлпөт тойлотуп,

Алты бакан күрдүрүп,
Алыскы менен жакынга
Ак Берметти берет — деп,
Ашырып тоюн дүң кылып,
Эл ичинде усталар
Эсеп менен жыйдырып,
Жалгызыма жарак — деп,
Ак албарс кылыч кылдырып,
Жүз ачкычты салдырып;
Алтын жагдан * түрдөтүп,
Көрүүгө кооз болсун — деп,
Көк шалы оюп салдырып,
Арткан септин көлүгүн,
Алтымыштай нар кылып,
Кереге кабы келишкен;
Келген элдин баарысы
Карача кандын Бермети,
Калды жакын жөнөйт — деп,
Салтанатын көрүшкөн.
Алтымыш төөгө сеп жүктөп,
Асемдеп септи көп жүктөп,
Ак Берметтин өзүнө
Тегереги кундуздан
Күмүштөн купа орнотуп,
Сүрөтүн алган жылдыздан,
Ашырдым — деп Карача
Атагы бир эл кыргыздан,
Жетимиш төөгө сеп жүктөп,
Жээрде кашка жоргону
Асем менен токутуп,
Жеңелери жетелеп,
Ак Берметтин аты ошол.
Жабдык салып тердиктеп,
Жабдыгы күмүш жаркылдап,
Ак Берметтей сулуунун
Алтындай жүзү жаркылдап,
Жеңе-желпи, курдашы
Кош айтышып келишип,
Колтукташып кучактап,
Жеңелери көрүшүп,
Карача кан кандыгын
Калың элге билгизип,
Жээрде кашка жоргону
Жеңелери Берметке
Алып келип мингизип,
Калаадан чыкты чуулдап,
Бир далай жерге бөлүнбөй
Аял-эркек аралаш,
Аман бол! — деп, дуулдап,

Кундуз бөрк кийген Берметтин
Элечек ороп башына,
Саринжи келет бастырып,
Берметтин жакын кашына.
Көргөндүн баары кайгырат,
Жетиле элек жалгыздын
Балдыркан өмүр — жашына.
Карача кан атасы,
Кайгырып ыйлап энеси
Калың эл калды бөлүнүп,
Арткан септи жетелеп,
Аман бол — деп, калыкка,
Ак Бермет менен Саринжи
Ажырап жолго жөнөдү,
Оңдоп келет беш жолдош,
Оогон жүктүн талганын,
Бир-бирине тиркешип,
Сеп жүктөгөн нарларын.
Каалгып уктап Саринжи
Ак Берметке сүйөнүп,
Уктап келе жатат да
Уйкунун калган зардабын.
Арага нече конушуп,
Атан төөлөр чоюлуп.
Аттан аккан кара тер
Тамчылап жерге куюлуп.
Бир күндөрү болгондо
Ак кыянын белине
Ак Берметтин үлпүнчөк
Кайрылып кетти желп этип,
Агарган шамал желине.
Эки жагын караса,
Алдындагы тегизден,
Адамдар көзгө көрүндү,
Ак Бермет көрүп ошону
Көңүлү канча бөлүндү.
Чочуп кетти Берметиң,
Көрүп элдин түрүнө,
Эмне жүргөн адам — деп,
Зыян кылчу немеби? —
Алтоосунун бирине.
Катуу ойготсом, жалгызым,
Каарланып коер деп,
Тийбейин деп жинине.
Ак Бермет анда чыдабай,
Акырын түртүп, кол салып,
Ойготту Бермет жалгызды:
— Укчу менин сөзүмдү,
Уйкудан аччы көзүңдү.

Урматын карап, элди көр,
Түрү башка көрүнөт,
Кылбасын бизге кесирди.
Арстаным, укчу сөзүмдү,
Аччы уйкудан көзүңдү,
Алдыңда элди карачы,
Кылбасын бизге кесирди.
Чочудум түрүн көргөндө,
Алар көптүр, биз азбыз,
Айталаада келтектеп,
Кылбасын бизди шерменде.
Алтын айдар, чок белбоо,
Асылым жалгыз, уйкуңду ач,
Аз күнү болду кошүлдүк,
Сагынып жүргөн эки жаш.
Алдыңдагы эл жоо болсо,
Асылган душман шол болсо,
Кайнатаңын шаарына
Кайра тартып, эрте кач,
Күмүш айдар, чок белбоо
Күлүстөн жалгыз бегиме,
Күйдү ичим чок болуп,
Карайган элдин көбүнө.
Касташкан душман шол болсо,
Каршыңдан тозгон жоо болсо,
Кайра тартып эрте кач,
Жалгызым, кайнатаңдын элине.
Айланайын, беш жолдош!
Аманат жанга эш жолдош,
Жалгызды коштоп алгыла,
Эл көрдүм түрү бузуктай
Эртерек качып баргыла.
Алды-кийнин тоздурбай
Жалгызды, аман алып калгыла.
Угуп сөздүн жөнүнө
Умачтай көзүн ачты го,
Уйкусун чайттай ачты го,
Уйкудан жалгыз ойгонуп,
Кайраттанып оңдонуп,
Качырып калчу жолборстой,
Канетсин байкуш комдонуп:
— Ак Бермет, аның кеп эмес,
Алар алдыңдан тозгон эл эмес.
Каршыңдан тозгон эл болсо,
Кармар жоосу мен болсом,
Кантесиң, Бермет, сүйлөбө, —
Качканым менин эп эмес.
Кашынан каршы эл көрсө

Качар киши мен эмес.
Алдындагы көк жорго
Кайра тартып какты эми,
Айланайын, беш жолдош!
Саринжи жалгыз чапты эми.
Жанымдагы беш жолдош
Жанга карал эш жолдош,
— Ак жагданды жүктөгөн
Алмач өркөч сары атан,
Чуудасынан алгыла,
Бат чөгөрө салгыла.
Жүз кулптуу сандык ичинде
Албарсым колго бергиле,
Каргадай жетим жалгыздын
Кайратын силер көргүлө.
Касташкан жоодон мен өлсөм,
Ак кыянын белине,
Кара жолдун ченине,
Аппак жууп, кепиндеп,
Ардактап мени көмгүлө.
Жасаган салса көрөйүн,
Жалгыз экем атадан
Жанымда жок мерейим,
Жаздым⁷ болсом бул жоодон,
Жаздыгымды ала өлөйүн.
Жатындаш тууган болбосо
Жалгыздыкка не дейин?
Беш жолдош чапты туш-туштан,
Алмач өркөч сары атан,
Бат чөгөрө салышып,
Арканды кыркып жиберип,
Ак жагданды алышып,
Бир-бир кулпту колго алып,
Ачыша кетти жарышып,
Алтымышын ачканда
Кырктай кулпу калганда
Кыз алган жардан бөлүнүп,
Кыйноону тартса жашчылык,
Кыйын күйүт арман да.
Ортого алып жатканын,
Жамаке, Коңур көрдү дейт,
Жайында жаткан солдатка
Тездеп кабар берди дейт.
Ак Бермет менен Саринжи
Ак кыяга келди — деп,
Алыстан бизди көрдү — деп,
Ачып жатат бирдеме,

⁷ Жазым.

Жазаны колго берди — деп.
Кыйын болчу жубарымбек,
Бир баладан кырылып,
Ак Берметти алалбай,
Ажыратып бөлө албай
Бөкөйдү кантип көрөбүз?
Камындырбай карма — деп,
Жалгыздын жазасын колго беребиз.
Урматтуу Бермет сулууну,
Ушул жерден көрөбүз;
Жан алуучу желдеттер,
Тил билбеген калмактар
Коңурбайдан кеп угуп,
Козголушту солдаттар.
Атка минди тамамы *,
Адыраңдап чапкылап,
Аңгыча барып калганы,
Жыйырма кулпу калганда,
Жылас келген солдаттар
Туш-тушунан камады.
«Карма, карма, карма!» — деп,
Карсылдап мылтык атышып,
Кармай турган болушту
Каргадай жетим баланы.
Ак кыяга камалап,
Камчы менен сабалап,
Мылтык менен ургулап,
Этекте тартып жулгулап,
Колуна тийбей жарагы,
Ак кыяда келтектеп,
Алды кармап баланы.
Беш жолдошун карматып,
Ээринин үстүнө
Чалкасынан жаткызып,
Чакчайтып бекем танганы.
Саринжи жалгыз жетимдин
Эки колун бекемдеп,
Аркасына таңды эми,
Бутуна кишен салды эми.
Мусапыр кылып жалгызды
Минтип байлап алды эми,
Алганынан ажырап,
Азаптуу Бермет калды эми.
Башындагы элечек
Көтөрүп жерге урду эми,
Жибек жоолук үлпүнчөк,
Башын бекем бууду эми.
Аттан түшө жүгүрүп,
Алганы Бермет байкуштун,

Асылым — деп чыңырып,
Барып жалгыз бегинин
Башын сүйөп турду эми.
— Күлжачар тайдан ат кылды,
Курбумду жаңы көргөндө
Куу экен — акем жат кылды.
Текечер тайдан ат кылды,
Теңтушум жаңы көргөндө
Тээксиз душман жат кылды.
Биздин үйдө жатканда,
Мактаган агаң ушубу?
Айтканыңча бар экен,
Өзү «адилет» жан экен,
Адисинен ашты — деп,
Инисине адеп берип жатабы?
Ак кыянын белинде,
Ачсаңчы, жалгыз көзүңдү,
Биз кимден көрдүк капаны?
Алганым, алты ай болбостон,
Атакемдин айлына
Аралаш бир күн конбостон,
Айрылдым сендей бегимден.
Бир күн да болсо энекем
Көрбөдү кызмат келинден,
Уруусу кыргыз укканда,
Ушул биздей бар бекен,
Жалгызым, ай талаада бөлүнгөн?
Жаным секет — курманың
Айтсам тилдеп урушкан,
Апкелди го солдатты
Акем деген тууганың.
Айтпадым беле мен сага,
Түнүндө кыркып уурдаган,
Түймөнү шондой кыларын,
Түшүнүп туруп болбодуң,
Кантейин жалгыз — чырагым!
Арачалар тууган жок,
Ак кыянын белинде
Ажырап ыйлап турамын.
Акылыңдан тандырды,
Колу-бутуң таңылуу,
Козголо албас шал кылды.
Айласын кандай кыламын?
Арткан себим жетелеп,
Аралап барып көрбөдүм,
Атаңдан калган ордону.
Акем деген Коңурбай,
Ачып көзүң, карачы,
Жалгызым, алды минип жоргоңду.

Акылды кайдан табамын,
Айланайын, кайната,
Артыңда ботоң кор болду,
Катарлап себим жетелеп,
Калдым көрбөй ордоңду.
Кагылайын, атаке,
Карактарың кор болду,
Боз тектириң тоо болду,
Болушарга киши жок
Босогоңдон жоо болду.
Эч болбосо жалгызым,
Энекемин жанында
Ажыратып бөлсөчү.
Айланайын, кайнатам,
Жалгызынын курдашын
Алып берип өлсөчү.
Жетимиш ат айдатып,
Жекеңдей пакта байлатып,
Карачанын төшүнө
Жергелеп жылкы жайнатып,
Куда болуп барсаңчы.
Өлбөй кайната, кантейин,
Келиниң алып келсеңчи,
Керегеден шыкаалап,
Атакем, жүзүң көрсөмчү.
Анан кийин өлсөңчү!
Алтымыш ат айдатып,
Аяктай кебез байлатып,
Бээ союп, той берип,
Кереге тартып, үй тигип,
Керилтип жүктү жыйбадым,
Келгендерге жүгүнүп,
Ийилип кызмат кылбадым.
Эки челек суу алып,
Энемден бата, дуба алып,
Эртели-кеч жүгүрүп,
Алдына барып түрбадым.
Айланайын, жалгызым,
Абалдан сага жоо экен
Алдыңдан тосту тууганың!
Башын өйдө көтөрүп,
Анда жалгыз кеп айтат:
— Кочуучум толбойт акчага,
Кой сен — Бермет какшаба.
Уучум толбойт акчага,
Урматым, Бермет, какшаба.
Жал-күйругу бир тутам,
Жароокер кандан жүгүрсүн?
Жан күйөрү болбосо,

Жалгызыңа ким күйсүн?
Жаныңды бекер кыйнаба,
Бермет, жалынганың — ким билсин.
Түп күйругу бир тутам,
Тулпарлар кайдан жүгүрсүн?
Бир тууганы болбосо,
Бул жалгызга ким күйсүн?
Тулданып жаның кыйнаба,
Бермет, туйлаганың — ким билсин?
Жаратпай калсын жалгызды,
Жасабай калсын байкушту.
Туубай калсын энекем,
Туугансыз жалгыз — мен экем.
Атадан жалгыз болгон соң,
Арманын айтса көп экен.
Бөкөй төртөө, — мен жалгыз,
Куруп калган мен байкуш,
Экөөнү өктөм дейт экен,
Үчөөнү үлкөн дейт экен,
Төртөөнү төрө дейт экен,
Бешөөнү бекзат * дейт экен.
Душман төртөө, мен жалгыз,
Ачуусу келсе жалгызды
Каргадай басып жейт экен.
Жаздым болсо жалгызың,
Жалгыз дөбө бейит экен.
Кармалды башым кыстоого,
Кайгырып жүрөк муздоодо.
Каралай турган Бөкөйүң,
Катыным тартып алмакка
Каршымдан солдат чыгарды,
Калдың, ата, келбейсиң,
Кара топурак — сыздоодо.
Жалгызмын жаным кармоодо,
Жан жолдошум Ак Бермет
Жанымда жалгыз зарлоодо.
Жакын деген Бөкөйүң
Жалгыздын зайбын алмакка
Жабылтып солдат чыгарды.
Жардам берер атакем,
Жатасың топурак — чаңдоодо!
Арманын айтып Саринжи,
Ак Берметке сайрады.
Кантсин Бермет чыңырып,
Көккө үнү угулуп,
Саринжинин үстүнө
Кулачтап барып жыгылып,
Айрылдым, жалгыз, сенден — деп,
Адырлуу кыя-белден — деп,

— Туткунга түштү бир башың,
Тууганыңдын жогунан,
Ажыратар алым жок,
Кармаган калмак колунан,
Калганда көрдүм эмине?
Кагылайын, жалгызым,
Калбаймын, кетем соңунан.
Айбан солдат түрсүнбү?
Ар кимиси бир муштап,
Жалгызды басып тебелеп,
Бүтүндө кишен салынуу,
Бош болсо качып кетер — деп,
Муну койгон го тушап — өрөлөп.
Адам шашса кыйкырат
Ата менен энелеп,
Кор кылды жалгыз карыпты,
Көрбөдүм — деп, Ак Бермет
Ойноп-күлүп он күнчө
Жалгыз менен жарыкты.
Башыма түштү караңгы,
Бар бекен колдон бошотор,
Байланган жалгыз адамды.
Ак кыянын белинен
Айланайын, атаке,
Ажыратты Берметтен
Азаптуу солдат балаңды.
Актай башын каралап,
Айдай бетин жаралап,
Табактай бетке так салып,
Калды Бермет ажырап,
Арманын айтып какшанып.
Жабылып уруп келтектеп,
Жалгызды жөө айдады.
Жандап келип Берметтин
Бетине тамга салар — деп,
Бекзатынын зарпынан
Бетин тырмап алар — деп,
Жамаке менен Коңурбай
Ортого алып Берметтин
Эки колун кармады.
Кармады Бермет колунан,
Эгер Бермет бош болсо,
Кетмек эле жалгыздын
Бирге илешип соңунан.
Берметтен жалгыз бөлүндү
Көзүнөн аккан кара жаш
Этегине төгүлдү.
Жанды кыйнап өткөздүк,
Жашчылык далай өмүрдү,

«Кайыр-кош!» — деп, кыйкырып,
Кайта көрөр бекемин,
Жалгызым, сенин өңүңдү?
Беш жолдош менен алтоосун
Кара жолго салышты,
Калаадан келген солдаттар
Карс дедире келтектеп,
Малдай айдап алышты.
Каргадай жетим куу түмшүк,
Кантип алат намысты?
Ортого алып жетелеп,
Бөкөйдүн ак сарай — деген тамына
Жамаке менен Коңурбай
Берметти алып барышты.
Артына колун бек таңып,
Жаңжалды Бермет салар — деп,
Азыр барса бул Бермет
Жаман айтып сөз менен
Жандын баарын чыгар деп.
Урматтуу Бөкөй улукка
Уят кылып салар деп.
Жалгызынан түңүлсө,
Акыры сөзгө көнөт деп,
Ак сарай тамга Берметти
Камап койду бөлөктөп.
Кармады деген сөздү угуп,
Жалгыздын карып калган энеси
«Ак кыянын белинен
Ак Бермет менен Саринжи
Ажыратып бөлдү» — дейт.
«Билдиңерби муну» — деп,
Ар кимге барды бөжөктөп,
Кабарын угуп жалгыздын,
Аралашкан тууганы
Кара жолдун боюна
Катар тартып туралы.
Кармалыптыр деп уктук,
Жамгырдын жалгыз чырагы.
Аял-эркек калбастан,
Жүргүлө көрүп калалы.
Жалгыздын иши курусун
Жабылган төрт дөбөттөр
Жайлаган экен баланы.
Ажыратар алы жок,
Кара жолдун кашына
Үркөрдөй болуп жыйылып,
Энеси байкуш алы жок,
«Кулунум» — деп чыңырып,
Далайга үнү угулуп,

Куу көчөнүн башында
Кулачтап жерге жыгылып,
Жанына келген киши жок,
Кемпир өлүп калса да,
Жан адамдын иши жок,
Башын сүйөр бала жок,
Бала үчүн түштү кайгы-чок.
Азыраак эли чуулдап,
Алдынан тозуп карады.
Ар кимиси бирден чаап,
Айдап келе жатканы,
Армандуу жетим баланы.
«Жалгыздын иши курсун — деп,
Жамгырдын көзү бар болсо,
Бөкөй кантип урсун — деп,
Жанына жакын келди эле,
Жабылып ыйлап жүгүрдү.
Эч болбосо жалгыздын
Бетинен өөп калалы,
Өзүнө жакын кан Бөкөй
Өксүткөн экен баланы.
Уялбай эле Берметти
Ушул Бөкөй алабы?
Ак Берметти алса да
Айдатпай эле койбойбу,
Агасынын артында
Каргадай жалгыз баланы?
Чуулдап ыйлайт тууганы,
Атасы менен бирге өскөн
Акылдуу дос — Курманы.
Өлтүрөт Бөкөй көрсө — деп,
Жамгырдын ак ордосун аңтарып,
Аракет кылып бир ишке
Жүргөн экен бул дагы.
Кармаптыр — деп, бул уккан,
Жамгырчынын баласын,
Сандыктын баарын аңтарып,
Издеп жүрөт, бу Курман,
Калмактын каны Гүлдүргө
Кан Жамгырчы дос болуп,
Ошонун кол койдурган кагазын.
Анда жалгыз солдатка
Ушул жерлик элмин — деп,
Кармап берген Бөкөйдүн
Калктагы бузук менмин — деп.
Солдат да болсоң бир азга
Аз уруксат бергин — деп.
Бир саатка суранып:
— Оңду көрсө, жүз таят,

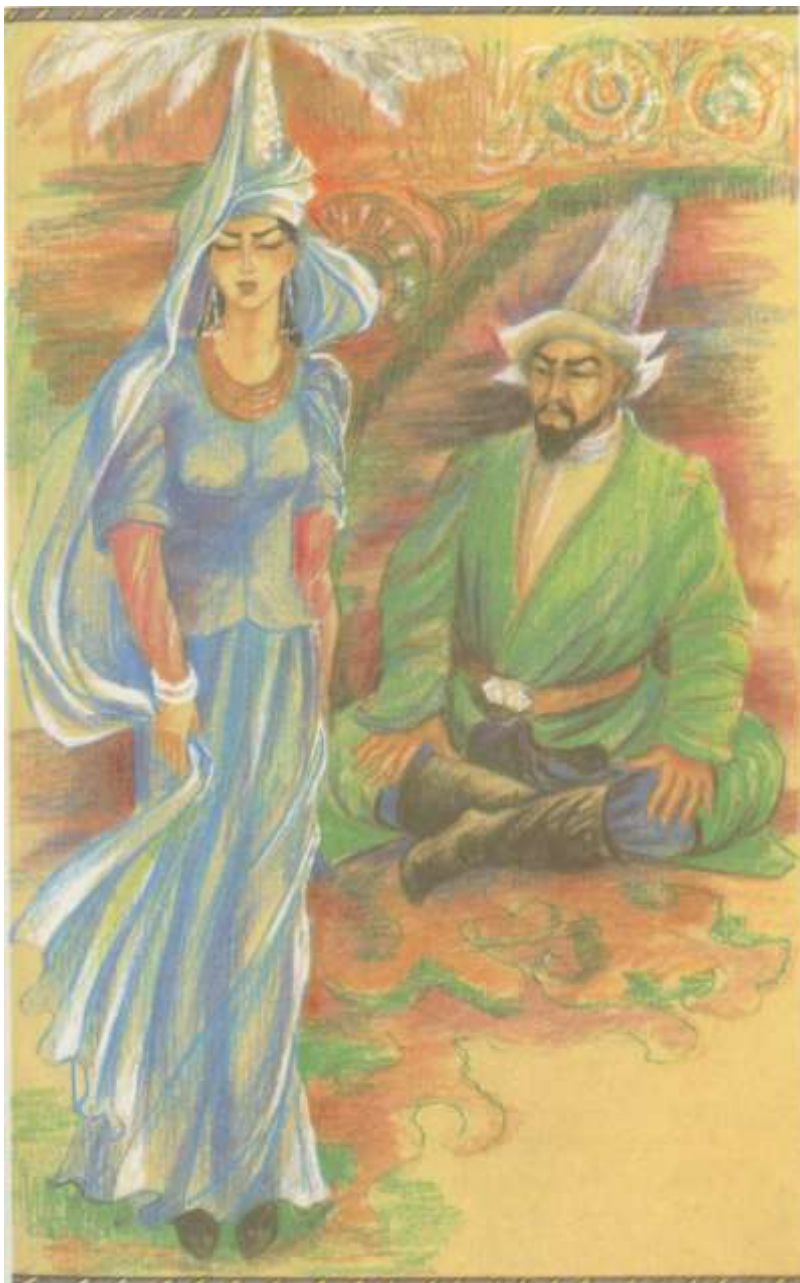
Бөкөйдүн жүзүн көрөйүн,
Карыган энем бар эле,
Кайыр кош айтып келейин.
Алып кал — деп сүрайын,
Алып калса солдаттан
Жашы жеткен апамы
Колум менен көмөйүн,
Агабыз эле Бөкөйгө
Арзымды айтып көрөйүн.
Таңылган колу чечилбей
Бир саат жооп беришти,
Артынан ээрчип жалгыздын
Алты солдат келишти.
Кара жол менен чыңырып,
Саатым бүтсө айдайт — деп,
Каргадай жалгыз жүгүрүп,
Кара жолдун боюнда
Камалган Бермет бир тамда.
Кайгырган үнү жалгыздын
Берметке калды билинип,
Менин жалгызымдын үнү — деп,
Калмактар кармап алды эле,
Бу жакта кантип жүрөт — деп,
Жалындап жаны өрттөнүп,
Бермет күйүп кетти — дейт.
Каалгасы теректен,
Карс дедире тепти — дейт.
Каалга калды жарылып,
Анын да колу бош эмес,
Артында жүрөт таңылып.
Жара тээп эшикти
Жалгызым, токтой тургун — деп,
Ак Бермет келе жатканы
Аркасында чаңырып,
Эзилишкен эки асыл
Бир-бирине табылып.
Кармашар колу бош эмес,
Ийиндери талышып,
Кошулушуп алышып,
Кан Бөкөйдүн кашына
Барды булар жарышып.
Барса Бөкөй отурат,
Алтындан кылган тагында,
Кашына келип караса:
— Ажыраттык деди эле,
Дагы эле Ак Бермет — жүрөт жанында.
Ант урган Бөкөй көөнү жок,
Жалгызды ажыратып калууга.
Эн мурун жалгыз кеп айтат:

— Эсенби, аке, деп айтат.
Арман жок, көрдүм бетиңди,
Айыптар кылган ишим жок,
Алдымдан солдат чыгарып,
Айдатып жүргөн душман ким?
Айланайын, уялаш,
Агаңдан калган жетимди?
Башыма кара түн болду,
Баатыр, Бөкөй, туушкан,
Мени, байлаткан киши ким болду?
Падышадан солдат алып келип,
Айдаткан киши ким болду?
Балапан көзүм чачырап,
Жайнаткан киши ким болду?
Алтындан болсун тагыңыз,
Ачылсын, Бөкөй, багыңыз,
Биздин жалгыз эле жаныбыз,
Айдады солдат бек байлап,
Арбагын сыйлап акеңдин
Ажыратып калыңыз!
Жезиттер * көнсө парага
Жергеси менен туташ бер
Жетип калар малыбыз.
Жетимиңди айдатпай
Жезиттен алып калыңыз!
Анда Бөкөй кеп айтат:
— Абалап учкан зар беле,
Адырда жаткан калың мал,
Арсыз жетим, жубарымбек!
Атаңдан калган мал беле?
Жаныңда жүргөн Ак Бермет,
Малдын жөнүн сүйлөйсүң
Сага ыраа көрчү жан беле?
Айдаткан душман кайсы? — деп,
Айтасың жетим ары жок.
Айдаткан душман анык мен
Алып калгын мени аке — деп,
Атаңдан дүйнө бар беле?
Баатыр кылат пайдасын,
Саятчы тигет чайласын.
Калжыратып сүйлөтпөй,
Убара кылып Берметти,
Өйдө-ылдыйга сүйрөтпөй,
Кайда жүрөт солдаттар,
Муну казыр айдасын!
Тийбесин билди Бөкөйдүн,
Тири жанга пайдасын.
Анда жалгыз кеп айтат:
— Көрдүм, Бөкөй, өңүңдү,

Калтырбай айтып кетейин,
Көөнүмдө арман-кебимди,
Айыбым жок айдатып,
Бөкөй, азапка салдың өмүрдү.
Алмакка пейлиң бар экен,
Ажыратып сен менден
Ак Бермет сулуу келинди.
Жалгыз эле жаныбыз,
Жакса Бермет алыңыз.
Кор кылбайын апамды,
Колум менен көмөйүн,
Калмактан алып калыңыз.
Өрдө төөң байлайын,
Көчкөндө малың айдайын,
Белен кумган колго алып,
Бет жуугучуң болоюн,
Кололуу кумган колго алып,
Кол жуугучуң болоюн.
Алып кал, Бөкөй, иници
Отуң менен кирейин,
Күлүң менен чыгайын.
Азан-заар турайын,
Ар кызматың кылайын!
Жакса Бермет алыңыз,
Келиниң Бермет экөөңөр
Жуунмакка отурсаң
Үстүңө сууну куюйын,
Куруп калсын жалгыздык,
Мындан ары мен сага
Кандайча кызмат кылайын!
Сен — төртөөсүң, мен — жалгыз
Жалдыратты кудайым,
Кааласаң Бермет берейин,
Ажыратып алсаңчы
Бөкөй, агаңдын жалгыз мерейин.
Арам өлүп калбасын,
Айланайын апамды
Аппак жууп көмөйүн.
Кайгырттың мендей жалгызды,
Бөлөк эмес, жакынсың,
Акем менен бир тууган
Агабыз Бөкөй баатырсың.
Жүрөгүм күйдү, чоң кылба,
Жүлүндөй жашты от кылба,
Артында калган бир белек —
Агаңдын наамын жок кылба.
Толкутуп жүрөк агызба,
Алып кал, Бөкөй, иници,
Берметти минтип сен алсаң

Жеттиң, аке, намыска.
Жаралбай жалгыз калсамчы,
Бөкөй, бул сөз болсо оюңда
Кайныңа бар — деп жибербей,
Башында эле өзүң барсаңчы.
Акыры мындай кылганча,
Арзыганың Берметти
Өзүң барып алсаңчы.
Атасы башка жат болсо,
Саринжи кимге зарылсың,
Айланайын, Бөкөй кан,
Аталаш тууган жанымсың.
Ажыратып албасаң,
Айдоодон алып калбасаң
Арбак урат өзүңдү,
Жакын-жатты билбеген
Ниетиң кара залимсиң.
Көрсөттүң сен заарыңды,
Ээледигиң менин шаарымды.
Экинчи нысап кылбастан
Алдыңбы Бермет жарымды?
Ажыдардай куу залим,
Сордуңбу менин канымды?
Арачалап аларга
Атамдын көзү болсочу,
Мени ай талаадан ыйлатпай,
Алып келип Берметти
Жалгыз айлына бир түн консочу.
Жан тууганы жок болсо,
Мага окшогон жетимди
Башынан жаратпай койсочу.
Эстебедигиң агаңды,
Башыңда пейлиң билгемин,
Сендей көңүлү бузук адамды.
Өлүп калсам айлам жок,
Өлбөй тирүү, соо болсом,
Аман-эсен келермин
Ак Берметтей сулууну
Алганыңды көрөрмүн.
Жалгызга дагы күн тууса,
Бөкөй, жазыңды колго берермин.
Убалы сенин мойнуңда
Арам өлсө энемдин.
Каңтарбай миндиң кара боз
Мени, кан Бөкөй алып калбайт го.
Кантесиң, Бермет, кайыр кош!
Арка чачың түйүп ал,
Мени алтымыш күнү күйүп ал,
Алтымыш күндө келбесем,

Ажалым жетип өлгөнүм,
Алдыман солдат жиберип,
Алам деп жүргөн кайнагаң
Ант урган итке тийип ал!
Желке чачың түйүп ал,
Мени жетимиш күнү күйүп ал,
Жетимиш күндө келбесем,
Жезиттер мени сойгону.
Жетимди кармап өлтүрүп,
Жегичтер канга тойгону,
Жеңесиндей асылып,
Жетпей жүрөт арс уруп,
Жетесиз Бөкөй итиңе
Ак Бермет, байкуш, тийип ал!
Кан Бөкөйгө тийгенде,
Сенин каалап көөнүң сүйгөндө
Жаңыны кийсең жаркылдап,
Эскиңди чечип бере жүр,
Эки ортосу жапжакын
Бермет, энемдин жүзүн көрө жүр.
Ачкадан өлүп калбасын,
Ак бастекке * чай демдеп,
Алып келип бере жүр.
А да сенин кайненең
Бермет, арбак үчүн көрө жүр.

Келбей калса Саринжи
Тиерсиң Бөкөй акеңе,
Кызылды кийсең кылтылдап,
Жаман киймиң бере жүр.
Жакын эле арасы,
Жалгыз эле баласы,
Жан апам жүзүн көрө жүр.
Карыган киши карды ачып,
Каруусу кетип өлбөсүн,
Кайырың болсо бере жүр,
Кантесиң, Бермет, айрылдың,
Кайненең жүзүн көрө жүр.
Деп, ошентип, Саринжи,
Арзын айтты буркурап,
Арманын айтты чыркырап.
Райым кылбайт Бөкөй кан

Ыйлап жатат курган жан.
Анда Ак Бермет минтип кеп айтат:
— Кулун-тайдай курдашым,
Аралашып баш кошкон
Акылым сүйгөн муңдашым.
Ата-энем сүйүп кошконум,
Менин акыреттик досторум.
Ажырап чыны калдымбы?
Айланайын, бостогум *.
Айттың жалгыз кебиңди,
Алып кал десең болгон жок.
Айылда жатып мактаган
Агайын-тууган элиңди,
Ажыратып өзүңдөн
Акем алмак бекен келинди.
Атышып колго түшүргөн
Абалдан жоонун мүлкүндөй.
Ак кыянын белинде
Талатып койду элине
Алтымыш төөдө себимди
Кайгыга салып отурат,
Жалгыздыктын зарпынан
Жаш балапан өмүрдү.
Менин себимди журту талады,
Арка болот деп жүрсөм
Айдатып элден жоготмок,
Жалгызым, агадан калган баланы.
Жайнаган себим талатып,
Жалдыратып көзүмдү.
Жалгызды байлап беришип,
Коңурбай менен Жамаке,
Ортого алып жетелеп,
Алып келди өзүмдү,
Колумду байлап таңышты,
Бир тамга камап салышты.
Каргадай жалгыз баланын
Катынын тартып алмагы,
Кайнага намыспы...
Койсочу чогуу себимди,
Кайнагам уксун кебимди.
Арткан себин таратпай,
Абалдан ойдо бар болсо —
Алса боло келинди.
Калганымбы ажырап,
Кан атам берген себимден,
Кагылайын, кайнага,
Кеп уккун мендей келинден.
Угар бекен сөздөрүн
Мага окшогон карыптын,

Баштан-аяк кебимди
Жалгыз, баарын айтып арыттың.
Күлдүк уруп жүгүнүп,
Уяла турган акемди,
Оо, жалгыздык курусун,
Убагы жок тааныттың.
Ажалга башың байлаба,
Айланайын, жалгызым
Анчалык боздоп сайраба.
Сен айтып койдун бир сөздү,
Алдына келген келинин
Алсын кантип кайнага?
Кайгырба, жалгыз, сайраба,
Кайгыга жаның байлаба.
Кантесиң, жалгыз, сүйлөйсүң,
Каргадай жалгыз ининин
Катынын тартып алам — деп,
Кантип айтсын кайнага?
Каалаганың чын болсо —
Калдым, аке, мен мында,
Кашыңда турган жетимди
Калыңыз бөлүп, айдаба.
Айткандын баары муң беле,
Айдатып ийип ининди
Ак Берметти алам — деп,
Аке, айтканыңыз чын беле?
Келбей жатып мен шордуу
Талашка түшкөн шум беле?
Адилет, аке, каныбыз,
Биздин ачылды бетте пардабыз,
Арманын айтып боздотпой,
Ининди ажыратып калыңыз.
Дитинде, аке, мен болсом,
Тиейин сизге, алыңыз!
Айткан сөзүң сүйлөйүн,
Айдап барып мал берип,
Аралашкан жан эле,
Тийбесем да жалгызды
Айылдан көрүп жүрөйүн,
Анан сизге тиейин.
Жалгызымды алып калбасаң,
Өз теңимден ажырап,
Өзүңө кантип тиейин.
Тиймек турсун көздөп ал,
Өлтүрсөң жаным дапдаяр.
Кааласаң мейли тиейин,
Каргадай инин алып кал,
Карасын көрүп жүрөйүн.
Ининди алып калбасаң —

Катарымдан ажырап,
Кантип сизге тиейин.
Тиймек турсун көздөп ал,
Өлтүрсөң, аке, жан даяр.
Турумтай учту жылуудан,
Тууганың кеп, сен жалгыз
Айрылдың Бермет сулуудан.
Жагалмай учту жылуудан,
Жалгыздыгың мен айтсам, —
Көнбөдүң неге мурунтан?
Жакының душман болгон соң,
Жалдырап, курбум, айрылдың,
Жактырган Бермет сулуудан.
Жан экенбиз экөөбүз,
Жаш кезде ыйлап мундандык,
Жаман күндө туулган.
Кайра келер бекенсиң
Калмактан аман айлыңа,
Айыптар кылган ишиң жок,
Түшүнсө Гүлдүр дайыңа.
Кара башым кеспесе
Кайнагама тийбеймин,
Убайым тартып сен менден
Жалгыз, ушу баштан айныба.
Арка чачым түйөрмүн,
Асылым, сенден ажырап,
Агаңа кантип тиермин?
Алтымыш күн — деп, айтасың,
Ак Бермет өлүп калбаса,
Алты жылы күйөрмүн.
Азаптан башым бошосо,
Айланайын энемдин
Алдына барып жүрөрмүн.
Аманыңды тилермин,
Алты жылда келбесең,
Артыңдан издеп барармын,
Аманат жаным курмандык,
Кара чачым түйөрмүн,
Канча бир жылы күйөрмүн.
Каалап жаткан кайнага
Камоодон башым бошотсо,
Кагылайын энемдин
Кашына барып жүрөрмүн.
Бошонсоң, жалгыз, эрте кел,
Карып жаным курмандык,
Кагылайын, жалгызым,
Кара көзүм талганча
Жолуңду карап күйөрмүн,
Агаң душман, арка жок,

Айласын кандай кылалык?
Алдына келип экөөбүз
Ач жорудай кептенген
Абийирсиз акеңден
Алып кал деп сурадык.
Ырайымдуу жан болсоң
Колумду чечип койгула,
Келеби жалгыз келбейби?
Белен тамак менде жок,
Колум менен жалгызга
Берейин бир пияла суу алып.
Берметтин колун чечүүгө
Ал жерден киши чыгабы?
Айбатынан коркушат,
Ант урган Бөкөй зулумдан.
Аман бол, жалгыз, ажырап,
Кетип бара жатырсың,
Арзыган Бермет сулуудан.
Кайрылып учкан өрдөктүн
Карала моюн, бозу бар,
Калмактан аман кутулуп,
Кадыркечиң Берметти
Кайрылып келип өзүң ал.
Кыялап учкан өрдөктүн
Кызыл моюн бозу бар,
Кыялы бузук акеңе
Кыйнаса да тийбеймин,
Күнөөлүү иштен кутулсаң,
Кыз алган жарың Берметти
Кыйбатым, жалгыз, өзүң ал.
Жатындаш киши жок экен
Жалгызым, сенин жергеңде,
Ачылат эле көңүлүм,
Энемдин жүзүн көргөндө.
Инисин берип калмакка,
Берметти алмак түрбайбы,
Бети жок акең шерменде.
Балдыркан элек кулпунган,
Башынан көөнүн буруптур,
Барбай жүрүп сыртымдан.
Ач карышкыр, күзгундай
Акеңде уят жок тура,
Инисин берип калмакка,
Келген элден уялбай
Келинине умтулган.
Тилеги болбойт, келинден,
Тийбеймин, жалгыз, акеңе.
Кайгырба менин жөнүмдөн.
Куруп калсын кайнагам

Душманын жыгып алгансып,
Кулалыдай теминген,
Албай жатып айырды,
Алтымыш төөдө себимден.
Аман болгун, жалгыз! — деп,
Жанына келип Ак Бермет
Кармашар колу бош эмес
Көзүнөн жашы төгүлгөн.
Жүрөгү кайнап ташкандай
Нагыз көктөм — жаз кандай?
Тултуюп Бөкөй отурат,
Албарсты келип баскандай.
Ачуусу келип арбайып,
Кубулуп өңү саргайып,
Берметтин айткан кебине.
Жеттим — деп, Бөкөй жүрчү эле, —
Ак Бермет сулуу — периге.
Акмактыгын көрдүңбү?
Айыбы жок өлтүргөн
Акчайымдай теңине.
Каалаганы ырас деп,
Кан Бөкөй жүргөн ишенип,
Бузуктардын кебине.
Кааламак түрсун Бермети,
Карасын көрүп урушуп,
Келер эмес ченине.
Мас болуп Бөкөй жүрүптүр,
Торпогу өлгөн сыйырдай, —
Куру тулуп териге.
Бөкөй туруп кеп айтат:
— Айдабайбы жетимди?
Көрүнгөн менен урушуп,
Абийирди кетирди.
Солдаттар, айдап эрте апар,
Күн-түн өтпөй дарга ас — деп,
Гүлдүр кан кылсын өкүмдү.
Тиерсиң түбү келиним,
Көңүлүн улап турасың,
Көк жетим жалгыз эриңин.
Аңгыча солдаттар келип жалгызды
Бөкөйдүн жүзүн билген соң,
Аркасынан түрткүлөп,
Айдап мындай жүр деди.
Көргөндүн баары чуулдап,
Колунда кайрат, чама жок
Эртеден, жалгыз, деп айтып,
Ээрчий түшүп Ак Бермет
Кала берди зырылдап,
Айдап кетти баланы.

Жамаке менен Коңурбай
Алып келип Берметти
Баягы тамга камады.
Камалды Бермет кайгырып,
Калдым деп бектен айрылып,
Ыктыяр эмес Берметке
Кара нээт бузуктар
Жатышат кан Бөкөйдү бай кылып.
Кармалып кеткен жалгызым,
Келеби деп кайрылып,
Толкуду кайнап жүрөгүм,
Кашыма келген бир жан жок
Караңгы тамда зарланып,
Кагылайын жалгыздын
Кадырына күйөмүн.
Жүрөккө муздай кайгы алып,
Жүрбөдүм бирге аз күнү
Курдашым кетти айдалып,
Зордуктап алып берем деп,
Жинди болгон кишиче
Менин соо жаным турат байланып.
Кейидим, арман, сен үчүн,
Жалгызым келер бекен айланып.
Кутулар күнүм бар бекен,
Мен мына чырмалган капкан тузактан?
Ининин зайбын алам деп,
Кайнагам кетти нысаптан.
Кереге тартып үй тигип,
Кетип калган жалгыздын
Кеңешип сүйлөп биригип,
Турбадым алдында беш күн буралып.
Куу көңүл ачылбадың кубанып,
Алперем деп Бөкөйгө,
Аял-эркек бүтүн жок
Ачкадан жүрөк — ысыса
«Кайыр» — десем бербейт ко.
Бир кесе муздак суу алып...
Алмадай болгон ак беттин,
Кызылы кетип бозорду,
Кыз кезимде баш кошкон,
Кыйбатым жалгыз бегиме,
Кыялды кайта кошорбу...
Жаш тилеги көл деген
Жардам кылар киши жок,
Менин, жазылган бактым ошолбу?
Кубатым жок, курсак ач,
Куугунга түштүң эки жаш.
Курдаштын гүлүн көралбай
Куурадың тамда алтын баш.

Ичпедим тамак эки күн,
Кай жерде бара жатасың,
Менин кагылайын, жетимим?
Келтирер бекен ордуна
Кейиген иштин кетигин?
Келини тийбейм десе да
Күйөөмдү берип калмакка,
Менин күлүмдү чачып ар жакка,
Күнөөсүз тамда боздотуп,
Кашайсын көзү темселеп,
Көрдүнбү кайнаганын өкүмүн?
Күч келет тилим каргарга,
Күчтү кудай бербедиң,
Күйөөмдү алып калганга.
Күйгөн жан жок биз үчүн,
Күнөөсүз тамда калганга.
Келелек жатып келинге
Кемиреңдеп көз арткан
Кан Бөкөй эмес акебиз;
Кара сууну жээктен,
Баягы балык жечү чар карга.
Тирилей боздоп айрылган,
Бар бекен биздей жалганда?
Менин алтындан калка күбөгүм,
Азабын тартып жалгыздын
Арчадай күйдү жүрөгүм.
Пешенемде жок беле? —
Бербейт менин тилегим.
Жалгыз Бермет чыңырды,
Жалгызын айтып бир далай,
Жанында жолдош киши жок;
Ары ачка, кайгылуу
Бермет шайы кетип жыгылды.
Айтылып бүттү Берметтин
Көөнүндө күйгөн арманы.
Ажыратар жалгыздын
Болбоду эч бир жардамы.
Эсинен чыкты Бөкөйдүн
Бир туугандын арбагы.
Жалгызды айдап жөнөдү,
Калмактардын шаарына,
Кастык кылды агасы
Каргадай жетим санына,
Уялбай Бөкөй көз артып,
Инисинин жарына.
Жамгырдын көзү барында,
Дос болгон экен ал өзү
Калмактын Гүлдүр канына.

Жалгызды кармап алды — деп,
Элине кабар билинген.
Достук жөндөн кол коюп,
Гүлдүрдүң берген кагазын,
Жамгырчынын үйүнөн
Курман таап алыптыр:
— Кагазга Жамгыр жаздырган,
Ар убакта көз сал — деп,
Артында жалгыз баласын.
Мен Курман, алдынан тозуп барайын.
Мен дагы аралашкан агайын.
Кармалыптыр — деп ыйлайт,
Менин катарымдын мерейи.
Калкасы тийген Жамгырдын
Каргадай уулун айдаткан,
Кашайган, Бөкөй, не дейин.
Кагыланын жалгыздын
Кагазын колго берейин.
Кагазда бар Гүлдүрдүн —
Өзүнүн жазган каламы.
Достукту танып кетпесе —
Доңуз кыял арамы.
Адилдик кылса куткараар
Алдына барган баланы.
Кан Бөкөйгө көрүнбөй
Качып Курман бекинип,
Калың токойду аралап,
Жүгүрүп келди Курманы.
Кыйчалыш өтүп кетти эле
Кыйкырды Курман жалгызга,
— Тура түр — деп өкүрүп.
Токтолуп жалгыз түрдү эми,
Баланын сөзүн макул — деп,
Солдаттар аяр кылды эми.
Курман келди жүгүрүп,
Кагазды таап алганга
Жалгызым кутулат — деп сүйүнүп.
Кагазды окуп караса
Ак Бермет менен Саринжи
Аттары турат чийилип.
Гүлдүрдүн колү коюлуп,
Адилдик кылса Гүлдүрдөн
Кутулуп келер жалгыз — деп,
Курмандын көөнү тоюнуп.
Кагазды Курман берди эми,
Кайран атаң дос болчу,
Калмактын Гүлдүр бегине,
Дүнүйө бербей болбойт — деп,
Жалбырактай көп кагаз

Жалгыздын түйдү белине.
Абалы мурун бергин — деп,
Аябай акча көп берип,
Жалгызым, кутулсаң эрте келгин — деп-
Кагазды көрсөт көзүнө,
Алдагы белиңе түйгөн акчаны
Сун, Гүлдүрдүн өзүнө.
Парага көөнү бузулуп,
«Бар, кете бер!» — деп койсо,
Жалгызым, ажап эмес өзүңө.
Кутулсаң эрте келгин — деп,
Курман акең менмин — деп,
Зорго келдим жашынып,
Бөкөй көрсө өлдүм — деп.
Абада жылдыз боз эле,
Атаң менен дос эле,
Аксайган картаң аюудай,
Жалгызым, атаңын досу ошо эле.
Кайтып кел аман калааңа,
Кайгырбаган киши жок
Каргадай жалгыз балага.
Көрбөй калды энеңиз,
Айланайын, жалгызым!
Келбей калам дебеңиз.
Курманды көздөп бет алып,
Каргадай жетим кеп айтат:
— Эркелетип чоңойткон,
Элден мурун биринчи,
Эненин жөнүн көп айтат.
Берсем аздык кылбайбы,
Курман, белиме түйгөн булдарың?
Мен жалгызга ким күйсүн?
Күйөт деген Бөкөйбү?
Берметти алам — деп жатат —
Бети кара тууганым.
Атаң башка болсо да,
Аралашып бирге өстүң,
Арбагын, Курман, сыйлагын.
Кармалыптыр жалгыз — деп,
Калган кагаз достукту
Калтырбай издеп жыйнагын.
Карыган кезде кайгырып,
Калды энекем куу түмшүк
Калбасын өлүп бир жерде
Катары элен Жамгырдын,
Кадырын, Курман, сыйлагын.
Жок экен күйөр элибиз,
Өлүп калса кемпирди
Аруулап таза жуудуруп,

Ак кепиндеп көмүңүз.
Атама жолдош киши элең,
Айткан ушул кебибиз.
Атамсың сен да бир жүргөн,
Бизди агабыз Бөкөй бүлдүргөн.
Парага теңге-пул берип,
Куткараар бекен башымды
Кутулсам ошол Гүлдүрдөн,
Кайрылып кайта келгенче,
Бөкөй алар бекен келинди?
Кутулсам келип калармын,
Алыс кылса өлүмдү.
Карыган кемпир апама,
Каралап, Курман, тура көр.
Кайыр кош айтып Курмандан
Кайгырып жалгыз бөлүндү.
Аман келгин балам — деп,
Курман ыйлап чыңырып,
Көзүнүн жашы төгүлдү.
Токойго Курман кирди эми,
Топурлаган солдаттар
Токтолбостон жүрдү эми.
Курман кагаз бербесе,
Достукту жалгыз билбеди.
Белине түйдү бекемдеп,
Кагаз акча аралаш,
Канча күмүш дилдени.
Берейин деп параны
Эскирип кеткен достукту
Эсине алар дейсиңби,
Эчтеме билбес арамы.
Айланайын десе да —
Айдаган солдат көнөбү?
Беш жолдошу жанында,
Пенде болуп айдалды,
Жамгырдын жалгыз төлөгү.
Бутуна кишен салынып,
Артына колу таңылып,
Айдап барат солдаттар
Турпактан көзү көрүнбөй,
Кара жолдун чаңы уруп.
Артынан келер тууган жок.
Жалгыздын иши курусун,
Кор болдум — деп зарылып,
Кара жолго салышып,
Ат менен бирге жарышып.
Арманы көп жалгыздын,
Ачкалыктан карышып,
Гүлдүрдүн турган шаарына

Күнү-түнү тынбастан,
Эки жакка чыгарбай
Солдаттар жеткирди башка чабышып,
Күн төмөндөп бешимде
Намаз-дигер — кечинде.
Муштумдай болуп чаң уюп,
Ар киминин көзүндө.
Ырайым кылбай солдаттар,
Ыйлаган менен тууган жок —
Байлоодон колун чечүүгө.
Кара малча чапкылап,
Калаага айдап барды эми.
Аралаш чаңда келатып,
Беш жолдош калып бир жакта,
Саринжи адаштырып калды эми.
Аны менен иши жок,
Белгилеген киши жок,
Солдаттар бешөөн айдап алды эми.
Өзү жалгыз жүгүрүп,
Келе жатса Саринжи
Алдынан бирөө чыкты эми.
Алдында турган кишиге
Анда жалгыз кеп айтат:
«Аке, мына ушунда тура тур,
Айтканымды уга тур.
Келдим көрбөс жайга — деп,
Мендей мусапырга жардам кыл.
Бир жаныңа пайда — деп,
Күнөөкөрдү сурачу,
Гүлдүр деген калмактын
Аке, турган жайы кайда? — деп.
Агалык кылсаң алып бар
Гүлдүр кандын өзүнө,
Мени көрсөтүп кой көзүнө,
Айта турган арзым бар.
Адилдик кылса өзүмө
Аке, менин чечкин азыр колумду.
Көрсөтүп кой барбасаң,
Гүлдүргө барчу жолумду.
Улукка кошо бир жүрсөң
Убайым-кайгы менде көп,
Аке, сен угар элең сонунду.
Баягы киши кеп айтат:
— Бала кезден байланып,
Башың сотко айдалып,
Каргадай болгон бечара
Кайдан жүрсүң? — деп айтат.
Жакын эле жерде — деп,

Гүлдүрдүн турган калаасы,
Күнөөң сенин эмине?
Өзүң кимдин баласы?
Анда жалгыз мындай дейт:
— Сураба, ата, тегимди,
Кыйнабай азыр кое тур,
Кысылып жүргөн көңүлдү.
Алпар баштап Гүлдүргө,
Анан уккун жөнүмдү.
Ырайым кылды балага
Колун чечип таңуудан
Ээрчитип алып жалгызды
Жөнөдү Гүлдүр турган калаага.
Эшигине эл батпайт,
Канчалары суралып,
Жаткан экен далайы,
Кутулгандар таралып,
Куугунтукта жүрсө да
Курчтугу бар сынган жок,
Жалгыздын эсинде бар балалык.
Гүлдүр каның кайда! — деп,
Үстүнө сурап кирди эми,
Теңге албаса киргизбейт,
Эшигин тозуп жүргөнү.
Саринжи ага да берди параны.
Колуна теңге тийген соң,
Кайда барсаң жол бош — деп,
Кое берди баланы.
Такта отурган Гүлдүрдүн
Жүрүп турган араны.
Киргизди, жүр — деп, жол ачып,
Жолуккан киши баягы.
Үстүнө кирип келди эми.
Үлкөн Гүлдүр падышага
Саринжи салам берди эми.
Оюна келбей жалгыздын
Курмандын берген кагазы,
Тим эле бет алдынча кеп айтып,
Тартынбай кандан сүйлөдү,
Жамгырдын жалгыз баласы:
Бир-бирине кабарлаш,
Залимдердин бузугу
Айыптар кылган ишим жок,
Көрдүм мына ушуну.
Аяш ата, Гүлдүр кан,
Башымдан учуп солуду,
Балалыктын кызыгы.
Кара боор булдурук,
Кош канатын кыйдырып,

Эмине кылдым силерге,
Айылда жүргөн мендейди
Жиберип солдат жыйдырып,
Туу бээңди сойдумбу,
Тукур атың жардымбы?
Бак-чарбагың кыйратып,
Мен сенин малыңды уурдап алдымбы?
Казынаң оозун ачтымбы?
Бир айыптан жаздымбы?
Кыйнадың менин жанымды,
Кызыңды ала качтымбы?
Согумуңду сойдумбу?
Айдатып минтип келгендей,
Айыптуу киши болдумбу,
Айтсаңчы Гүлдүр сөзүңдү?
Жок эле менин айыбым,
Сулуу чыкты зайыбым.
Жетими элем элимин,
Жетиле элек өмүрүм,
Айдаткан Бөкөй агабыз
Аламын — деп, келинин.
Аяш ата, Гүлдүр кан!
Айтканыма ишенсең,
Айыбың кайсы, бала — деп.
Адилдик менен сурасаң,
Ант урган бузук Бөкөйдөн
Башкага болсо муназаң *.
Курч жүрөгү токтобой,
Айтып салды бир далай
Жамгырдын жетим баласы.
Айтканына түшүнбөйт,
Эмине? — деп, суроого
Гүлдүргө кезек бербестен,
Арасында ыйлап муңайып,
Сүйлөп жатат Саринжи
Келишинче чамасы.
Өлдү — деп, эстен чыгарып,
Унутуп, Гүлдүр, койбосоң,
Мен Жамгырдын баласы.
Ишенбесең мынакей,
Мөөр басып, кол койгон
Гүлдүрдүн берген кагазы.
Абада жылдыз боз эле,
Атам өлдү барбадың,
Менин атам Жамгырчы
Сени менен дос эле.
Эртеден бери күүлөнүп,
Менин сага эркелеп
Сүйлөгөнүм ошо эле.

Өзүң менен дос болгон
Жамгырдан калган балабыз,
Эч айыптар ишим жок,
Ак кыянын белинен
Алдыман солдат жиберип,
Ак Берметти алам — деп,
Бизди, айдатты Бөкөй агабыз.
Алам — деп жатат келинин,
Артында уулу мен болом
Жамгырчы дос — теңинин.
Жаштыктан кабар бербедим,
Жамгырчы достун өлгөндө,
Каттабадың, Гүлдүр кан.
Кан Жамгырдан айрылып,
Капалуу жаткан элдерге.
Кабарың билбейт болчумун,
Акем менен достукту
Аныгын билдим Курмандан
Кагазды колго бергенде.
Кан Жамгырдын иниси,
Каргадай жалгыз баланын
Катынын тартып алмакка,
Кармап берип отурат
Урукташ тууган жапжакын,
Уятсыз Бөкөй шерменде.
Табыңыз, Гүлдүр, күнөөмү
Мени өлтүрүп алмакчы,
Келини Бермет сулууну
Бөкөйдүн — ушул тилеги.
Алганы сулуу болду — деп,
Айдатты мендей жетимди.
Достундун жалгыз уулуна,
Солдат берип жиберип,
Гүлдүр кан, кылдың өкүмдү.
Алар төртөө, мен жалгыз,
Атадан жетим — мен байкуш,
Ак Берметти — алам — деп,
Агабыз Бөкөй бир тууган,
Айламды жаман кетирди.
Акыйкат кылып сураңыз.
Арка болор ага жок,
Айласын кандай кылабыз?
Айыбым жок башкача,
Алганым сулуу болгон соң,
Айдалып келип турабыз.
Камады солдат келтирбей,
Кашымда беш баланы,
Алар да мендей жаш эле,
Жетилелек кадамы.

Ушуну айтып Саринжи
Белинен чечип берди эми,
Апкелген акча параны.
Кагаздан кийин акча алып,
Ачылды Гүлдүр кабагы.
Тагынан түшүп, бер кел — деп,
Колунан кармап баланы.
Келген жерде урушкан,
Түшүнгөн эмес тилине,
Кагазды окуп түшүнүп,
Жамгырдын уулу экен — деп,
Жала кылган сөз менен,
Жазакер кылсам бекер — деп,
Катынын тартып алмакка,
Кастык кылган Бөкөйгө
Кашыма алып баланы,
Өзүм барсам бекен? — деп,
Каардуу эле Гүлдүр кан,
Бирок баланы көрүп бошоду.
Колуна алып тааныды,

Өзүнүн жазган кагазын.
Өлтүрбөй турган түрдөндү,
Жамгырдын жалгыз баласын.
Алпарып аны үйүнө
Арага коюп бир киши,
Түшүндү Гүлдүр тилине.
Үйүнө бир күн кондуруп,
Каардуу улук болсо да
Жетимди көрүп боору ачып,
Достуктун ойлоп түбүнө,
Эртең менен таң атты,
Эмине сурайт менден? — деп,
Ортодо тилмеч кеп айтат,
Атаңын сөзү ушу — деп,
Арада тилмеч көп айтат,
Анда бала мындай дейт:
— Гүлдүрдөн кылган тилегим

Эртерек үйгө кетсем — деп,
Эзилип турат жалгыздын
Жалындап күйүп жүрөгү.
Кырк солдат берсин атабыз
Кыз алганым Берметке,
Кызыккан Бөкөй бузуктун
Кыйноосунда жатабыз.
Кырк солдат берсе ээрчитип,
Алпарайын тобума;
Бөкөйдү кармап апкелсин,
Гүлдүр кандын колуна.
Бошотпой бекем чырмасын,
Темир капка — торуна.
Сүйлөсө Гүлдүр кебимди,
Алтымыш төөгө арттырып,
Кайнатам берген кызына;
Ак кыяда талаткан,
Ар түрдүү буюм-себимди,
Аркасы Гүлдүр тийбесе,
Алалбаймын Бөкөйдөн
Ак жерден кармап айдатып,
Азаптуу болгон кегимди.
Айтканына макул — деп,
Гүлдүр кан сөзгө көндү эми.
Алдына бир ат мингизип,
Айыбынан куткарып,
Башына боштон берди эми.
Керек болсо солдаттан,
Бир миң солдат алсын — деп!
Кубаты жок жетимче,
Айбаттуу болуп барсын — деп,
Бөкөйдөн кегин алсын — деп,
Жетимдин чыксын капасы
Биригип кошо барсынбы,
Биздей Гүлдүр атасы?
Атасы мунун Жамгырчы,
Абдан жакшы киши эле
Мени менен агайын.
Бөкөйдү кармап апкелсин,
Чыгалбас жерге салайын.
Салдырайын зынданга,
Катынын тартып алам — деп,
Кастык кылган неме экен,
Каргадай жетим — тууганга.
Эрте кетсем экен — деп,
Элеңдеп турган Саринжи,
Ээрин апкел, току — деп,
Жүгүрүп ыргып минди — дейт,
Гүлдүр кан берген бууданга.

Кырк солдат берди ээрчитип,
Беш жолдошту эстен чыгарып,
Жүрүп калды тууганга.
Бара жатып Саринжи,
Беш жолдош түштү эсине,
Кайтып келди чапкылап,
— Аяш ата, Гүлдүр! — деп,
Аркаңды мага билдир — деп,
Мен бир досундан калган карыптыр,
Эсимди кудай алыптыр,
Азапты көрсө бир көргөн,
Аралашып бир жүргөн,
Беш жолдошум калыптыр.
Атам өлүп жаш калып,
Айталбай жүрдүм мен сага.
Аяш ата, Гүлдүр кан,
Ар сөзүмдүн кезегин,
Тийгизгин, Гүлдүр, жардамың!
Акылыңда бар болсо
Ар жылда барып атамдан
Алтын, күмүш алганың,
Камалып жатат бир тамда
Менин алган Бермет жарларым.
Карып калган кези эле,
Билбей калдым — көрбөдүм,
Кагылайын апамдын
Кай жерде өлүп калганын.
Беш жолдошум чыгар — деп,
Жакын адам булар — деп,
Гүлдүр буйрук берди эми.
Зынданда жаткан беш жолдош,
Чыгарып алып келди эми,
Достуктан бир ат мингиздин,
Бешөө жөө кетеби,
Аяш ата, Гүлдүр кан,
Беш аттын күчүн бер деди.
Бешөөн атка мингизип,
Кырк солдатты ээрчитип,
Калаадан чыкты талаага,
Анан Саринжи жалгыз кеп айтат.
Кырк солдаттын отузун
Дайындап беш балага:
— Артымдан баргын жайыраак,
Он солдатты мен алып,
Мурунурак барайын,
Мусапыр болуп калды эле,
Берметтен кабар алайын.
Көбүрөк сөзгө келалбай,
Күйүп турган жалгызың,

Камчы уруп атка жөнөдү.
Арага жүрүп убакты,
Элдин алды жатарда
Аттары терге чөмүлүп,
Аттын башын жыйбастан,
Арага токтоо кылбастан,
Жалгызың жетип келиптир,
Эки күн мурун Ак Бермет
Түнкүсүн түш көрүптүр.
Ак Берметтин түшүндө,
Жалгызы келип калыптыр,
Алам деген Бөкөйдү
Башына кайгы салыптыр,
Көтөрүлүп жүрөгү,
Көргөн түшү аныктыр.
Жалгызым келет экен — деп,
Жатканым менин бекер — деп,
Андан мурун Берметке,
Аял менен эркектен
Бөкөй арачы салган канча адам,
Асты, Бермет болбогон,
Ошентип Бөкөй чарчаган.
Анда Бермет ойлогон,
Чарчап калган Бөкөйгө
Тием деп кабар кылайын,
Бир жерге топтоп жыяйын,
Аман-эсен кутулуп,
Ар жерден издеп жүргөнчө,
Чогултуп баарын турайын.
Келсе жалгыз кутулуп,
Бир жерден кармап алсын — деп,
Ак Бермет акыл кылыптыр,
Айылдын келип сыртына,
Атын берип солдатка
Кылычын сууруп кынынан
Кыйналып жүргөн Саринжи,
Аңдып барса көрүнбөй,
Карматып семиз бээ союп,
Каалаган Бермет тиет — деп,
Кабыл болду тилек — деп,
Суу боюна үй тигип,
Сулуунун тоюн кылыптыр.
Кыйкырык-сүрөө чуу чыгат,
Кыз Берметтей сулууну,
Бөкөйдүн алар тою — деп,
Токтоп жалгыз тыңшаса
Ошондой деген ыр чыгат.
Бир үйгө чогуу түшүрүп,
Ак үйдүн келип сыртынан

Саринжи келип караса,
Ак Берметтин жанында
Ак чыныда куйган чай,
Бөкөй Берметти көздөп сунуптур.
Ошо күнү Бөкөйдүн
Алам — деп, пейли тыныптыр.
Жамаке менен Коңурбай,
Эсеп менен киргизип,
Кайра эсептеп чыгарып,
Үйдүн эшигин тозуп туруптур.
Жалгыздын жүрөгү ташып чок болуп,
Жалындап күйүп, от болуп,
Туштан келип көргөн соң,
Турсунбу жалгыз токтолуп,
Кыз Берметти карата
Кыйкырык салып октолуп.
Берметке сырттан сүйлөдү,
Бөкөй менен бир турат,
Азабынан айдалып,
Арманда жалгыз Саринжи.
Бул ишин көөнү сүйбөдү.
— Кубанган экен жүрөгүң,
Бермет, ушул экен тилегиң.
Мен айдалып бара жатканда
Арка чачым түйөм — деп,
Алты жылы күйөм — деп,
Айткан сөзүң канакей?
Алты жыл тургай Ак Бермет,
Алты күнү күйбөпсүң.
Аралашкан Бөкөй кан —
Куттуу болсун күйөрүң.
Унуттуңбу теңиңди?
Кубанттыңбы көңүлдү?
Курдашың эстен чыгарып,
Алам деп жүргөн Бөкөйгө,
Коштуңбу Бермет өмүрдү?
Аркалуу тууган жогунан
Айдалып келип турамын,
Кайрылар жакын болбосо,
Калк билбесе убалым.
Кайнатам деп жүрчү элең
Кабыл кылган экенсиң,
Кан Бөкөйдүн муратын.
Бөкөй: — Ким? — деп сурап тобунан,
Жалгыздын үнү окшойт — деп,
Кармап турган чынысы
Ыргып кетти колунан.
Жалгызды көздөп кеп айтат,
Бермет ушул сөздүн соңунан:

— Ачылган кызыл гүлүмү
Ата-эне жүзүн көрсөтпөй,
Ай талаада боздотуп,
Арманда кылган күнүмү,
Айныбай түшүм келген бейм?
Сыртта туруп сүйлөгөн
Акыреттик өз теңим
Асылым — жалгыз үнүбү?
Келгенби жалгыз курбалым?
Кирелек жатып какшыктап,
Менден кейигенсип турганың.
Келинин алам деп жүрүп,
Кетирген сизди ким эле?
Кем акыл экен тууганың,
Көрүп алып күчөнбө,
Аралашып турганын.
Эки көзүм төрт болуп,
Качан келет жалгыз? — деп,
Жанымды секет кылгамын.
Капаланба Саринжи!
Калкыңдан билбейт бир киши,
Менин эминен кылып турганым.
Кейибей айткын сөзүңдү,
Керегеден шыкаалап,
Алтындай болуп көрүнгөн
Айдалган жалгыз көзүбү?
Аралашып калды деп,
Айыптар кылба өзүмдү.
Кор болгонсуң туугандан,
Коркпогун жалгыз бүгүнкү
Кошулушуп тургандан.
Эч бир күдүк кылбагың,
Колунда чайды сунгандан,
Бирге отурат дебесең,
Мен тазамаң, Саринжи,
Алам — деп жүргөн ургандан.
Билгемин сенин келериң
Душманды бүт чогулттум
Көрдүңбү менин өнөрүм?
Кейибе жалгыз жакыным,
Келериң билип жатырмын.
Ага-иниңди чогултуп,
Ар жерде болуп калар — деп,
Түшүнүңүз, Саринжи,
Ак Берметтин акылын.
Кайсыга жазып турганым,
Кармап берген тууганың,
Капшыттан каарып коркутпай,
Карууң келсе Бөкөйгө

Канакей кастык кылганың?
Анда жалгыз Саринжи
Жанында турган кылычты
Кынынан сууруп алды эми.
Кыйкырык чуу-чуу үн менен
Арт жактагы беш жолдош
Алар жетип берки онго,
Баары келип калды эми.
Жанына булар келген соң
Кайраттанып шерденип,
Түндүгүнүн бүркөгүн
Сыр найза менен ачты дейт,
Эшигинин киричин
Ай балта менен чапты дейт,
Эмине болуп кетти — деп,
Баатыр Бөкөй шашты дейт.
Сыртка бир жан чыгарбай
Алып келген кырк солдат
Тегеректеп алды дейт.
Тойго келген канча адам,
Токтошкон бойдон калды дейт.
Кылычты кынга кайра — деп,
Жалгызсынткан жалгызга,
Табылды жардам — айла — деп.
Чырагданын сындырып,
Кез келгенин келтектеп,
Үйгө кирди он солдат.
Баланын зайбын алам — деп,
Жүргөн Бөкөй кайда? — деп.
Кармасаң колдон чыгарбай,
Холу-бутун байла — деп.
Акылдан жаман шашты эми,
Бу сөздүн жөнүн уккан соң,
Ак Бермет кантип токтосун,
Жанындагы Бөкөйдүн
Чайын бетке чачты дейт.
Кирип барып солдаттар
Бөкөй ушул деген соң,
Чалкасынан басты дейт.
Зарланттың далай мени — деп,
Бермет, анын сакалын кармап жулду — дейт.
Солдаттар тытып бир жактан,
Элүү ашкан Бөкөйдү,
Ээгинде бир тал кылы жок,
Он беште бала кылды дейт.
Өз келинин алам — деп,
Бөкөйдү, ушинтип кудай урду дейт.
Ордунан зорго түрдү дейт,
Ак Бермет алчу сенби — деп —

Сулуу кыз сага теңби — деп,
Гүлдүрдөн келген солдаттар,
Ортого алып урду дейт.
Жамаке менен Коңурду
Саринжи эшиктен кармап алды дейт.
Алган жары Бөкөйдүн
Акчайымды өлтүргөн,
Ак Бермет алып берем — деп,
Араны бузган ошолор,
Акча энеме тийсин — деп,
Солдаттарга карматып,
Саринжи койдой союп салды дейт.
Өлтүрдү эки бузганды,
Жан кишиге бербестен,
Жабылып солдат тепкилеп,
Алып келет сүйрөшүп
Агасы Бөкөй душманды.
Ак Бермет тием деген соң
Бөкөй тиктирген экен ордону,
Дагы душман барбы? — деп,
Гүлдүрдөн барган солдаттар
Айылдын баарын жойлоду.
Дин жагынан жол ачкан,
Акеңе тийгин балам — деп,
Алакан жайып кол ачкан,
Бу да ушуга жакын — деп,
Айдады кошо молдону.
Өрт койду тиккен үйүнө,
Асманга күлүн сапырды,
Бөкөйдүн акмактыгын карачы,
Ак Берметти алам — деп,
Айыбы жок өлтүргөн
Акчайым деген катынды.
Ортого алып солдаттар
Ар кимиси бир муштап,
Айдайбыз деп жатканда
Айласы кеткен шерменде,
Саринжини бет алып,
Бөкөй кечирим сурап бакырды:
— Кагылайын, жалгызым,
Жакшы кайтып келгениң,
Катынымды алат — деп,
Агаңды жаман көргөнүң,
Катының албайм, мен сенин,
Катыгып, бышып келсин — деп,
Кармап берип Гүлдүргө
Кайрат-сыноо бергемин.
Каңгыртып арам өлтүрбө,
Картайганда жанымды,

Айдатпагын, алып кал,
Алжыган мендей чалыңды.
Алгын өзүң жан иним,
Акеңден калган тагыңды.
Кайтарып берип жүрөрмүн,
Картайсам да малыңды.
Колуң менен көмгүн сен,
Кор кылба мендей агаңды.
Ортону бузуп жоо кылган,
Өлтүрүп сөөгүн итке сал,
Жамаке, Коңур арамды.
Анда жалгыз кеп айтат:
— Мен Саринжи, сен Бөкөй,
Кордук экөөбүзгө тең Бөкөй.
Жалгызсынтып кордодуң,
Жалдырасам болбодуң.
Кетирип келинди алам — деп,
Кери нээтти ойлодуң.
Келсем болуп жатыптыр,
Нике кыяр тойлоруң.
Мен барган жерге бар, Бөкөй!
Нак мыкачы ит элең,
Арам өлүп кал, Бөкөй.
Батырдың эле тырмагың,
Арам нээт мыкачы,
Азабыңдан куурадым.
Айдатам деп жатканда
Алдыңа келип ыйладым;
Ошол залим сенсиң да,
Бир ырайым кылбадың,
Эми Бөкөй билдиңби,
Жамгырдын сага тууганын?
Ыйлаттың жетим-жесирди,
Кыз Берметти алам — деп,
Кылдың го залим, кесирди.
Балдыркан жүрөк — жаш жаным,
Байлоодо жүрүп эзилди.
Барып, Бөкөй, тентип өл,
Көрбөйүн сенин көзүңдү.
Аңгыча солдат тепкилеп,
Арабага салышты,
Буту-колун залимдин
Чырмап байлап таңышты.
Барчу жерге жеткизбей,
Ар кимиси бир муштап,
Бөкөйдү узатпай союп салышты.
Саринжи элге кеп айтат:
— Мен айдалган кезекте,
Жүзүмдү көрбөй калды — деп,

Арам өлгөн мыкачы,
Жүрөккө колун салды — деп.
Караңгы тамда камалып,
Ак Бермет ыйлап калды — деп,
Ак сүтүн берип эмизген,
Кимдин уулу? дегизген,
Колунан тамак жегизген,
Эркелетип чоңойткон,
Энекем аман барбы? — ден.
Анда бирөө кеп айтат:
— Кечетен бери тили жок,
Энең эстен танды — деп.
Ак Бермет менен Саринжи
Эч нерсеге карабай,
Деген соң кесел энени,
Башканы ойго санабай,
Үйүн көздөп жөнөдү.
Барса энеси талыптыр,
Башчысы Курман болушуп,
Жыйылышып калыптыр.
Аңгыча жалгыз барды эми,
«Апам тирүү барбы?» — деп,
Аттан түшө жүгүрүп,
Кирүүдөн Бермет уялып,
Талаада туруп калды эми.
Мунун үнүн уккан соң,
Жабыла чыгып тууганы,
Кагылайын, жалгыз — деп,
Жамгырчы менен бирге өскөн —
Жакын көрчү Курманы,
Балдар үчүн экен го,
Кемпирдин баш көтөрбөй турганы.
Башына келип Саринжи:
— Айланайын, апа! — деп,
Айдалып жүрдүк нечен күн.
Бирок, бул агабыз кылган жапа — деп.
Башын сүйөп кемпирдин
Сүйлөп турду Саринжи:
— Уксаңчы — деп, зарымды,
Кармап бердим солдатка
Бузуку Бөкөй залымди,
Алдым Бермет жарымды.
Күйүткө күйгөн жүрөгүң,
Күйөр тууган менде жок,
Күнөөлүү болуп жүрөмүн.
Жетими менмин элиңин,
Баш көтөрүп, сөзүмдү ук,
Айдалып бардым жалаага
Ак Бермет сындуу келиниң,

Киралбай турат талаада,
Айтсаңчы, апа, сөзүңдү
Мендей жалгыз балаңа.
Турчу ордуңан, энекем,
Тууганда жалгыз мен экем.
Туугансыз — жалгыз болгончо,
Мага окшогон шордууну
Туубай койсоң жөн экен!
Алсырап акыл-эси ооп,
Төшөктө жаткан энеси
Кашына уулу келгенде
Кайраттанып кеп айтат,
Карууга кирип денеси:
— Жаныма келип сүйлөгөн,
Жалгызымдын тилиби,
Жаман тууган курусун
Жайсыз кылды күнүмү.
Эркелетип өстүргөн,
Эрчитип жүрүп чоңойткон
Курбумдан калган белегим. —
Кулунумдун үнүбү?
Колумда турчу желегим,
Карманып жүрчү белегим,
Байлап берди дегенде
Көрбөймүн го дечү элем,
Бирок, бар экен дале көрөрүм.
Тиледим эле өмүрүң,
Ачылды менин көңүлүм.
Айланайын, жалгызым
Кайда калды бөлүнүп,
Ак Бермет — менин келиним?
Чыңылдап эшиктен чый чыккан,
Чымчыктай болуп үн чыккан,
Чыркыраган сөзүңдөн,
Жанымды секет кылайын,
Жалгызым сенин өзүңдөн,
Жаныма келип апалап,
Жалдыраган көзүңдөн.
Келиним Бермет кай жакта?
Апкелчи бери көрөйүн,
Алган курдаш өз теңиң,
Ада менин мерейим.
Айланайын, кулунум,
Бетиңди тозчу өбөйүн.
Куурадым ыйлап нечен күн,
Кулунум сенин зарпыңан,
Кууп барар дарман жок,
Илешип калбай артыңан.
Эсим ооп сүйлөбөй

Эртеден бери жатамын,
Эки бала дартынан.
Ак кыянын белинде
Алдынан солдат барды — деп,
Ак Берметтен жалгызды
Ажыратып салды — деп.
Агайындан кеп уккам,
Айдап кетип баламды
Ак Бермет мында калды — деп,
Эртели-кеч зыркырап,
Эзилип ыйлап жүргөмүн,
Эки бирдей ботомду
Көрөр күнүм барбы? — деп.
Кармады — деп, кеп угуп,
Үйдөн чыктым жүгүрүп,
Кулунум — деп чыңырып,
Кан көчөнүн башында.
Кубатым жок баралбай
Кулачтап жерге жыгылып,
Кулагым салып тыңшасам,
Аман келип калыптыр,
Айланайын, жалгызым
Апалап ыйлап чыңырып.
Ак Бермет балам кай жакта?
Апкелгиле көрөйүн,
Көрбөйм го — деп жүрчү элем,
Койгон экен кудайым
Келинимдин колунан
Татар тузун буюруп.
Бул добушту уккан соң,
Энекем ушул экен — деп,
Ак Бермет турат эшикте,
Көзүнөн жашы чубуруп.
Анда бирөө мындай дейт:
— Келиниң турат уялып,
Ырымсыз басып кирүүдөн —
Атасынын үйүнө.
Эмитен кантип барам — деп,
Убагы жок мен кирсем,
Уккан менен көргөнгө
Уят болуп калам — деп.
Анда кемпир кеп айтат:
— Жалгызымдан кем көрбөйм,
Айланам, Бермет, балам, — деп,
Апкелгиле бери жакка,
Отко майды салар — деп.
Алдын тозуп жүгүрүп,
Элдин кылган ырымын
Кийин өтөп алар — деп.

Энеси мындай деген соң,
 Эки аял чыкты жүгүрүп,
 Ортого алып Берметти
 Ошол үйгө кийирип,
 Келиниң келет деген соң,
 Кайраттанып кемпирдин
 Көңүлү толкуп — сүйүнүп.
 Кыңшылап ыйлап Ак Бермет
 Кыз дабышын салыптыр,
 Эки келин жетелеп,
 Энесине алып барыптыр.
 Бермет ушу деген соң
 Кемпир турду ордунан:
 — Айланайын, кулунум,
 Ак Бермет менен Саринжи!
 Азабыңдан курудум.
 Кулунум — деп, кучактап,
 Кемпир байкуш кубанып,
 Кейип жүргөн кайгысын,
 Кетирди ичтен чыгарып.
 Күлө багып кеп сүйлөп,
 Кемпирдин жүрөгү толду чыңалып.
 Курман айтты бир сөздү,
 Саринжини эшикке чыгарып:
 — Мыкачыдан кутулдук,
 Эми чоң той кылалык.
 Кабар салып калкыңа,
 Кары-жашын жыялык.
 Кайтып аман келсе — деп,

АЙРЫМ ТҮШҮНҮКСҮЗ СӨЗДӨР

Айдар	— эркектердин аркасына өрүлүп коюлган чачы.
Апта	— жума, жети күн.
Аразат	— эки ортодо, ара жолдо, арабөк калуу.
Асел	— бал.
Бакайлоо	— байкоо, абайлоо.
Бастек	— чайнек.
Бекзат	— бек тукуму.
Босток	— көлдөлөң
Буймат	— 1. жаралган, жасалган; 2. курулуш, имарат.
Гавхар //каухар	— асыл таштын түрү, көөр.
Дилде	— 1, алтын, зер; 2. алтын акча, алтын тыйын
Жагдан	— сандык, үкөк.
Жады	— акыл.
Жаннат	— 1. териси өтө баалуу жаныбар.
Жезит	— арамзаа, жек көрүмчү, бузүкү. Кээде турмушта жок, пери түрүндөгү өзүнчө эл маанисинде.
Зымырат //зүмурут //	— асыл таштардын бир түрү.
изумруд	
Кадик	— күмөн.

Кес // кез	— 1. чен өлчөм; 2. түз деген мааниде.
Кесен	— белес, ашуу.
Кисе	— калың кайыштан кооздолуп жасалган, оттук таш, куу ж.б. салынуучу курга боосунан бекитилип же илинип коюлчу тегерек, кутуча түрүндөгү жалпак баштык.
Купа	— тоголок, шарча түрүндөгү металлдан жасалган кооздук.
Манат	— колдон жасалуучу түктүү кездеменин түрү, көбүнчө кызыл түстө болот. Кээде ак өңү да кездешет. Ал боз үйгө жабуу катары да пайдаланылат.
Мерей	— бала, түкүм.
Мият	— жак, тарап, жактоочу, болушуучу.
Муназа	— 1. тартипке салынган, жолго коюлган, уюштурулган, 2. бир пикирге келүү, ынтымакка келүү.
Паранда	— 1. куш, куштар. 2. учуучулар, учуп жүрүүчүлөр.
Сеп	— күйөөгө чыккан кызга берилүүчү энчи.
Таман	— 1. бүткөнү, аягы, 2. бардыгы, бүткүл
Уштатып	— карматып.
Өзөк	— ушак.
Эгей	— бири-бирине шай келген, баары бирдей.
Эсил	— ыйык, аялуу, таза.
Чоктук	— өрүлгөн чачтын учуна тагылуучу кооздук.

САРИНЖИ, БӨКӨЙ (С. Конокбаевдин айтуусу боюнча)

ЖАМГЫРЧЫ КАНДЫН ӨЛГӨНҮ САРИНЖИНИН ЖЕТИМ КАЛГАНЫ

Улуу катындан Жамгырчы кан * жана кичүү катындан Бөкөй алты ага-инилүү экен. Экөө эки элге кан. Жамгырчы алтын так минген, нөөмөттүү жүргөн кан болуптур. Бөкөй алты ага-ини болгону менен жарды болуп, жалгыз кара жорго деген бир гана аты болгон экен. Жамгырчы кандын мал-мүлкү болгону менен катыны бала төрөбөй жүрүп, бир эркек бала тапкан экен. Атын зарылганда көрдү деп, Саринжи коюптур. Саринж 12 ден 13 кө аяк⁸ басканда Жамгырчы кан Карача кандын кызы Берметке куда болгон экен. Айдап мал берип, алтын дилде *, зер * берип, ушу келинимди алып, жалгыз уулумду үйлөнтүп, жаныма коңшу кылып кондурсам, кудайга арманым жок — деп, турган экен. Жамгырчы Күлдүр кан менен дос болушуптур.

БӨКӨЙ КАН ЖАМГЫРЧЫ КАНДЫН КӨНҮЛҮН СУРАГАНЫ

Ушинтип тилекте турганда Жамгырчы кан ал-эттен кетип оору болгон экен. Кеминин жазданып, кесесин арттырып калган экен. Ушинтип жаткан убакта калкы ыйлап, Жамгырчынын көңүлүн сурап, Жамгырчы адам болбойт, кайра калкка кошулбайт экен го — деп түңүлүп турганда Жамгырчынын бир жигити Бөкөйгө кабарга барат. Бөкөйгө Жамгырчы кандын көңүлүн эмнеге сурабайсыз? — дейт. Бөкөй кан кара жоргосун минип Жамгырчы канга келип, капаланып ыйлап турган жери:

Ашуу бийик дабанбы,
Акылман аке, аманбы?

⁸ Ажак-катчыдан кеткен ката болушу мүмкүн.

Аманат жаның кыйналып,
 Арманда болуп турганда
 Бүгүн үктүм кабарды.
 Кыбыладан шамалбы,
 Кыйналып акем жатат деп,
 Бүгүн үктүм кабарды.
 Арманда болуп ыйласаң
 Алсыраттың элиңди,
 Асылган менен жараткан
 Арманда болуп ыйласаң,
 Арманда кылбай элиңди
 Койбойбу сиздей бегимди.
 Капа кылдың жанымды,
 Арманда кылбай элиңди,
 Тилесе коер бекен бегимди?
 Минип турат экенсиң
 Алтындан кылган тагыңды,
 Калың журтуң ыйласа,
 Коебу сиздей канымды.
 Аман койсо бегимди
 Акылы кетте * бегимди,
 Арылтар бекен жараткан
 Көзүмдөн аккан селимди.
 Акылман Күлдүр жактырып,
 Алтындан берген чениңди.
 Ар кылган ишиң жөн келген,
 Сизге акылман Күлдүр чен берген.
 Күлдү тууган чогулса,
 Күймөнбөй ишиң жөн келген
 Күлдүркан сизге чен берген
 Калың тама * элиңиз
 Кайгырып журт сураса,
 Калар бекен бегибиз».

ЖАМГЫРЧЫ КАҢДЫН БӨКӨЙГӨ АЙТКАН КЕРЭЭЗИ

Бөкөй ушинтип ыйлап, талаада кадырын сурап турганын агасы Жамгырчы угуп, мууну бошоп, «барк⁹ билген, калк билген иним эми келген экен го — деп кайраттанып, башын көтөрүп арманын айтканы:

«О, Бөкөй кан, чырагым,
 Тыңда сөзүм ынагын.
 Каруум кетип турганда
 Капаланып камыгып,
 Кан Бөкөй, иним, ыйладың.
 Ыйлабагын, Бөкөй кан,
 Агаң эле Жамгырчы
 Амандыгын сурадың.
 Арманда болуп жатканда

⁹ Парк.

Амал жок кандай кыламын,
 Кан агаңды көргөндө
 Капаланып ыйладың,
 Ыйлабагын бүркурап,
 Менин амандыгым сурагын.
 Айттырдың менин арманым,
 Агаңа капа салбагын.
 Жакшы чыкма Бөкөй кан,
 Жана билдин түрүмдү,
 Жалдыратпай жакшы бак
 Жалгыз туума ининди.
 Муңкансаң билдим түрүндү,
 Бул дүйнөдөн мен кетсем,
 Муңайтпай бак, Бөкөй кан,
 Муңканган жалгыз ининди.
 Муңкансаң билдим түрүндү,
 Бул дүйнөдөн мен кетсем
 Жалдыратпай жакшы бак,
 Жалгыз туума ининди.
 Арманда болуп турганда
 Асты байка түрүмдү.
 Арманда кылбай жакшы бак,
 Артыңда жалгыз ининди¹⁰.
 Жабыгып турган кезимде
 Жана билдин түрүмдү,
 Арманда кылбай жакшы бак,
 Артыңда жалгыз ининди.
 Бейкапа болуп турганда
 Мен байкадым түрүңдү,
 Бейишке кетсем жол тартып,
 Бечара кылбай жакшы бак,
 Берзентим жалгыз ининди.
 Муңайсам байка түрүмдү,
 Бул дүйнөдөн мен кетсем
 Жакшы баккын, Бөкөй кан,
 Муңканган жалгыз ининди.
 Менин көзүм өткөн соң
 Буза көрбө, Бөкөй кан,
 Он эки канат үйүмдү.
 Сандыгымда сарымды,
 Кызыл май кылып жүктөбө
 Эшигимде нарымды.
 Эсимден танып турганда
 Кимге айтамын алымды,
 Кан агам көзү өттү деп,
 Кармап минбе тайымды,

¹⁰ Инимди — механикалык ката кеткен.

Кайгыртып, Бөкөй, ыйлатпа,
Кемпир жаңдай айымды.

САРИНЖИНИН АТАСЫНА АЙТКАН АРМАНЫ

Атасы ошондой оор абалда жатканда жалгыз бала Саринжи атамдын көзү өтөт экен ден кайгырып, ыйлап турган жери:

Бек атам кейип ыйлаба,
Бейкапа кылып кыйнаба.
Кан атакем, ыйлаба,
Карып жаным кыйнаба.
Жалдыраттың жалгызды,
Жабыктырдың, кан ата,
Бизге окшогон байкушту.
Баштагыдай заман жок,
Бай атакем өткөндө
Баркымды билер адам жок.
Булбул атам көзү өтсө
Муңайбасам амал жок,
Муңумду билер адам жок.
Кеңешкор атам көзү өтсө,
Кейишпей багар адам жок,
Баш тарттырдың амал жок,
Менин баркымды билер адам жок.
Атакем көзү барында
Ат жалын тартып минбедим¹¹,
Артылып доорон * сүрбөдүм.
Атакем көзү өткөн соң,
Арманда болуп күйгөнүм,
Калкымды тегиз билбедим.
Кан * атам көзү өткөн соң,
Капаланып күйгөнүм,
Калын журтуң буркурайт,
Кашыңда жетим зыркырайт,
Артыңда жетим чыркырайт,
Амалым кандай болот деп,
Алганың-жарың буркурайт.

Ошондо Бөкөй балага ачуусу келип, атасы акыл-насаат, керээз * кебин айтып турса, эмитен жөнүн, түрүн бөлүп, түсүн башка кылып... деп, этегин кагып, чыгып кетти. Ошондо бала бул эмнеси, мага эмитен кекенгени, атамдын көзү өтө электе эле кекенет, мен дагы алты ооз арманымды айтайын — деди.

— Ой ата, кайсы акылың менен эл күтүп, кайсы акылың менен журт күтүп жүргөнсүң, — деди, — күнүнүн күлү жоо деген, мага Бөкөй күнүлүк кылып жүрөт, аягымдан тарткандан башка адам болсун деген сөзү болбос, көзүңдүн тирүү убагында акыл-наасатыңды айтып кет — деди.

¹¹ Жогорку эки сап эки ирээт жазылып калган.

ЖАМГЫРЧЫ КАНДЫН САРИНЖИГЕ АЙТКАНЫ¹².

Жалгыз баласынын сөзүн уккандан кийин Жамгырчы кан кеминин жастанып, келмесин айтып ыйлап, арманын айтканы:

О, кагылайын кулунум,
Кулунум сенден айрылып,
Кур кайгы тартып турамын.
Көтөрдөсөм айла жок,
Кудуреттин кылыгын.
Кайгырбачы, жалгызым,
Камыкпачы байкушум.
Баштагыдай болбогун,
Ит кубар атка конбогун,
Атаңдын айткан акылын
Артымда, жалгыз, ойлогун.
Ак текирек туу болор,
Акылман атаң көзү өтсө,
Ашмачы кулуң чоң болор.
А, кулунум, кантейин,
Армандуу апаң кор болор.
Боз текирек туу болор,
Боздогон атаң өткөн соң,
Босогодон жоо болор,
Болбогон кулуң чоң болор,
Боздогон апаң кор болор.
Кайгырбачы, жалгызым,
Камыкпачы байкушум,
Абалап учкан зар эле,
Көөнүмдө кадик * бар эле.
Кадигим айтып өтөйүн,
Келиним Карача пашаа * баласы,
Жаңы өспүрүм бала эле,
Түбүндө башыңа мүшкүл ал эле.
Келиним Бермет алгынча,
Жаныма коңшу конгуча
Ай төбөдөн толбоду,
Арманда болуп ыйласам
Аманат жаным койбоду.
Кайгырып жаткан кан атаң
Кагылайын чырагым,
Кан атаң ушу дарттан оңбоду.
Акылдуу адам көп айтса,
Айткан тилин алыңыз,
Агаңыз болот кан Бөкөй
Ат жалын тартып мингиче,
Аралап топко киргенче,
Акыл болжоп билгенче

¹² Айткан — механикалык ката.

Ага акыл салыңыз,
 Чырагым, аман болсун жаныңыз.
 Акылга келген байымын,
 Карача пашаа кайының,
 Балам, мен айтайын дайының.
 Бирок, барамын десеңиз
 Бек Жамгырдын уулу деп,
 Белгиленип барыңыз,
 Кулунум, бекем болсун жаныңыз.

Акыл-насаат керээз кебимди айткыча атаң баштагыдай болбой турган болду. Кудайдан тилерим, жанымды койбой турган болду, аз нарык билген, калк билген өкүмү жүргөн агаң Бөкөй эмне десе эп деп, куп деп, кошомат кылып, корккон кишидей болуп тургун — деди. Ат жалын тартып мингиче ошондой болуп Карача падыша кайныңа барамын деп ойлосоң жаныңа беш жолдош алгын, кара санай турган, кас санай тургандан албагын, акыл-насаат, керээз кебимди айтар чакта айтпай, айтпас чакта айтып калдым. Бирок келинимди алып, жаныма коңшу кондуруп кетсем менде арман болот беле. Насаат керээз кебин угуп, Бөкөйгө аркалап жүрүп жан сакта агаң Бөкөй эмне десе эп деп, куп деп тур — деди.

ЖАМГЫРЧЫ КАНДЫН ӨЛГӨНҮ

Ошондо атасы Жамгырчы акыл-насаат, керээз кебин айтып жаздыкты бийик коюп, жанымды тынчытайын деп турган эле, ошентип туруп Жамгырчы дүнүйөдөн көчтү.

Саринжи атамдын арт жагында алты сууда алты иниси жатат го, алты иниси келет го, атамдан калган дүнүйөнү өз колума берет го деп ойлоду. Эч ким келген жок. Агасы өлүп жатса алты ага-инилүү Бөкөй ат бастырып барган жок. Бөкөй келбегенден кийин бала Бөкөйдүн мага таарынганы го, акыры келбейт экен го деп ыйлаганын коюп, алтын, зерди чачып, атасын өзү башкарып койдү.

БАЙКОҢУР МЕНЕН ЖАПАКЕНИН САРИНЖИГЕ КЫЛГАН АЙЛАСЫ

Бөкөй алтын такка минип күрүлдөп турган кезде анын Байкоңур, Жапаке деген эки жигити бар эле. Алардын иштегени, ойлогону бузуктук эле. Саринжи кайнына жөнөп бара жатканда булар бузуктук ойлоду. Байкоңур Жапаке деген инисин «сен барып алдынан чыккын. Көңүлүн жумшатып ыйлагын, бирге жүргөндөй болсо, бирге кайнына кошо баргын. Саринжинин колуктусу керээз * киши дейт. Ошондой болсо, мага кабар бергин деди. Андан кийин Бөкөй канга барып кан сизге ылайык кыз таптык дейсиз, ошону менен Бөкөйдөн калың мал алабыз» — деди. Жапаке макул деп Саринжини көздөй кетти. Ошондо баланын жолун тозуп Жапакенин ыйлап турганы:

О, кагылайын жалгызым,
 Кайгырбачы байкушум,
 Жабыккан байкуш не дейсиң?
 Жакшымдан калган керээзим.
 Жабыгып турган чырагым,
 Жакшымдан калган туягым,
 Талдан кылган кыягым,
 Кайгырган жалгыз баласын,
 Калың малды көп айдап,
 Кайда кетип барасың?
 Бул сөзүмдү айтпасам,
 Көңүлүңө капа аласың,
 Акылга келген байымың *,

Агаңдын аты Жапаке,
Чырагым, айтып кеткин дайының.
Карача кан кайының,
Кан акаңыз Жапаке
Айтып кеткин дайының.

АНДА БАЛА АТАСЫН КОШКОНДОН КИЙИН ЫЙЛАДЫ

О, Жапаке, тура тур,
Капа кылып кыйнаба,
Кан атам кошуп ыйлаба.
Кайгырган жалгыз баламын,
Калың жорго кош айдап,
Кайыныма кетип барамын.
Муңканган жалгыз баламын,
Буюрса Бермет аламын.
Муңайбагын, жан ага,
Бүгүн кетип барамын.
Бала капа салганы,
Жапаке тилин албады,
Бала тилим албайт деп,
Чиркиндин кыйын болду арманы.
Ичиндеги көп арман
Жапаке дагы жашып кетсин деп,
Эми бир айта калганы.

ЖАПАКЕ:

Ай чырагым, тура тур,
Менин сөзүм уга тур,
Бул сөзүмдү айтпасам
Көңүлүңө капа аласың,
Жолдош кылган экенсиң
Таманын боз баш баласын,
Белгисиз кетип барасың
Берметти кантип аласың.
Акылсыз кетип барасың,
Акбермет кантип аласың.
Кеңешсиз кетип барасың,
Керээтиң кантип аласың.
Кеңеш таап иш кылар
Кейиген жалгыз баласың.

САРИНЖИ:

Бала сүйлөйт буркурайт,
«Байкагын — деп зыркырайт,
Арманда кылып кыйнаба,
Атамды кошуп ыйлаба.
Кан атам кошуп ыйлаба,
Муңканган жалгыз баламын,
Буюрса Бермет аламын.
Камыккан жалгыз баламын,

Кааласа Бермет аламын.
 Акыл болжоп, бил деди,
 Жапаке, арманда болбой жүр — деди.
 Кебиме кулак сал деди,
 Карача падыша каныма
 Кейитпей бирге бар деди.
 Кейитпей бирге барсаңыз
 Кетте * экен кайнатам
 Өзүң жооп ал» — деди.

ЖАПАКЕНИН САРИНЖИНИН¹³ КАЙНЫНА ЖҮРГӨНҮ

Жапаке чиркин сүйүнүп, көңүлүнө башкача кош келип, Жапаке бала менен бирге жөнөдү.

Кайраты ашкан заманы,
 Кайнына бирге барады.
 Кайнына барган жеринен
 Калың журту көз салып,
 Жактырды жалгыз баланы.
 Кайнына барган кезинде
 Алганым кандай болот деп,
 Берметтин жагып турган заманы.
 Бермет башын тартып, жандан түңүлдү,
 Күүгүм кирип, күн бата
 Күйөөң көздөй жүгүрдү.
 Акырын басып гүлдөнүп,
 Аяңдай басып түрдөнүп,
 Кайкалап чуркап баратат.
 Кеңеш таап иш кылаар
 Кейиген жалгыз баласың,
 Аларың Бермет керээт күң
 Курдашы жалгыз Саринжи
 Астынан көзүн салады¹⁴
 Жактырды жалгыз баланы,
 А себептен жалгыздын,
 Айтылган экен урааны.
 Алары Бермет керээт күң,
 Жалгыздын амандыгын сурады,
 Жалгызды көрүп жактырып,
 Кудайга тобо кылады.
 Жапсардан * карап турады,
 Асыл зат жалгыз экен деп,
 Бир көргөндө биледи,
 Жалгыздын амандыгын тиледи.
 Жабыгып келген Бермет күң,
 Ордуна келди жүрөгү.

¹³ Саринжини — механикалык ката.

¹⁴ Салды — ырдын муун өлчөмүнө караганда бир муун жетпе жазылып калган.

БЕРМЕТТИН АСТЫРТАН МЕЙМАНДАРДЫ СЫНАГАНЫ

Жанындагы жолдошту
 Бир эле көрүп сынады,
 Ошондо тобо кылады,
 Жалгыздын кылган ишине
 Бенденин чыгат кумары.
 Арадан (ага)¹⁵ кошулуп,
 Аралаш келген Жапаке
 Берметти көрүп кетсем деп,
 Бөкөй канга жетсем деп,
 Акыл болжоп турады.
 Жапакенин арманы
 Ошондо Бермет биледи.
 Жалгызым — деп буркурап,
 Бермет күң ыйлап жиберди.
 Бөлөккө сырын билгизбей,
 Бөлөгүнө тийгизбей,
 Кетерби сөзүн туюнтуп,
 Керээттик менен үгүзүп,
 Башкача жаш булады,
 Бермет балдыз болуп ыйлады.
 Жапакени көргөндө
 Бермет күң жаны калбай ыйлады.
 Жаркылдаган Берметке
 Жана бир кайгы камалды,
 Жазым айтып койбосом
 Жанында жолдош жаманы,
 Ойлогонун арамдык
 Кандай кылам амалды.
 Тууганың эмес душманың,
 Жаныңдагы Жапаке
 Ичинде көптүр бушманы,
 Бул эмне кылганың,
 Буластаган мен байкуш
 Капалык жазып турганым,
 Болор бекен жыргалым!
 Ай төбөдөн толбойбу,
 Бермет күндүн зарынан
 Тууганың душман болбойбу.
 Беш күн өтпөй арадан
 Азапка башың конбойбу,
 Сизди ажалдан мурун сойбойбу.
 Арамдыгы көп экен,
 Мени тырмантып жесир койбойбу!
 Акыл болжо, жалгызым,
 Ошондой шумдук болбойбу!

¹⁵ Ага — катчы тарабынан жазылбай калган сөз катары сунуш этилди.

Анда жалгыз кеп айтат,
Аларым Бермет бечара,
Акыл болжо — деп айтат.
Акыл болжоп турганың
Менин аманат жаным кыйнадың.
Атандашып кеп айтпай,
Алганым Бермет, сен айтпай,
Аманат жаным кыйнадың.
Алда таала бак берсе
Болор менин жыргалым
Ай төбөдөн толобу,
Өлүмдөн качкан оңобу.
Андай айтпай тура тур,
Ажал жетип күн бүтсө,
Адамзаат бендени
Сандыкка салса коебу,
Жараткан акылың менен болобу?
Анда Бермет кеп айтат,
Акыл болжо деп айтат.
Аламан менен тең эмес,
Ал сөзүң эсеп эмес,
Оозго алар кеп эмес,
Аларың Бермет мен эмес,
Ажалдан кудай сактасын,
Жалгызым, ал сөзүң дурус кеп эмес.
Орундуу уяң мен эмес,
Оозго алар кеп эмес,
Жаныңда балдыз алам — деп,
Оолукканың мен эмес.
Ушунтип кайгы көрөдү,
Беш жолдош билбей калсын — деп,
Бермет күң үйгө жөнөдү.
Керээт Бермет кетти — деп,
Арт жагынан жүгүрүп,
Жеңелери келеди.
Бермет жымыйып басып турады,
Келе салып жеңеси
Берметтин сөзүн сурады.
Анда жеңелери ыйлады,
Күйөөң жайын айткын — деп,.
Жеңеси сурап турады.
«Аллага тобо кыларың,
Аларың жалгыз сынадың.
Теңирге тобо кыларың,
Теңтушунду сынадың.
Авалап учкан телкушун,
Акылман экен теңтушуң.
Кунан тайдай курдашың,
Асоо тайдай сырдашын,

Акылман бекен курдашың?
 Анда Бермет кеп айтат,
 «Аял кыл, жеңе, деп айтат.
 Жорголоп басып мен барсам,
 Жанында жаман адам бар.
 Ал арамдык ойлоп келиптир,
 Алары Бермет бечара
 Асты эле кайгы көрүптүр.
 Ойлогону арамдык,
 Издегени жамандык,
 Жапаке бирге келиптир».

САРИНЖИ МЕНЕН АКБЕРМЕТ ЖАНА ЖАПАКЕ

Бермет жеңе сизге айтат
 Эрте мадал барыңыз,
 Жалгызга көзүң салыңыз,
 Тилегин кудай берсин де,
 Дилбарым * жалгыз келсин де,
 Ай тууганда келсин де,
 Алар болсо келсин де,
 Атакемдин айдың көл
 Өрдөк, чүрөк, казы бар,
 Алганынча жалгызым
 Бир келбеди, жашы бар,
 Муну байкап өтсүн де,
 Акыл менен жетсин де,
 Аял кылбай келсин де,
 Алары Бермет керээттин
 Алтын жүзүн көрсүн де.
 Аял кылбай чапчаң бар,
 Айтууга көнсүн де,
 Көтөрөм кудай салганын,
 Мен айтамын арманым,
 Арманымды уксун де,
 Бир кумардан кансын де.
 Жеңелери жүгүрдү,
 Жалгызды көздөй бүлүндү.
 Жайкалып өскөн жаш каны,
 Жашырбастан бул сөзүн
 Жеңесине айтканы.
 Айткан сөзүн түрдөдү,
 Жалгыздын түрүн көргөн соң,
 Бери эшикке жүр деди.
 Эшитти сөзүн түрдөнүп¹⁶,
 Жалгыз эшикке чыкты гүлдөнүп.
 Жалгыз келсе эшикке
 Жанжөкөр жеңе кеп айтты,

¹⁶ Түрдөнү — механикалык ката.

Керээт Бермет кеп айтат,
 Жалгызым кечикпей келсин — деп айтат.
 Көтөрөт экем мен десе
 Бир кудайдын салганын,
 Аларың Бермет керээт күң
 Айтат экен арманын.
 Арманда кылбай Берметти
 Ылайыктыр бармагың,
 Байкасаң барып туруңуз,
 Баш тарттырбай Берметке
 Барып сөзүн угуңуз.
 Келе салса жалгызым.
 Арман-арзын¹⁷ айтам дейт¹⁸,
 Аманың сурап кайтам дейт.
 Ошондо жалгыз бүлүндү,
 Жанындагы беш жолдош
 Жапаке менен алтоо деп,
 Уктатып коюп жүгүрдү,
 Берметтин сөзүн угам деп,
 Жалгыз бала бүлүндү.
 Берметтин сөзү кандай деп,
 Акылман жалгыз гүлдөнүп,
 Алты канат ак үйдөн
 Акырын чыкты түрдөнүп,
 Жеңесинин кашына
 Басып келди түрдөнүп.
 Аңдачы сөздү жалгызым,
 Ар тилегиң берсин деп,
 Аларың Бермет келсин деп,
 Кебиме кулак салыңыз,
 Келсин деди Бермет жарыңыз,
 Кейиптей эрте барыңыз.
 Бактылуу жалгыз гүлдөндү,
 Барайын деп түрдөндү.
 Билгич жалгыз гүлдөндү,
 Алаары Бермет керээтти
 Билейин деп түрдөндү.
 Орундуу жалгыз бөлүндү,
 Уктатып коюп, жалгызың
 Оолугуп жалгыз жүгүрдү.
 Керилген жалгыз гүлдөнүп,
 Келе жатат түрдөнүп
 Билгич асыл балабы,
 Билинбей кетип баратат.
 Жерге буту илинбей,
 Берметтин түрүн көрсөм деп,
 Жалгыз кетти билинбей.

¹⁷ Азын.

¹⁸ Де.

Жабыгып жаткан Жапаке
Артынан кошо жүгүрдү.
Саринжи жалгыз артынан
Артынан чуркап жүгүрүп,
Берметти көрүп кетсем деп,
Кан Бөкөйгө жетсем деп,
Арадан чатак салсам деп,
Бөкөйдөн мал алсам деп,
Жапаке чиркин жүгүрдү.
Асыл жалгыз чалкалап,
Саринжидей жалгызың
Аяңдай басып калкалап,
Асыл зат жалгыз келатат.
Айдыңды көздөй жөнөдү,
Кеңеши ашык жалгызың
Келе жатат буралып,
Берметтин түрүн көрсөм деп,
Жапакеңдин арман, кайгы ичинде.
Арт жагынан аңдыды,
Арадан абдан бузук болуп,
Тиет деп турат жардыгы.
Алдындагы жалгыздын
Ойлогону ой экен,
Кайнатасы Карача
Журт сураган зор экен.
Чоңдун кызын алам деп,
Чолпондой жалгыз барам деп,
Айдыңга келди жүгүрүп,
Асыл зат¹⁹ жалгыз сүйүнүп,
Алдынан өттү илинбей.
Асыл зат жалгыз Саринжи
А кудайлап сүйүндү.
Берметтин жүзүн көрсөм деп,
Жапаке чиркин сүйүнүп,
Акыл менен биледи,
Каалганы ачып киреди.
Курдашым жалгыз келет деп,
Керебеттин үстүндө
Керилип жаткан Бермет күн
Кабагын ачып күлөдү.
Айтса сөзү коробой,
Ак шумкар жакка жолобой,
Керебеттин үстүндө
Керээт Бермет сулуунун
Жатканын жалгыз биледи.
Жайкалган жалгыз келет деп,
Кабагын ачып күлөдү.

¹⁹ Заат - айтылышы боюнча жазылып калган.

Көп ойлобой санааны,
 Көрдү Бермет баланы,
 Бермет күндүн кыялы
 Жалгызыңа жагады.
 Акылы ашык экен деп,
 Жактырды жалгыз баланы,
 Жайкалып турган Берметтин
 Жазылган экен кабагы.
 Өз боюңа бактиги,
 Бермет күндүн актыгы —
 Актыгын карап олтурсаң,
 Акшанын жааган карындай.
 Эки беттин кызылы
 Ак тооктун канындай.
 Саринжи жалгыз буралып,
 Жүгүрүп келди Бермет жанына.
 Колодой * болгон мойнуна
 Колун салып бурады,
 Койчу нары деп Бермет,
 Колун кагып турады,
 Жалгыз кийин таарынды...
 Жалгызым кете берет деп,
 Бермет керебеттен кулады.
 Кетирбестен жалгызды
 Этекте кармап бурады.
 Айта турган арзым бар,
 Жалгызым, аял кыл — деп турады.
 Аял кыл — деп, жалгызын
 Алаары Бермет ыйлады.
 Кара күчкө мен жаттым,
 Жалгызым мамыгар бекен деп жаттым,
 Андыча * кылып мен жаттым,
 Жалгызым арманда болор деп жаттым.
 Акылман жалгыз сен деди,
 Алаарым жалгыз кел деди.
 Ай караңгы, түн кыска
 Аял кылбай кел деди.

Экөө керебеттин үстүндө буралып, кубанып отурганда Жапаке: экөө уктап кетсе экен, кыздын жүзүгүн алып, Бөкөйгө ишеничтүү болуп барсам экен — деп, ойлонуп турду. Саринжи жалгыз келгенден кийин Бермет: Саринжи баатыр экен го — деп, Саринжинин мойнуна колун арта салып, керегени көздөй колун сунуп, көкүрөгү түнүп, жалгызды көрүп анык зат, мыкты зат экенин билип, кубанат. Ошентип жатып экөө уктап кетет.

ЖАПАКЕНИН АКБЕРМЕТТЕН САЛАМ МЕНЕН БӨКӨЙГӨ КЕЛГЕНИ

Жапаке Саринжи менен Акберметтин керебетте уктап атканын билип, колундагы алтын жүзүгүн уурдап алып, Бөкөйдү көздөй качып кете берди. Анда Бөкөйдүн керээт кара башында тогуз катыны бар эле. Тогуз катындын баарынан артык көргөн Акша деген

бир сулуу катыны бар эле. Тогуз катынга тогуз күн жатса, Акшанын жакшылыгына кызыгып, жалгыз өзүнө тогуз күн жатар эле. Акшага жаткан күнү таң атканы билинбей калар эле. Акша алтын чайдооско чай кайнатып, күмүш пиялага куюп, Бөкөйгө берип турган убагында, алтын жүзүктү уурдап алып, Жапаке²⁰ Бөкөйгө келет. Акша катын өмүрү согончогу канабаганы менен, мен бас боломун деп ойлобогон эле. Ошондо Бөкөйгө Жапакенин айтып турган жери:

Акылман Бөкөй, каным ай,
 Акбермет болду жарың ай,
 Акберметтей жарыңды
 Арманда кылбай барың ай!
 Акбермет болду жарыңыз,
 Акылман Бөкөй барыңыз,
 Муну арманда кылбай алыңыз!
 Акылың болжоп билем дейт,
 Акбермет сизге тийем дейт.
 Теги эле жалгызга тийсем күйөм дейт,
 Өзөнгө тарта коном дейт,
 Өкүмү ашык Бөкөйдүн
 Өз алган жары болом дейт.
 Алдында турган ага жок,
 Артында турган ини жок,
 Жалгызга тийсем бечара
 Өрт өчкөндөй болом дейт.
 Оруну ашык жан экен,
 Ойлогону Бөкөй кан экен,
 Күн-түн ойлоп жүргөнү
 Өзүң сындуу кан экен.
 Бермет болду сиздики,
 Ырысыңыз бар экен,
 Дүбүртү ашык жан экен.
 Сизде тогуз катын бар экен,
 Тогузу бирдей бириксе,
 Берметтин түрүн көргөн жан
 Сүйүнчүгө албас жан экен.
 Бермет болду сиздики,
 О, такыр * кан, ырысыңыз бар экен.
 Көрүп келдим көз менен,
 Аялдан ашык порумун,
 Ишенбесең мынакей,
 Белекке берди жүзүгүн *.
 Белегин колго алыңыз,
 Бермет болду жарыңыз,
 Бөкөй кан, бей капа кылбай барыңыз.

Бөкөй ошондо кубанып, жүзүктү ала коюп, чыпалагына сала коюп, жүзүк чыпалагына батпай, жүрөгү туйлап жатпай, жүзүктү ойлоп, болжоп олтуруп, жүзүгү бул экен, буту кандай экен — деп, жүзүгүн көрүп, оолугуп кетет. Ошондо Бөкөй кан — Ой, Жапаке! Сенин

²⁰ Жапакенин — механикалык ката.

аялга эбиң жок, айтууга кебиң жок, сөзгө чоркок, жүрөгүң жок коркок элең, барып Байкоңурду чакырып келчи — деди.

БӨКӨЙ КАНДЫН БАЙКОНУРДУ АКБЕРМЕТКЕ ЖИБЕРГЕНИ

Жапаке Байкоңурду чакырды. Байкоңур үйгө кирген соң: Жапаке, кечеги ишиң эмне болду? — деди.

— Бардым, барган менен бакалап, жүзүгүн уурдап алдым, Бөкөйгө капалык салдым — деди. Ошондо Байкоңур ойлонуп, бүлүнүп, Бөкөйдү көздөй жүгүрүп келип, эшикке тура калды. Бөкөй кан — ой, Байкоңур, сен мындан көрө эптүү элең, мынабу жүзүктү Бермет белекке берип жибериптир. Берметтен мага белек келиптир. Кыз башы менен, кыз чачы менен жүзүктү бергенден кийин жүдөгөн эмедей болуп, барбаганым, албаганым болбойт го — деди. Эшикте жабдык-жасалгасы менен кара жорго түр, ошону мингин, бүгүн түндөн калбай баргын²¹. Бермет мендик боло турган болсо керебеттин үстүндө жатып, сүйлөшүп, менин кебимди айткандай болсо, таңды²² атырбай кайткандай бол, керебеттин үстүндө эртең менен мени тапкандай бол — деди.

Сөзүңдү коротпой, жообуңду жолотпой, Бермет мендик болгондой болсо, күндүн мурдун чыгарбай келгендей бол, кечикпей мага жооп бергендей бол, Бермет мендик боло турган болсо кара жорго сеники да Бермет меники, сурак суроочу алтын тактын үстүндө²³ мени кубант — деди. Сөзүн угуп, Байкоңур жайдары тартып күлүп, жүрүп кетти. Берметти ала турган болгон соң беренжиден * беш кабат, атилестен * алты кабат калың төшөк салган менен таң жакында атпай турат. Байкоңур Берметке барбай, орто жолдон сөз курап, Бөкөйгө келди. Ошондо Байкоңурдун кеткенин Акша деген кандын катыны билди. Тилимди алса койдурайын, агасынан (калган)²⁴ жалгыз баланын жанын кыйнай турган болду го деп, (турса)²⁵ Бекей төшөк-ордун көтөрүп, суракканадагы²⁶ тагына жүгүрдү. Ошондо Акша (Бөкөйдүн)²⁷ Берметти анык аламын дегенин билди. Билип, алтын чайдооско чайды кайнатып, күмүш пияланы колтугуна кысып, Бөкөйдүн артынан Акша да барды.

Акша келсе, Бөкөй күнүлүк кылып келди го — деп, Акшаны тилдеп турган жери:

Айланбасаң үстүмө
Алтын чайдоос чай менен
Керээт билип келдиңби,
Сүлүү Бермет айымды?
Суналбагын бекерге,
Сен билерсиң жайымды.
Аяндай басып желесиң,
Бирөөнүн төрдө жаткан кызына.
Күнүлүктү кыласың,
Буралбагын бекерге
Кайсыга жазып турасың,
Асылдан кордук көрөсүң,
Ажалдан * мурун өлөсүң.
АКШАНЫН АЙТКАНЫ:

²¹ Бергин — сүйлөмдүн маанисине караганда механикалык ката кетирилген.

²² Тайыңды — механикалык ката.

²³ Үстүнө.

²⁴ Калган — түп нускада жазылбай калгандыктан сүйлөмдүн маанисине карата сунуш этип койдук.

²⁵ Турса — жазылбай калган сөз.

²⁶ Сурак канаа — угулушу боюнча созулма үндүү менен жазылып калган.

²⁷ БӨКӨЙДҮН — сүйлөмдүн тактыгы үчүн ушул сөз болушу керек эле.

Алганың Акша бечара,
 Алганың Акша ыйлады,
 Жалгызды арка кылады.
 Жалгызды турат аркалап,
 Күйгөнүнө чыдабай,
 Алтын чайдоос, пияла
 Көтөрүп урду талкалап,
 Акша ыйлады чалкалап.
 Акылман төрөм сен элең,
 Алган жарың мен элем,
 Кай керээттен кем элем.
 Жакшыдан калган керээзин,
 Жалгыз үкөң ыйлатпа,
 Жалгыздын жанын кыйналтпа.
 Алганың Акша байкушту
 Капалантып кууратпа.
 Келиниң Бермет албагын,
 Кейишке башың салбагын,
 Кеңешкор журтуң чогулса
 «Келинчи» атка калбагын.
 Койгун, төрөм, бул ишти
 Дин мусулман * беңденин,
 Тили келме келгендин,
 Уктап жаткан адамдын,
 Эчтеме билбес жамандын
 Түшүнө кирбес күп иштир.

Таксыр каным, тил алсаң, кой бул ишти — деп ыйлап турганда, байбиче, кой ыйлаба,
 бул ишти койдум — дегендин ортосунда Байкоңур көрүнө калды. Ошондо Байконурду
 көрүп, карай берди. Бөкөйдүн күйүп турганын көрүп, Байкоңур ошондо ыр менен айтты;
 Ойбой, таксыр каным ай,

Түндө келген Жапаке
 Айтканынча бар экен,
 Бар да, болсо кан Бөкөй,
 Акбермет сиздики болду, ал Бөкөй!
 Ийниме чапан кием дейт,
 Ибилис Бөкөй²⁸ турганда
 Жалгызга кантип тием дейт.
 Тийген менен а байкуш,
 Тирүү кантип жүрөм дейт.
 Дилбер * эле кан Бөкөй
 Төрөнүн жайын билем дейт,
 Камыш башы калам дейт,
 Сизге дубай салам дейт,
 Саламын ала келбесе,
 Ичкен ашың арам дейт.
 Ай төбөдөн толوم дейт,
 Бул дүйнөдө болбосо,

²⁸ Бөкөй — механикалык ката.

Кыяматтык * болом дейт.
 Арбак, анттын баарысын
 Сизге жүктөп коём дейт.
 Абайлагын, чоң Бөкөй,
 Айткан сөзү шол Бөкөй.

Ошондой деп Байкоңур айтса, анда Бөкөй: кара жорго сеники, Бермет меники — деди.

ЖАКШЫ КӨРГӨН АКШАНЫ ӨЛТҮРГӨНҮ

Байкоңурдан Берметтин сөзүн уккандан соң Акбермет меники, ажалдуу Акша жердики, тиги турган Акшанын кесе чапкын келдесин, башына каптап куу чачын, сүйрөп салгын денесин, не себептен кемитет Берметти, кудайдын сүйгөн бендесин. Дароо чапкын деди.

Бөкөй кан ошондой дегенден кийин Байкоңур колундагы канжары менен кылычын алып Акшаны өлтүрөм деп жүгүрдү. Байкоңурду туубаса да тутунгандай кылып багып алган баласы эле. Байкоңурдун өлтүрөрүн билген соң, ошондо Акшанын жалынып ырдаганы:

Ой, Байкоңур, тура тур,
 Бир аз сабыр кыла тур.
 Туубасам да тутунган
 Жалгыз уулум сен элең,
 Энекең байкуш мен элем.
 Бир тырмактын жогунан
 Тумшугу жок мен элем.
 Бөөдө өлтүрбө өзүмдү,
 Убалым тешсин көзүңдү.
 Акырет * жайга барганда
 Качканыңа койбосмун,
 Ноктолоп минип өзүңдү,
 Уктуңбу менин сөзүмдү,
 Коңур ай, убалым тешсин көзүңдү!
 Байкоңур канжарын тутуп турады.
 Чымын жаным калса деп,
 Акша Бөкөйдү көздөй жылады.
 Кандай амал кылам деп,
 Амалын таппай турады.
 Акылман төрөм сен элең,
 Алган жарың мен²⁹ элем,
 Мен кай керээттен кем элем,
 Бир баланын жогунан
 Тумшугу жок мен элем.
 Өлөмүн деп санабай,
 Өтүп кеттим дүйнөдөн.
 Согончогу канабай,
 Арманым көп кудайга
 Алдыма мерсет * бала албай.
 Койчу, төрөм, бул ишти,
 Дин мусулман адамдын,
 Тили келме келгендин,

²⁹ Менен — механикалык ката.

Түшүнө кирбес куу ишти.
 О, таксырым, тил алгын,
 Койчу жаман бул ишти.
 Бир өзүңө ыйлайын,
 Өлүп кетет экемин,
 Айла жок кандай кылайын,
 Акылман Бөкөй, ойлочу,
 Аманат жаным сурайын!

Анда Бөкөй кан: ой, Коңурбай, койгун! — (дегенинче)³⁰ болбой, турган Акшанын башын чаап жиберсе, Акшанын башы ыргып кетет.

БӨКӨЙ КАН АКБЕРМЕТТИ ӨЗҮ АЛУУГА КҮЛДҮР КАНДАН УРУКСАТ³¹ АЛГАНЫ

Эми Бөкөй бул жакшы катындан ажырап калган соң, сууну башынан ылайлап жибердик, аягынан тундуруп алалык — деп, кырк жигитке ат току дейт. Ошондо Бөкөй Күлдүр канга барып, арыз, таксыр, — дейт. Ал: арызың болсо айт — дейт. Айтканым: элимден бир бала чыкты, тилиме көнбөдү. Калың журтту жеп, түгөтө турган болду, өлтүрөсүзбү, тиргизесизби, элге жүзүн көрсөтпөй Саринжини жок кылсаңыз экен. Жаман катын, жаш баласын бизге ынахам* кылсаңыз экен — деди.

Андай болсо, сизди тели-тентекти тыйсын деп, алтын такка мингизип, калк суратып койгомун, карматып колума бергин, элдин жүзүн көрсөтпөймүн, жаман катын, жаш баласын сизге бердим — деп, Күлдүр кан жооп берди.

АКБЕРМЕТТИ САРИНЖИ АЛЫП ЖОЛГО ЧЫККАНЫ

Бөкөй кан: эми мында минтип турбайлык, Ак-Жайыктын белинен жалгызды тосуп алалык деди. Бөкөй ошондо тосуп калды. Карача падыша кызын жөнөтмөкчү болуп кабарлап койсо, кызы жөнөбөй жатып алат. Кан ошондо: «Эмне мудаасы * бар экен, ошону айтсын, ошону ордуна келтирип берейин, анан кийин жөнөсүн — деп.

Акбермет жеңесинен айтты. Ат башындай алтын сандык согуп берсин, ичине албарс кылыч салсын, анан жөнөймүн — деди. Кызынан жооп тийгенден кийин усталарды жыйдырып ат башындай алтын сандык соктуруп, ичине албарс * кылыч салып берди. Сандыкты көрүнөө жерге төөнүн үстүнө таңып койдү.

Көчтүн алды менен күйөө жолдошу болуп, Саринжи беш жолдошу менен жөнөдү.

АКБЕРМЕТТИ БӨКӨЙ КАН ТАРТЫП АЛГАНЫ

Көчтүн арт жагынан желе басып, жыгыла жазып, Бермет жөнөдү. Ошондо Бермет жолдо келе жатып ат үстүндө уктап түш көрөт, Бермет түшүндө Саринжини Күлдүр кан айдатканын көрөт. Аны жалгызына айта албай, беш жолдошко айтып турган жери:

Алдымдагы беш жолдош —
 Аманат жанга эш жолдош,
 Аз гана сабыр кыла тур,
 Менин арманым калың уга тур.
 Атка минип алыптыр.
 Агасы Бөкөй башында,
 Кырк жигити кашында,

³⁰ Дегенинче — жазылбай калган сөз.

³¹ Руксат — механикалык ката.

Асем менен келиптир.
 Агар алтын, ак күмүш
 Бей-бечара карыпка
 Кудайы кылып бериптир.
 Жалгызым кыйноо көрүптүр.
 Айланайын, беш жолдош,
 Жалгызды алып кет, жолдош.
 Азап жакын көрүнөт,
 Ыймандуу журтка жет, жолдош.
 Анда жалгыз кеп айтат,
 Алганым жалгыз, бечара
 Армандуу болбо деп айтат.
 Аманат жаным кыйнайсың,
 Мынчалык несин ыйлайсың?
 Аркы-терки басамын,
 Арам сийдик Бөкөйдөн
 Мен өзүм кайда качамын!
 Бөкөйдөн качып кеткенче
 Ээн талаа, эрме³² чөл
 Куу талаада жатамын.
 Кашымдагы беш жолдош,
 Алмач эркеч сары атан,
 Ылдам жүгүн чеч, жолдош!
 Басып бүтүн бүктөңөр,
 Шилтегенде кылоосу
 Адамдын башын илип түшүргөн,
 Ак албарс алып бериңер,
 Асыл тууган жалгыздын
 Өнөрү болсо көрүңөр.
 Арам сийдик Бөкөйдөн
 Келгени болсо көрөйүн,
 Ак албарс колго тийгизгин,
 Адебин колго берейин!
 Айтып оозун жыйганча
 Беш жолдошу жүгүрүп,
 Дароо чуркап барады.
 Алтын сандык колго алып,
 А беш жолдош алганча —
 Бөкөй кан келип калады,
 Келе салып кармады.
 Ырыстуу жалгыз чачылбай,
 Алтын сандык ачтырбай,
 Анда жалгыз зардады.
 Жалгыздын айтып турган арманы:
 Арманымды айтсам — деп,
 Анда бир жалгыз ыйлады,
 Эчтеме койбой алам — деп,

³² Ээн — катчыдан кеткен жаңылыштык болушу мүмкүн, адатта салттуу түрдө «эрме чөл» деп айтылат.

Агасы Бөкөй турады.
 Арманым айтып ыйласам,
 Аркасы тиер бекен — деп,
 Жалгыз туума Саринжи
 Бөкөйдөн жанын сурады.
 Ашуу бийик дабанбы *,
 Акылман аке, аманбы?
 Кырк жигитин кошчу алып,
 Бүгүн аке келет — деп,
 Уктум эле кабарды.
 Атка минсе жылаууң,
 Иним зайыбын алып келет деп,
 Кырк жигитиң кошчу алып,
 Алдымдан тосуп келүүң.
 Үкөм * малдан өлбөйт деп,
 Агар алтын, ак күмүш
 Бей-бечара карыпка
 Кудайы кылып берүүң!
 Ака жан, ушубу кыйноо көрүүм:
 Эки колум байлаттың,
 Салдаттыкка айдаттың,
 Менин шорум кайнаттың.
 Айттырбагын арманым,
 Ака жан, кыйын болду жаңжалың!
 Анда бир Бермет ыйлады,
 Жалгызым — деп зыркырап,
 Жаманы тиер бекен деп,
 Жаш алган жары чыркырап.
 Кагылайын, жалгызым,
 Кайгырбачы, байкушум,
 Бек байлагын белиңди,
 Бедер кыл тама элиңди.
 Бошонбочу жалгызым,
 Кургатар бекен жараткан,
 Көзүмдөн аккан селимди.
 Кучакташып бир жүрөргө
 Койбоду жалгыз бегимди.
 Алганы Бермет бечара
 Көөнүндө капа, какшады,
 Жалгызга жардамы тиер бекен — деп,
 Көтөрө чалып мактады.
 Кечээ биздикинде жатканда
 Отургунча он айткан³³
 Адөөлөт акең ушубу?
 Айтканыңча бар экен,
 Кары десең бала экен.
 Карыкканы акеңдин

³³ Аткан.

Куруган Бермет кар экен.
 Ойногону, күткөнү
 Өзүң сындуу бала экен.
 Жалгыздан ыраат көрбөгөн
 Мен байкуш ырысы жок жан экен.

Ыйлаганы менен болбой, ой-боюна койбой, эки жигитин чакырып, айдап жөнөгүн,
 өлтүрөбү, тиргизеби, айтор мусулман жүзүн көрсөтпөй жок кылат — деди.

Бөкөй Берметти алам — деп, караңгы тамга камап койдү. Саринжини айдатып жибере турган болду.

САРИНЖИНИН АЙДАЛГАНЫ. АЙДАТАРДЫН АЛДЫНДА САРИНЖИНИН АЙТКАНЫ

Кетерин билип жалгызың,
 Кейип турат байкушуң.
 Аке жан — деп ыйлады,
 Арманын айтып турганы.
 Бечара³⁴ тарткан жалгыздын
 Болор бекен жыргалы.
 Акылман акем сен элең,
 Армандуу жалгыз мен элем.
 Акылман элең Бөкөй кан,
 Аркасы тийчү бек * элең.
 Айтууна көнөйүн,
 Алганым Бермет байкушту
 Намыс кылбай берейин.
 Акылын ашык кан Бөкөй,
 Айдатпай алып кал, Бөкөй!
 Айдатпай алып калсаңыз,
 Алтындан болсун тагыңыз,
 Артылып турсун багыңыз.
 Жабыктырып ыйлатпай,
 Жалгыздын айткан сөзүнө
 Жан ага, кулак салыңыз!
 Кыл дегениң кылайын,
 Кол куушуруп турайын.
 Колуңа сууну куюйын,
 О, дегениң угайын.
 Ар кызматың кылайын,
 Алдыңдан кетпей турайын.
 Алганың Бермет экөөңө
 Үстүңө суу куюйын,
 Бой тазалап турайын!
 Болбогон ишке жолуктум,
 Бөкөй кан, кандай кылайын!
 Чымындай жаным каларбы,
 Бир өзүңө ыйлайын!
 Кебиңе кулак салайын,

³⁴ Бечаара — угулушу боюнча жазылган.

Кейип турган жалгызга
Тиер бекен паанайың?
Карыганда энекем
Жооп берсең уялаш,
Боздотпой багып алайын.
Кайгырган жалгыз келеби,
Камыктырба, кан Бөкөй,
Карыган байкуш энемди.
Алды-кийнин каратпай,
Бөкөй кан: Айда! — деп, ачуу кылады.
Амалым кандай болот деп,
Жалгыздын мууну бошоп турады.
Бөкөйдөн жооп келген соң
Эки бир жигит кубады,
Кудайлап бала ыйлады.
Токтотпостон бачагар
Айдаймын деп турады.
Кайгырган жалгыз бечара,
Эсил жалгыз бөлүндү,
Жанындагы бир жигит
Энесин көздөй жүгүрдү,
Жалгыз эми жандан түңүлдү.
Мунун армандуусу билинди,
Апасын көздөй жүгүрдү.
Айдоого кетет экем деп,
Кайран эр аманат жандан түңүлдү.
Асыл жалгыз буркурап,
Айдоодо барат чыркырап,
Алганы Бермет бир тамда
Амалым кандай болот деп,
Ыйлап турат зыркырап,
Айдатарын билген соң,
Агасы экен кан Бөкөй
Айткан тилин албады,
Анда жалгыз каргады:
— Кан болбосоң, куруп кал!
Бөкөй, тагың минип куруп кал,
Балдарың мендей ыйласын,
Башыңды калмак туурасын!
Кан эмессиң, түлкүсүң,
Бир тууганың айдатып,
Элге-журтка күлкүсүң.
Өлүп калсам амал жок,
Өлбөй тирүү мен калсам,
Түгөнбөс катар мүлкүсүң.
Кан эмессиң карышкырсың,
Кара албарсты баскырсың.
Эжелде ишим оңдосо,
Бакырың келип башка үрсүн!

Көөнүңдү шайтан азгырсын,
Мен Саринжи, сен Бөкөй,
Өлүп калсам айла жок,
Өлбөсөм ушул иш —
Экөөбүзгө тең Бөкөй.
Мен көргөндү көрөрсүң,
Акылын таап иш кылсам,
Сен да салдаттыкка жөнөрсүң.
Акыл болжоп билерсиң,
Күлдүр баба канымдын
Колуна барып тиерсиң,
Бир күнү аманат жаның тилерсиң!
Ажалым жетип өлөрмүн,
Ажалым жетип өлбөсөм —
Айланып кайтып келермин,
Адебиң колго берермин!

САРИНЖИНИН ЭНЕСИ

Жалгыз ошондой деп ыйлап турса бир жигит Жадаал энесине жүгүрүп барып, кабар берди. Анда энеси жалгызды издеп бара жатса Бөкөйдүн кырк жигити энесин бир тамга камап койду. Ошондо энеси тамда ыйлап турганы:

Караңгы тамда буркурап,
Кулунум, деп чыркырап,
Кагылайын, кулунум,
Кулунум, сенден айрылып,
Кур кайгы тартып турумун,
Көтөрдөсөм айла жок —
Бир кудайдын кылуун.
Ак болот элең сындырды,
Апаңды кайгы кылдырды.
Тулпар элең жалгызым,
Тайдырыптыр кыядан,
Шумкар элең кулунум,
Учуруптур уядан.
Жумурткадан ак элең,
Жалгызым, бир энеден так элең.
Жалгыздан ыраат көрбөгөн
Кандай ырысы жок жан элем.
Эч бир акыл санабай,
Энесине карабай,
Көчөнү көздөй жүгүрдү,
Жалгыз уулу Саринжи
Көрө албастан бөлүндү.
Көзүнүн жашы булады,
Энеси үнүн эшитип,
Көчөнү көздөй чурады.
Айдоодо жүргөн жалгызды
Көрө салып ыйлады.
Келе жатса кайгырып,
Досу келет жүгүрүп,

Алганы Бермет бечара
 Амалым кандай болот деп,
 Бир тамда туруп чыңырып,
 Эки колу байлалуу,
 Айнектей көзү жайналуу,
 Шакардай ичи кайноодо.
 Кара жашы төгүлүп,
 Кишени менен басалбай,
 Тарамышы көрүнүп,
 Амалым кандай болот деп,
 Жалгыздын көөнү бөлүнүп,
 Көрө салып ыйлады,
 Айдоодо жүргөн жалгызга
 Акыл айтып турады.
 Көп зыркырап ыйлабай,
 Бек байлагын белиңди.
 Бектикке сал көөнүңдү,
 Чындап жесир койдүңбү,
 Боздогон Бермет келинди.
 Мүнүшкөр * салган конушбу,
 Жалпы тама * элиңден,
 Жаркылдаган келинден
 Айрылганың ушубу?
 Тиги караңгы тамдын ичинде
 Картайган апаң чыңырат,
 Жалгызым — деп чыңырса,
 Жараткан — көккө үгулат.
 Жабыкпагын, энеке,
 Бул жалгыздай кайдан туулат?
 Жалгызым, сенден айрылып,
 Бизди эле кудай уруптур.
 Келе жатсам буркурап,
 Алыс эмес мынакей,
 Мына түнөргөн тамдын ичинде
 Ак канышың³⁵ Бермет көрүптүр.
 Ай төбөдөн толобу,
 Алганың Бермет байкушка
 Жалгызым, сүйлөшүп кетсең болобу?
 Уга салып жабыгып,
 Урматтуу жалгыз камыгып...

Саринжи мен Берметке алып барсаңар мына бул кызыл дилде акча — деп, чөнтөгүнөн эки жүз дилде бул³⁶ чыгарды. Чыгарган менен алган жок. Анын кебине кулак салган жок. Баары кара көңүл кан ичмей жигит экен. Жалдырабай, жалынбай булуңду жаныңа салып ал. Эрте барып келели, Бөкөйгө барып жооп берели деди.

³⁵ Бул сөз «Ак канымың» болуп туура эмес жазылган, анткени бул түрүндө эч мааниси жок.

³⁶ Бул — «пул» деген мааниде.

САРИНЖИ-БӨКӨЙ (Үзүндү. Болуш Мадазимов)

(үзүндү)

Аткаруучу Кыргыз Республикасынын маданиятына эмгек сиңирген ишмер **Болуш Мадазимов..** Запись Кыргыз радиосунан алынды. Нотасын кагазга түшүргөн искусство таануу илимдеринин доктору, профессор **Камчыбек Дүйшалиев.**

«Саринжи-Бөкөй» дастанында кыргыз, кыпчак элинен мундук уруусунан Булан деген киши болгон экен. Буландын эки аялы болгон. Бир аялынан бир уулдуу болот да, анын атын Жамгырчы коет. Экинчи аялынан төрт уулдуу болуп, төртөөнүн чоңу Бөкөй. Күндөрдүн биринде Булан каза болгондон кийин Жамгырчыны кийин ордуна кан кылып шайлашкан. Жамгырчы адилет, эстүү, акылдуу, сөзмөр элге жакшы караган кан болгон. Бирок 55 менен 65тин ортолугуна чейин балалуу болбой жүрөт. 55 менен 65 жаштын ортолугунда балалуу болуп зарылып жүрүп көргөн баласын Саринжи деп атын Саринжи койгон. Саринжи алты жашка чыкканда Жамгырчы катуу ооруйт, оорудан айыкпастыгына көзү жеткенден кийин иниси Бөкөй дагы Жамгырчынын артынан башка элге кан болуп жүргөн. Бирок Бөкөй кичине акылы өксүгүрөөк болгон. Ошондуктан үч-төрт жыл атасынан келип кабар албай калган. Кантсе дагы эми алты жашар Саринжини азыр жаш, энеси башка болсо дагы аталаш иним Бөкөйгө тапшырайын деп Курман деген үзөңгү жолдошун жөнөтүп Бөкөйдү алдырып туруп ошондо Жамгырчы алты жашар Саринжи уулун бир тууган иниси Бөкөйгө тапшырып турган жеринен үзүндү. (Комуз чертилет).

ТЕЗ РЕЧИТАТИВ МЕНЕН ЫРДАЛАТ

(комуздун коштоосунда)

Ылдам. Быстро.

Э- хи! Ай-та-йын Бө-көй ар-ма-ны

А-гаң э-ле Жам -гыр-чы

Чы-га-рып эс-тен сал -га-ның

Жа-шы кел-ди ал -ты-га

Ме-нин жал-гыз э- ле бал-да-рым

Жат-тым ал-ты ай тө -шөк-тө

Кет-ти ку-бат ар- ма-ным

И-ши жок туу-ган кай-рыл-байт

Ким-ге ай-там Бө-көй зар-ла-рым

Кө-тө -рө ал-бай ба- шым-ды

Кө-төр -дүм бак-тым ар-ма-ным

Ал-ба-дың Бө-көй э- си- це

Ал-ты ай-дан бе-ри бир ке-лип

Кө-рүм -бө-дүң кө- зү - мө

Ка-бар -га кел-диң у- ял-бай

Кай-гы -ра -сың не -си -не

Көр-дүң-бү Бө-көй тү- рүм-дү

А-кыл ай- тар ки- ши жок

Ар-тың -да жал-гыз и-ниң-ди

Ар-ма -ным көп ай- туу-га

А- та-лаш Бө-көй и- ниң-ди

Жал-гыз-дык көз-гө кө-рүн-дү

Жак-шы туу-ган бол-бо- со

Жат а-дам бил-бейт ки- миң-ди

Сар-га-йып а- зып ө- нү-нөн

Са-рин-жи бо- том бү-лүн -дү

Ат бас -ты-рып кел-беп-сиң

А- кы-ры Бө-көй таа-рынт-тың сен

Э- не-си баш -ка и -ниң-ди

Кай-ры-ла бе-рип не- те-мин

Кал-ды жа-кын жал- ган-да

Ка-йыр кош ай-тып ке-те-мин

Кат-та-бай ко- юп бил-дир-диң

Э-нем-дин баш-ка э- ке-мин

Тү-шүр-дү ке-сел та-гым-дан

Кет-тим мен ку- бат ка-руум-дан

Ке-лип ка -бар ал -ба-дың

Ме-нин ке-сел -деп жат -кан

жа-ным-дан И - ий,

и - ий, э - эй.

э - эй.

Үн катары

Эскертүү: скрипикалык ачкычтын астындагы 8 цифрасы дастандын обону жазылганга караганда бир октава төмөн аткарылат дегенди билдирет.

1. Э-хи!

Айтайын Бөкөй арманым
 Агаң эле Жамгырчы
 Чыгарып эстен салганың
 Жашы келди алтыга
 Менин жалгыз эле балдарым
 Жаттым алты ай төшөктө
 Кетти кубат арманым
 Иши жок тууган кайрылбайт
 Кимге айтам Бөкөй зарларын
 Көтөрө албай башымды
 Көтөрдүм бактым арманым
 Албадың Бөкөй эсиңе
 Алтайдан бери бир келип
 Көрүнбөдүң көзүмө
 Кабарга келдиң уялбай
 Кайгырасың несине
 Көрдүңбү Бөкөй түрүмдү

Акыл айтар киши жок
 Артымда жалгыз ининди
 Арманым көп айтууга
 Аталаш Бөкөй ининди
 Жалгыздык көзгө көрүндү
 Жакын тууган болбосо
 Жат адам билбейт киминди
 Саргайып азып өңүнөн
 Саринжи ботом бүлүндү
 Ат бастырып келбепсиң
 Акыры Бөкөй таарынттың сен
 Энеси башка ининди
 Кайрыла берип нетемин
 Калды жакын жалганда
 Кайыр кош айтып кетемин
 Каттабай коюп билдирдиң
 Энемдин башка экенин
 Түшүрдү кесел тагымдан
 Кеттим мен кубат каруумдан
 Келип кабар албадың
 Менин кеселдеп жаткан
 жанымдан
 И-ий, э-эй.

САРИНЖИ, АКБЕРМЕТ

Эки жигиттин бирөө ак көңүл экен: Ой, кудайдын кылышы. Үлкөндүн * өкүмү ошондой болот. Жалдырабай, жалынбай булуңду жаныңа салып ал. Бермет бу тамдын ичинде турган болсо, муңдаштырып, сырдаштырып алып кетемин. Муңдаштырды, сырдаштырды — десе, мени атып, сени алып калсын — деди. Ошондо жалгызды жабыктырып, Берметти көздөй алып жөнөдү. Көзүнүн жашын булап, Саринжи ыйлап жиберди:

Кур кайгы тарткан жабырсың,
 Кудайым мында барбысың?
 Теригип боздоп ыйлаба,
 Менин теңтушум, шордуу барбысың?
 Арманда болгон жанбысың,
 Алганым байкуш барбысың?
 Арманда болуп ыйлаба,
 Аманат жаның кыйнаба.
 Алганы Бермет чыңырды,
 Караңгы тамда жулунду.
 Түлкү жүрбөс түмөн жол,
 Жолунда кетип барамын,
 Түшүмө кирбес салдаттын
 Колунда кетип барамын.
 Карышкыр жүрбөс кара жол,
 Жолунда кетип барамын.
 Капарда жок салдаттын
 Колунда кетип барамын.
 Алда бир өлүм боломун,
 Өлүү эмесмин, тирүүмүн,

Өлгөндөрдүн биримин.
 Күлүктү минсе бош энди,
 Күйгөн курдаш, кош энди.
 Алтын жүзүң көрүүгө
 Айла жок, курдаш, кош энди.
 Аргымак минсең бош энди,
 Кайгылуу, курдаш, кош энди.
 Күмүш жүзүң көрүүгө
 Айла жок, курдаш, кош энди!
 Алтымыш муунум шалдырап,
 Караңгы тамда турумун³⁷,
 Айнектей көзүм жалдырап,
 Арманым кеп кудайга,
 Тил билбеген салдаттар
 Айдап барат балдырап.
 Анда бир Бермет чыңырды,
 Караңгы тамдан тыңдаса
 Жалгыздын үнү угулду.
 Амалым кандай болот деп,
 Жабыккан Бермет чыңырды.
 Эки буттан туралбай,
 Бермет күң бет алдынан жыгылды.
 Амалым кандай болот деп,
 Алганы Бермет ыйлады.
 Эч ылаажын табалбай,
 Эки бетин тырмады.
 Кыйбат баа жалгызды
 Бир көрөргө зар болду,
 Кызыл ала кан болду.
 Эми жандан түңүлдү,
 Акбермет эшигин көздөй жүгүрдү.
 Кайгырып ыйлап чыкты эле,
 Каалганы тепти эле,
 Каалга беш бөлүнүп кетти эле.
 Күч менен тепкен Бермет күң,
 Тура калды чыңырып,
 Жүз төмөндөп жыгылып,
 Мууну бошоп бүркурап,
 Жалгызым, сабыр кылгын деп,
 Бермет күң турат жулунуп,
 Айдоодо барат жалгызы
 Аманат жандан түңүлүп,
 Бермет күң артынан барды жүгүрүп.
 Арт жагын карап турады,
 Аял кылып токто деп,
 Алганы Бермет ыйлады.
 Айдоодо жүргөн жалгызым,

³⁷ Ушул саптан баштап алты жолу машинкадан эки ирээт басылып калган.

Арка бир кылып турады.
 Алтын айдар *, чок белбоо,
 Асыл кандын баласы
 Акылман жалгыз, көзүңдү ач,
 Агаң душман көзүңдү ач,
 Күмүш айдар, чок болбоо,
 Күлүстөн * жалгыз көзүңдү ач,
 Асыл падыша * баласы,
 Акең душман көзүңдү ач!
 Кунан, тайдай курдашым,
 Асоо тайдай сырдашым,
 Бирге барып, бир турган,
 Кагылайын жолдошум,
 Тура турчу курдашым.
 Кунандай багып ат кылган,
 Курдашым аман турганда
 Кудай бардыр кантейин,
 Мулууке * Бөкөй жат кылган,
 Көңүлүмдү бас кылган,
 Кудай бардыр акеге,
 Курдашымдан жат кылган.
 Ак жорго минсең бура тур,
 Кер жорго минсең тура тур!
 Алдына барды буркурап,
 А кудайлап зыркырап,
 Амалым кандай болот деп,
 Алганы Бермет чыркырап.

АКБЕРМЕТТИН БӨКӨЙДӨН САРИНЖИНИ СУРАГАНЫ

Аргынан ыйлап барса эч амалын таппай бүлүнүп, чымындай жандан түңүлүп, кантип алып калам деп, баягы жерден эптеп колу-бутун бошотуп, алып калсам деп боздоп, барайын да Бөкөйгө акыл салайын, жалгызды эптеп алып калайын, жалгызга жөнүн айтпай, Акбермет: мен сага тийгени келдим (деп)³⁸, Бөкөйгө барайын, эптеп Саринжини байлоодон колу-бутун бошотуп, айдоодон алып калайын — деп, Бөкөйдүн үстүнө барып, ыйлап турганы:

Камыккан карып мен элем,
 Кайрыкер төрөм сен элең,
 Армандуу карып мен элем,
 Бир аркасы тиер эр элең,
 Алар жарың мен элем.
 Акылың болжоп тиейин,
 Таксыр, амандыгың тилейин.
 Кадырыңды билейин,
 Таксыр, камыкпай сага тийейин!
 Акбермет эле аларың,
 Артык экен таалайым.
 Кашыңа келди жарыңыз,

¹ Дөп — жазылбай калган.
 Кайгыртпай эптеп алыңыз.
 Акбермет эле аларың,
 Артык экен талабың,
 Айдоодо жүргөн жалгызга
 Таксыр, тиер бекен паанайың?
 Анда Бөкөй кеп айтат:
 Алган жарым сен болсоң
 Арманда болбо деп айтат.
 Арманда болуп ыйладың,
 Алар жарым сен бол-соң,
 Ак беттин несин тырмадың?
 Капалык жазып кайгырдың,
 Кан Бөкөй болот аларың,
 Камыкпачы буркурап,
 Артык экен таалайың.
 Абалап учкан сар * бекен,
 Айдоодо кеткен жалгыздан,
 Өлүмгө кеткен байкуштан,
 О, байкуш, дагы үмүтүң бар бекен?
 Анда Бермет ыйлады,
 Көзүнүн жашын булады,
 Андай айтпайт³⁹ экен деп,
 Алдыңа келген буркурап,
 Бермет арманын айтты зыркырап.
 Кандай айла кылам деп,
 Кан Бөкөйдөй төрөмдү
 Каргап ийди чыркырап.
 Кан төрөмдөн айрылып,
 Канткенде сага тиемин,
 Тийген менен мен байкуш
 Тирүү кантип жүрөмүн.
 Дилбер Бөкөй мен десе,
 Динсиз чиркин экенсиң.
 Аламын деп аңдыдың,
 Кайнага киши сен элең,
 Кайгырып турган мен байкуш
 Канетип сага тиемин,
 Тийген менен мен байкуш,
 Тирүү кантип жүрөмүн!
 Тиймек түгүл, көздөп алып,
 Сакалыңа сиемин!
 Ичтен күрмө киемин,
 Изденип кантип тиемин,
 Кана алчы көрөмүн,
 Өкүмүңдү билейин,
 Жалгыздын амандыгын тилермин.

³⁹ Айтпай — механикалык ката.

Өкүмдүү Бөкөй сен десем,
 Өлөрман чиркин экенсиң,
 Көздөп эле өлүгүңө сиемин!
 Аманат жандан түңүлүп,
 Алганы Бермет бечара
 Жалгызын көздөй жүгүрүп,
 Кур кайгы тартып чыңырып,
 Курдашым деп, көп боздоп,
 Кудайга үнү угулуп,
 Артынан барды жулунуп.
 Жалгыздын барды артынан,
 Жабыгып кетти Бермет күң
 Ушул иштин зарынан.

САРИНЖИНИН АЙДАЛЫП КЕТКЕНИ

Акбермет арманда болуп ыйлады.

Бермет күңдү бу көрүп,
 Жалгызы артын карап турады,
 Айдоодо жүрүп кор болгон,
 Жамгырчы кандын чырагы,
 Жалтылдап карап Берметти,
 Жана бир жалгыз ыйлады.
 Эч айласын табалбай,
 Берметтин көзүнөн жаш булады.
 Көрө коюп Берметти
 Көкүрөгү тынады.
 Көрө салып кайран эр
 Көп кайгыны кылады⁴⁰.
 Көрүп акыл токтотту,
 Жалгыз эми айтар сөзүн окшотту.
 Айтканымды угуңуз,
 Алганым, Бермет, сыздабай
 Аз гана сабыр кылыңыз.
 Акыл болжоп билиңиз,
 Он беш (күнгө)⁴¹ күйүңүз,
 Он беш күндө келбесем,
 Оолугуп жаткан Бөкөйгө
 Кордук көрбөй тийиңиз.
 Кан Бөкөй болсо алганың,
 Жабыгып турган апама
 Эскиңди бере жүрүңүз.
 Анда-санда келе жүр,
 Апакем жүзүн көрө жүр.
 Жаңыны кийсең жаркырап,
 Жабыгып турган апама
 Эскиңди чечип бере жүр.
 Эриктирбей келе жүр,

⁴⁰ Клады — механикалык ката.

⁴¹ Күнгө — жазылбай калгандыгы кийинки ыр жолу аркылуу белгилүү болуп турат.

Теңтушуң мени сыйласаң,
Телмирип калган апама
Тер киймиңди бере жүр.
Анда-санда бара жүр,
Айткан тилим ала жүр
Арманда кылып ыйлатпай,
Апакемди бага жүр.
Анда Бермет буркурап,
Жабыгып Бермет зыркырап,
Жалгызым, деп чыркырап,
Жабыкканы курусун,
Көзүнөн жашы дыркырап,
Мынчалык несин наалыдың,
Наалыбачы жалгызым,
Апаңды кайдан тааныдым!
Көрүп турсам апаңды,
Көтөрүп жүрүп багармын,
Көп ыйлаба зарланып,
Айттырбай тилин алармын.
Артыкча багып жүрөрмүн,
Айдоодо кеткен жалгызым,
Сенин амандыгың тилеймин.
Сары аяз куйган аягың,
Сагынбагын жалгызым,
Санааңда барбы баягың.
Авадан түшкөн боз эле,
Калк бийлеген Күлдүр кан
Кан атаң менен дос эле.
Мал бастырык көп болуп,
Барган жайың ушу эле.
Камыш башы калам де,
Калк бийлеген Күлдүргө
Дувай-дувай салам де!
Саламың ала албаса,
Алакандай ак кагаз
Берип жибер өзүмө,
Ордосуна жетейин,
Чымындай жандан безейин,
Жалгызым, сенден калып нетейин.
Жалгызым сенден калгыча
Этегиң кармап кетейин,
Эстен тайып турганда
Кыямат * жайга жетейин.

САРИНЖИНИН АЙДООДОН КАЙТКАНЫ.

КҮЛДҮР КАНДЫН САРИНЖИНИ БОШОТКОНУ БӨКӨЙДҮН АЙДАЛГАНЫ.

Ошондо жалгызды айдап, колун бекем байлап, эки жигит калың талдын арасы менен
Күлдүрдүн калаасына жетип барды.

Барганда жалгыз акыл таппай, маң болуп турганда беш жолдошу айтты: Күлдүрдүн чарбагы тигил турбайбы, барсаңыз болбойбу. Берметтин тилин алсаңыз болбойбу! — деди. Сиз өлүп, биз калсак, аз гана тама элибиз акылыбызды таба албайт, сиз тирүү калып, биз өлсөк, бейөдин⁴² өлүгүбүздүн сөөгүн таап алуучунун тукуму турбайсызбы, тиги турган салдаттар биздин тилибизди билбес. Сөзүбүздү билбес, кошо өлтүрүп коер деди. Ошондо салдатка: Саринжи мен эле — деп, жалгызды далдалап таштап, төрт жолдошунун артынан ээрчип бир жолдошу алдына жүрүп барды. Салдаттын алдына баргандан кийин сен кимсиң? — деп, салдаттар сурады. Мен Саринжи — деп, бир жолдошу барды. Бешөөн ордун түбүнө салып жиберди. Саринжи жалгыз жүгүргөн бою менен Күлдүр канга барды. Жаткан жерин билип, үстүнө кирип, Күлдүргө ыйлап турган жери:

Ойбой, таксыр, Күлдүр кан,
 Үлкөндүгүң билдир, кан.
 Үлкөндүгүң билгизгин,
 Аркаңды бизге тийгизгин!
 Таксыр, мынча неге күйгүздүң?
 Кыйналганым ушу эле,
 Өтүп кеткен атакем,
 Сиз менен кыйматтык дос эле,
 Күлдүр кан, келген жайым ушу
 Акыл ойдун кайыбы —
 Арманда болгон мен байкуш
 Сулуу чыкты зайыбы.
 Бөкөй алтоо, мен жалгыз,
 Зайбымды тартып алганы.
 Ушуну үчүн мен жалгыз
 Суракка түшүп куурадым!
 Сөзгө кулак салыңыз,
 Сөзгө кулак салсаңыз,
 Бизге уруксат бериңиз,
 Бу жыл үйгө барайын,
 Оюн-күлкү көрөйүн,
 Ажалым жетсем өлөйүн,
 Айланып кайта келейин.
 Капа кылды жанымды,
 Кадыр кылат деп келдим
 Күлдүр сиздей канымды.
 Ой, таксыр, каным,
 Тартууңа берейин,
 Он эки сууда малымды,
 Өзүңдөн буйрук болбосо,
 Ким билет менин алымды.
 Айткан тилиң албады,
 Күйгөнүнө чыдабай
 Күлдүрдү жалгыз каргады.
 Ой, Күлдүр кан, тура түр,
 Асылган менен болбодуң,
 Аманат жаным койбодуң,

⁴² Бйөдин — механикалык ката.

Койбосоң, Күлдүр, мейлиңчи,
Капалык келди көөнүмө,
Тийгизбесең аркаңды,
Баралбайт экем элиме.
Күлдүр кан болбой куруп кал,
Багың менен туруп кал!
Бүркүт келер дал бакка,
Куш коноду чарбакка,
Досуңа кара санасаң
Жолугарсың арбакка! *
Ой, күдүрет, кор кылдың,
Тил билбеген калмакка.
Кара боо булдурук
Кош канатын кыйдырып,
Суу башында досуңду
Салдаттыкка жыйдырып,
Досуң келди туйдуңбу,
Дин мусулман бендеге,
Тили келме * келгенге
Адам көш таттың туйдуңбу,
Кызырак бээ матадың,
Кызыталак Күлдүр кан,
Дин мусулман бендени
Көргөзчү, кай колуң менен жасадың?
Артым менен жылдымбы,
Уурулугуң кылдымбы,
Ушуну үчүн мен байкуш
Суракка түшүп турдумбу?
Бөөдө өлтүрбө өзүмдү,
Убалым тешер көзүңдү!
Акыретке барганда
Качканыңа койбоймун,
Кармап алып Күлдүр кан,
Ноктоолоп минем өзүңдү,
Уктуңбу менин сөзүмдү,
Түбүндө, убалым тешсин көзүңдү!
Орундуу сөзүң билбесең — деп,
Айтып оозун жыйгыча
Кирип келди буркурап,
Ногой Садык тилмечи,
Баланы көрүп буркурап,
Тилмеч ыйлап зыркырап,
О, Күлдүр кан, тура тур,
Менин сөзүм уга тур.
Жалдыратпай жалгызды,
Жабыктырбай байкушту,
Көзүнүн жашын жошулттуң,
Күлдүр кан, мына бу турган жалгызды.
Көп боздотпой бошоткун!

Күлдүр кан барды жүгүрүп,
Өлтүрүп иет экен деп,
Жалгыз турат чымын жандан түңүлүп.

**КҮЛДҮРКАН БАРЫП КОЛУНАН СҮЙӨП,
БУТУНАН КИШЕННИ АЛЫП, БОШОТУП
ЖИБЕРДИ.**

**САРИНЖИНИН КЫРК САЛДАТ МЕНЕН
КАЙТМАКЧЫ БОЛГОНУ**

Ор түбүндө беш жолдош,
Үстүнөн чыгып калады,
Көрө койду беш жолдош,
Байлоодон чыккан баланы.
Көрө коюп беш жолдош
Жалгызым, деп ыйлады.
Беш жолдошун көргөн соң,
Жайылып карап туралбай,
Күлдүрдү көздөй жүгүрдү,
Күлдүрдү көрүп ыйлады,
Беш жолдошту сурады.
Ойбой, таксыр, Күлдүр кан,
Үлкөндүгүң билдир кан,
Үлкөндүгүң билгизгин,
Аркаңды бизге тийгизгин.
Ой, жалдыраган жалгызды,
Мынчалык несин күйгүздүң?
Сууда жаткан балыкты,
Жан акылдан таанытты.
Ор түбүндө беш жолдош,
Бир мен гана күйөмүн,
Күйгөнүмдү санасам,
Зыркырады сөөгүм.
Авадагы муз эле,
Бирөө кыяматтык дос эле.
Бирөө менин жээним,
Азып турат көөнүм.
Бирөө биздин кудабыз,
Кудабызды ойлосо
Кур кайгы тартып турамын.
Бири биздин бөлөбүз,
Бөлөбүздү биз таштап,
Жалгыз кантип жөнөйбүз.
Ор түбүндө беш жолдош,
Азап менен дозокту *
Аралаша көрөбүз.
Беш жолдош берсең жөнөйбүз,
Беш жолдошум бербесең,
Айтканыма көнбөсөң
Сакалың күнгө куурасын,

Тукумуң мендей ыйласын!
 Өлүп кетсем айла жок,
 Өлбөй тирүү мен болсом,
 Чынжырга байлап койсоң турбасмын.
 Бала капа тарткан соң,
 Тилмечи жөнүн айткан соң,
 Кайран жалгыз Саринжи
 Капалык жазып турдубу,
 Ор түбүндө жолдошун
 Аман-эсен чыгар деп,
 Күлдүр кан бир салдатка буюрду.
 Беш жолдош тийди колуна,
 Ыйлап турган жалгыздын
 Күлдүр кан көндү оюна.
 Беш жолдошун ээрчитип,
 Дагы Күлдүрдү көздөй жөнөдү,
 Алтоону көрүп Күлдүрүң,
 Аманат жандан түңүлдү.
 Күлдүр канга баланын
 Жалындыгы билинди.
 Ойбой, таксыр Күлдүр кан,
 Аркаңды бизге тийгизгин,
 Басып берген мөөрүң жок,
 Сызып берген катың жок,
 Белгисиз кантип барамын,
 Берметти кантип аламын.
 Кайгырган жалгыз баламын,
 Катыным кантип аламын.
 Бөкөй алтоо, мен жалгыз,
 Жалгыз кантип барамын?

Ошондо Күлдүр шашып, сөзүн эшитип, жезден кылган чоң мөөрдү басып, чоң Дорунга жазып, ошондо бешөө беш жорго минип, айылын көздөй жөнөп, кара көңүл, кан ичмей адамдын көңүлүн билбеген, олтуруп жерге сийбеген, кырк солдат менен аман-эсен кутулганын (билип)⁴³, айылын көздөп, аман-эсен жүрүп кетти.

САРИНЖИНИН АЙЫЛЫНА КАЙТКАНДАН СОНКУ АБАЛЫ

Ал түндө Бермет кайгырып жатып, жалгыз аман-эсен келгенин Бермет түшүндө көрдү.
 Жалгызым келди, тилегимди берди — деп, Бермет сүйүнүп, аркы-терки жүгүрүп,
 жалгызым келе турган болду, тилегимди бере турган болду, алты аганы чогуу бир жерде
 турсун — деп, баарын чакырып бир жерге жыйып алып олтурайын — деп, Бөкөйдүн
 жанына барып олтурду. Бермет ичинен: жалгыз биротоло кырып тынсын! — деп олтурду.
 Берметти көрүп кубанып,
 Бөкөй турат буралып,
 Бөкөй кубанып турганда
 Тилегенин береди,
 Баягы дилбар жалгыз келеди,
 Кан Бөкөйдөй төрөнүн
 Эшиктен сөзүн угады.

⁴³ Билип — сүйлөмдүн мааниси так болуш үчүн сунуш этилди, катчы жазбай кеткен сыяктуу.

Канжарын кармап сабынан
 Сууруп алып кабынан
 Эшиктин көнчөгүнөн кагады,
 Эңкейип үйдү карады
 Каалап алган Бермет күң
 Кайкалап карап турады.
 Берметти көрүп Саринжи
 Эми акылдан танады.
 Тийип алган экен деп,
 Кайрандын эми кетти амалы.
 Алганым Бермет тийиптир деп,
 Чиркиндин тилдеп турган заманы.
 Акылы жок жанбысың⁴⁴,
 Арам Бермет, барбысың?
 Айткан сөздү билбеген,
 Убадага күйбөгөн
 Журттан чыккан карбысың?
 Анда Бермет турду чыңырып,
 Кудайга үнү угулуп,
 Анда Бермет жулунду,
 Жалгызым, аманбы — деп чыңырды.
 Орундуу Бермет керээт күң
 Ою менен болоду,
 Жанындагы Бөкөйдү
 Колундагы ысык чай
 Пияла менен урады.
 Бөкөй кетти жыгылып,
 Бермет күң тура калды чыңырып,
 Жалгызды көрүп буркурап,
 Акбермет жашып кетти чыркырап,
 Кагылайын жалгызым,
 Кайгырбачы, байкушум!
 Атка минсең желерсиң,
 Түндөгү түндө билинген
 Жалгызым, сенин келериң.
 Билбедим, байкуш, өлөрүң,
 Алты сууда чочкоңду
 Акыл менен чогулткан
 Амалдуу бейбак өнөрүм.
 Түндөгү түндө билинген
 Жалгызым, сенин келериң.
 Кагылайын бууданым,
 Бууданга чалыш тууганым,
 Канакей душман кырганың,
 Акыл менен жыгамын!
 Алганым Бермет байкуштун
 Алайын айткан сөзүңү,

⁴⁴ Жабысың — механикалык ката.

Ыраазы болду өзүнө.
Анда жалгыз кеп айтат,
Алганым Бермет бечара,
Арманда болбо деп айтат.
Алтын такка * чыга тур,
Аз гана сабыр кыла тур.
Желдеттер * тепсеп кетпесин,
Алтын такка тура тур.
Алтын тактын түбүндө
Бөкөйбүсүң, канбысың,
Бөкөй үйдө барбысың,
Айттым эле башында,
Ыйлап турдум кашыңда.
Ыйласам да болбодуң,
Айдатып жибердиң, ит Бөкөй!
Он бир күндүн ичинде
Өлбөй тирүү мен келдим,
Эми кайттым кашыңа.
Боор ооруду жараткан
Көзүмдөн аккан жашыма.
Кашымдагы салдаттар,
Бөкөйдүн жайын билгиле.
Карап турбай салдаттар,
Эртелеп үйгө киргиле.
Тиги турган Бөкөйдүн
Чалкасынан салгыла,
Сакалын такыр жулгула,
Башка тээп ургула,
Бирин койбой жайлаңар,
Той баш болуп тургандыр,
Жапаке менен Байкоңур
Экөөнү мыктап кармаңар!

Ошондо салдаттар чубап кирип, Бөкөйдүн көөп олтурганын билип, кармап башына чайды куюп, сакалын такыр жулуп, табасы кангандай болуп уруп, алты аганы ини Бөкөй зардап, Байкоңур менен Жапакени бекем кармап, акылман жалгыз сүйүнүп, аттан түшүп жүгүрүп, солдаттардын ар кылган ишин коштоп, Жапаке менен Байкоңурду Акша жеңесине атап мууздап, алтын тактыга минип, Саринжи жетим ага-инисин чогултуп, өзү билип, алты ага-иниси менен Бөкөйдү айдап Күлдүргө тапшырып, көзү жайнап, Бөкөйдүн шору кайнап,
Алты күнү той кылып,
Аңгемесин чоң кылып,
Алтын такка минип,
Армандуу жалгыз чоң болуп,
Калмактын кетти колуна
Асемдүү Бөкөй кор болуп,
Берген экен жалгыздын
Бешенеде* багына,
Белсенип минди кайран эр
Бөкөйдүн алтын тагына.

Кулпунган жалгыз Саринжи
 Кур кайгы чыгып ичинен,
 Минип алды кулпунуп,
 Бөкөйдүн алтын тагына.
 Канчалык тартты кайгыны,
 Кубат берсин жараткан
 Бир чымындай жанына.

АЙРЫМ ТҮШҮНҮКСҮЗ СӨЗДӨР

Ажал	— өлүм, адамга (жалпы эле жандууларга) чектелген тирүүлүктүн-жашоонун бүтүшү, тирүү жүрүүнүн, жашоонун аяктоо чеги.
Айдар	— 1. Эркектердин өрүлгөн төбө чачы (мындай чач калмактарда кийинки убакка чейин сакталган). 2. Шер, арстан.
Акырет	— тиги дүйнө, о дүйнө.
Албарс	— мыкты, өтө курч болот.
Албарсты	— кыргыз жана башка түрк элдеринин эски түшүнүгүндө чачы жайылган, эмчектери салаңдаган аял кейпиндеги жан, сөлөкөт.
Алла таала	— (Алла — ислам дининдеги жападан жалгыз кудайдыр ысымы, таала — баарынан жогору. Демек, баарынан күчтүү, баарынан жогору турган кудай (Алда) маанисин туюнтат.
Андыча // андаза	— ойлонуу, ойго батуу.
Аңдоо	— байкоо.
Арбак	— 1. Өлгөн адамдын руху, куту. 2. Ыйык адамдардын же белгилүү ата-бабалардын жогорку күчкө ээ руху (культу). 3. Өтмө мааниде: атак-даңк, бедел, сыймык.
Атилес	— жибек кездеменин түрү.
Байын	— ачык, даана, так.
Бактик	— тазалык, актык.
Бакыр	— кедей, жарды, колунда жок.
Бейиш	— куранда такыба адамдар өлгөндөн кийин түбөлүк жыргап жашоочу тигил дүйнөдөгү жайдын аты.
Бек	— эпосто уруунун, элдин башчысы, башкаруучусу деген мансаптык титул катары айтылат.
Беренжи	— 1. Жибек кездеменин бир түрү. 2. Сабы асыл таштар менен кооздолгон кылыч.
Берзент	— бала, тукум, туяк.
Бешене	— маңдай, чеке, баш.
Дабан	— бийик ашуу, бел, кыя.
Дилбер //дилбар	— 1. Жүрөктү ойготкон, көңүлдү элжиреткен. 2. Ашык, сүйгөн.
Дилде	— 1. Алтын, зер. 2. Алтын акча, алтын тыйын.
Дозок	— тиги дүйнөдөгү кыйноо жайы. 2. Өтм. кыйноо. азап.
Дооран	— өлгөн адамдын күнөөсүн көтөрүп алуу, күнөө ордун акча, мал берүү. 2. Өтм. жыргал, мезгил.
Жапсар	— боз үйдүн жабык башы.
Жараткан	— кудай, теңир маанисинде.
Желдет	— 1. Баш кесер, баш алуучу. 2. Залим, катаал. 3. Башкаруучунун кызматкери, жигити, жасоол.
Жүзүк	— шакек.
Зер	— алтын.
Ибилис	— азезил, азгыруучу, шайтан.
Кадик	— 1. Алдамчы, митаам. 2. Өтм. шек, күмөн, чочулаган.

Кан	— уруунун, элдин, мамлекеттин башында турган башкаруучу адам.
Келде	— баш.
Келме	— ислам динин туткан адамдардын кудайдын бирдигин, Мукамбет анын элчиси, өкүлү экендигин, ырастоо, моюнга алуу, ага ишенгендигин айгинелөө үчүн айтылуучу атайын формула: ла иллахи иллалла, Мухаммед Расул Алла — Бир Алладан башка Алда жок, Мукамбет Алланын элчиси.
Керээз	— өлгөн адамдын артында калган жакындарына калтырган кеңеши, акыл-насаат, өтүнүчү.
Керээт	— алдын ала туюуга, сезүүгө жөндөмдүүлүк.
Кетте	— чоң, дардайган. 2. Өтм. чоң, чоң иштеги улук.
Коло	— дөңгөч, бир кертим карагай.
Күлдү	— бүткүл, бардык, бүт.
Күлүстөн	— гүлдөй жайнаган, баралына келген, толукшуган.
Кыямат	— (тике туруу, тирилүү) — 1. Диний түшүнүктө бүлүнүүчүлүктү, жер астын-үстүн болуп, тиричиликтин, жашоонун бүтүүсүн, акыр замандын келишин билдирет. 2. Өтм. мааниде: оорчулук, өтө кыйын күн, алаамат, бүлгүн.
Кыбыла	— 1. Меке шаары тарап (кыргыздар үчүн батыш тарап). Намаз окуганда ошол тарапка карап окулат.
Мадал	— жаныбар.
Мерсет	— бала, тукум, туяк,
Мудаа	— мыкты, сонун; тилек, сураныч, өтүнүч.
Мулуукө	— тескери кыял, уятсыз, начар адам.
Мусулман	— ислам динин туткан адам.
Мүнүшкөр //	— куш таптоочу, саятчы.
мүлүшкөр	
Нар	— бир өркөчтүү төө.
Нөөмөт //	— кезек
нөөбөт	
Падыша	— мамлекет акими, кан; бир мамлекеттин башын жеке өзү кармаган адам.
Пашаа	— бир элди, бир мамлекетти жеке бийлеген адам.
Сар	— үрөй, ырай.
Согончогу канабайт	— төрөбөйт, бала көрбөйт деген мааниде.
Так	— падыша, кан отура турган орундук.
Таксыр	— улуу даражалуу төрөм.
Тама	— уруунун аты.
Теңир	— 1. Асман, көк. 2. Кудай маанисинде.
Туяк	— бала, тукум.
Үкө	— ини.
Үлкөн	— чоң, улуу.
Шайтан	— 1. Азгыруучу азезил. 2. Өтм. тентек, тек турбаган, жинди.
Ынахам	— ыйгаруу.
Эшитүү	— угуу.